

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA

HIMMERLAND

OG

KJÆR HERRED

1987

FRA HIMMERLAND
OG KJÆR HERRED

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

76. ÅRGANG

1987

AKSEL SCHØLINS BOGTRYKKERI . AALBORG

Redaktionsudvalg for årgang 1987

Rektor Kaj Løber

Oberstløjtnant J. E. Nielsen

Seminariektor Karl Nielsen

Overlærer Svend B. Olesen

Viceskoléinspektør Gunnar Rebstrup

Nogle bidrag til Klokkestøbergades og klokkestøberiets historie i Aalborg.

Af J. Jeppesen Jensen

Meget tyder på, at gadenavnet Klokkestøbergade i dag er så sjældent forekommende, at Aalborg formodentlig er den eneste af de gamle danske købstæder, hvor der stadig findes en gade af dette navn.

Vel er der mange steder ud over landet bevaret stednavne med relation til det ældgamle klokkestøber-håndværk. Det gælder navne som: Klokkeagre, Klokkebakke, Klokkegaard, Klokkehøj o. m. fl., men ingen gader eller steder med „Klokkestøber” som forled¹).

Klokkestøbergade findes første gang nævnt i Aalborg bys tingbog 1625, hvor den kaldes „Rasmus Klokkestøber Gyden”²).

Ifølge Ordbog over det danske Sprog forstås ved en gyde et smalt stræde mellem lave huse eller gårde - en smøge, der mere ligner en gennemgang end en gade³). I Aalborg føjedes „gyde” ofte til grundejerens navn, f. eks. Karen Poppes Gyde, Peder Barkes Gyde o. m. fl.

Selv om der ingen skriftlige kilder eller jordfund er bevaret, som kan berette om et middelalderligt klokkestøberi i nærheden af Klokkestøberg-yden, er der blandt lokalhistorikere enighed om, at der i alle fald i 1500-årene må have været et klokke- eller grydestøberi, som har givet navn til såvel gaden som Klokkestøberåen.

Støberiet har vel ligget umiddelbart syd for denne å, som også i sin tid kaldtes Østergravens å.

Disse støberier arbejdede med ekstremt høje temperaturer (1100-1200° C), som gjorde dem overordentlig brandfarlige. De blev af samme grund altid henvist til udkanten af byen og helst i nærheden af eksiste-

rende vandløb. Det samme gjaldt forøvrigt i flere købstæder for smede og pottemagere⁴).

I middelalderen blev der i det omtalte område handlet med en ejendom, hvorom det i skøderne hed: „Et hus og en Kaalgaards Jord liggendes sønden Byens Grave”⁵). Sønden byens grave var i ældre tid betegnelsen for nogle lavtliggende, fugtige arealer på øst- og vestsiden af nuværende Frederiks Torv, hvor der dengang næppe har været anden bebyggelse end det omtalte hus, der fomedentlig har været hjemsted for et klokke- og grydestøberi.

Af denne ejendom solgte Rasmus Grydestøber i 1541 et stykke hus til Jon Grydestøber⁶).

Der var dengang ikke tale om nogen udpræget sondring mellem klokkestøbere og grydestøbere. Klokkestøberiet bestod nemlig ikke alene i støbning af kirkeklokker og klokker til forskellige formål, men det omfattede tillige støbning af malmgryder, malmmortere og lysestager m.m., ting, der var forarbejdet af den kostbare malm og derfor fortrinsvis anvendtes i de bedrestillede kredse, hvorimod nogle af de samme ting, men smedet af det langt billigere jern, især fandt anvendelse i de mindre bemedlede hjem.

Hvem var nu disse klokkestøbere, efter hvem gaden har fået sit navn? Dette spørgsmål lader sig ikke besvare fyldestgørende. Vanskeligheden består først og fremmest i, at de skriftlige kilder på dette område er meget sparsomme. Hertil kommer, at de ældste klokkestøbere var omvandrende håndværkere, og kirkeklokkerne blev derfor ofte støbt i nærheden af det sted, hvor de skulle bruges, og ofte mange mile fra støberens hjemsted, som hyppigt ikke blev angivet på klokkerne.

Den første klokkestøber, der har efterladt sig et arbejde i Aalborg, er Christen Klockstever, der i 1518 støbte en klokke til Vor Frue Kirke. Denne klokke revnede i 1861 og blev da omstøbt⁷).

Derudover kender vi intet til Christen Klockstøber på disse breddegrader.

I 1526 træffes i Nordjylland Las Klockstøber, som dette år har støbt klokken i Haverslev (Aars herred). I 1547 støbte han en klokke til Lem kirke (Støvring herred)⁸). Ved den lejlighed røbede han sit rigtige navn: Lars Nielsen, og ikke nok med det. På samme klokke satte han et andet støbemærke med bogstaverne r - l, og det er kyndige folk på klokke-om-

rådet enige om, angiver navnet på hans søn: Rasmus Laursen. Han er muligvis identisk med den Rasmus Grydestøber, der 1535 fik borger-skab i Aalborg⁹), ligesom det antagelig er ham, der 1541 udstedte skøde på en del af den omtalte ejendom sønden Byens Grave til Jon Grydestøber.

Af Rasmus Laursens arbejder kendes følgende klokker, støbt de angivne år: 1546 Østerbølle, 1547 Svenstrup, 1555 Vesløs, 1564 Trans, 1578 Lodbjerg, 1579 Hemmet, 1582 Bur og 1585 Nørholm. Han har givetvis støbt flere, som i tidens løb er gået tabt på grund af ildebrand og slitage¹⁰).

Ved flere lejligheder optræder Rasmus Klokkestøber dels på Aalborg rådstue, dels på bytinget. Således var han 24. februar 1548 sammen med tre andre mænd til stede på rådstuen som vidne i en arvesag, og kaldes da Rasmus Laursen¹¹).

Den 20. december 1557 var han på Aalborg byting som vidne i anledning af en hushandel i Brandstrup Gyden¹²). Dagen efter var han til stede som en af 24 udpegede domsmænd i anledning af en udstedt benådning for skipper Jost Jensen i Aalborg.

I Anledning af kongens befaling til Aalborg by om at udskrive båds-mænd til byens påbudte orlogsskib til foråret 1558, havde Jost Jensen begået majestætsfornærmelse ved at fremsætte en del usømmelige bemærkninger, hvoraf den mest barske lød således: „Jeg giver Tusind Dieffuell i Kongelig Majestæts Besoldning på hans Orloff skib”. Denne forseelse indbragte Jost Jensen en dødsdom, for hvilken han nævnte dag - 21. december 1557 - blev benådet.

Efter benådningen forsamledes de 24 domsmænd og deres hustruer på rådhuset under forsæde af sognepræst ved Budolfi Kirke, mester Morten Mortensen Hegelund, „for at gjøre Bøn for hannem, at han udi saa Maade, som forskrevet staar, blef benaadet”. I nævnte sag, hvor domsmændene underskrev efter anciennitet, står Rasmus Klokkestøbers navn som nummer tre fra oven¹³).

Den 15. december 1564 var Rasmus Klokkestøber atter blandt 24 udpegede mænd på rådstuen. Anledningen var denne gang kongens brev om, at Aalborg bys borgere skulle komme ham til hjælp med 8.000 rdl. til hans krigsfolks besoldning¹⁴). Det fremgår af mødets resultat, at hovedparten af de 24 mødte må have tilhørt byens matadorer, idet de

tilsammen gav 5.000 rdl., hvorefter de skulle drage omsorg for, at de resterende 3.000 rdl. blev indkrævet hos den øvrige del af byens borgere. Den 19. februar 1565 var Rasmus Klokkestøber på bytinget ved udstedelse af et tingsvidne. Sidste gang han er fundet nævnt er i Vor Frue Kirkes regnskab for 1568. Hvornår han er død vides ikke, men han må have levet i 1585, da han støbte klokken til Nørholm Kirke.

Da Søren Kedelsmed den 26. januar 1618 solgte sin ejendom på sydsiden af Søndergade til ridefoged Hans Andersen på Stiernholm, anførtes i skødet, at ejendommen var beliggende „paa Hjørnet østen til Jacob Klokkestøbers Gyde“. Der kendes imidlertid ingen klokkestøber eller klokke støbt af nogen Jacob Klokkestøber, og der er formentlig tale om en fejlskrift i skødet¹⁵).

I 1661 kom en af klokkestøber-håndværkets virkelig store mestre til Aalborg. Manden var klokkestøber Baltzer Melchior, der var født i Husum som søn af klokkestøber Peter Melchior, hvis fader, Lucas Melchior ligeledes var klokkestøber i Husum, hvor de ejede et støbehus, der dengang betragtedes som en stor fordel¹⁶).

Baltzer Melchior flyttede 1634 til Flensborg, hvorfra han indtil 1661 levere 12 klokker til kirker i Sønderjylland samt 6 til fynske kirker. Når han 1661 flyttede sin virksomhed til Nordjylland, skyldtes det vel, at hans værksted blev ødelagt under krigen 1660, men en medvirkende årsag var nok ikke mindst, at 1660'ernes krige gik så hårdt ud over Sønderjylland, at der efter sigende ikke blev bestilt nogen klokke dernede før 1677, og eksistensmulighederne var derfor elendige i denne landsdel.

I Nordjylland nåede Baltzer Melchior at støbe følgende klokker: 1661 Vester Thorup (Han herred), 1662 Galtrup på Mors, 1662 Viborg Domkirke, 1663 Saltum, 1663 Aalborg Budolfi „Den store Klokke“, og 1665 Sønderholm¹⁷).

Baltzer Melchior døde 1665 i Aalborg og blev begravet 27. juni fra Budolfi Kirke¹⁸).

Han efterfulgtes af sin søn, klokkestøber Rolf Baltzersen, der var født 1645 i Flensborg. Han brugte i almindelighed ikke tilnavnet Melchior, men skrev sig altid som Rolph Baltzersen. Af en eller anden grund skrev han sig derimod på de fleste af sine klokker som Rudolph Baltzersen Melchior - måske en form for veneration over for det gamle klokkestøber-dynasti.

De første år efter faderens død boede han til leje hos Agnete Jacobsdatter Distelberg, der ejede og beboede det sydlige hjørne af Vesterbro - Tiendeladen.

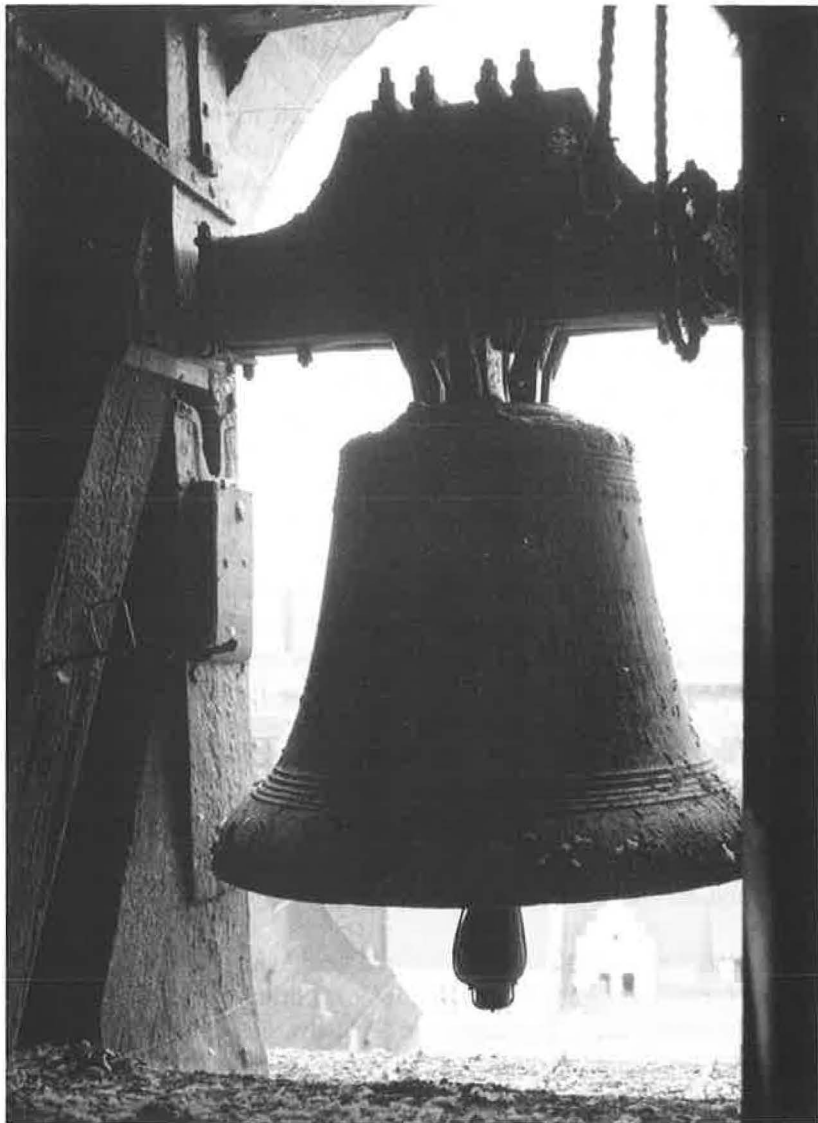
Han blev 18. juli 1669 gift i Budolfi Kirke med sin nabo, Christopher Gregersens datter Agnete. Hun fik 22. maj 1669 døbt et drengbarn i Budolfi Kirke og udlagde Rolf Baltzersen som barnefader. Drengen døde imidlertid 4 dage efter dåben¹⁹).

I november 1669 døde Christopher Gregersen, hvorefter Rolf Baltzersen overtog huset, der lå syd for Agnete Distelbergs, hvor i vore dage „Kristines” store hjørneejendom er beliggende²⁰).

Ved siden af sit håndværk var Rolf Baltzersen meget interesseret i havebrug og havde dertil et betydeligt areal langs med Hasseris å „øster til den store Esk (Ask) lige for Støbe Ofnen (ovnen) og videre til Koekiæret og Mestemandens Gyde med Frugttræer og Lysthus”. Det vil med andre ord sige langs med Tiendeladens sydside ned til Jernbanegade, og støberiet lå således i god overensstemmelse med reglerne nær ved åen. Den 16. maj 1681 havde Rolf Baltzersen indkaldt synsmænd i anledning af, at hans hus nogle dage før var nedbrændt. De fandt pladsen, som det hed: „saa godt som øde” og vurderede grunden med påstånde træer og plankeværk for 80 sletdaler. Det har dengang ikke taget lang tid at opføre et bindingsværkshus, idet han 25. august s. å. pantsatte sit nyopførte hus på 8 fag for et lån på 158 sletdaler.

Rolf Baltzersen mistede i 1677 sin hustru, der blev begravet 27. juni fra Budolfi Kirke. Han blev 1681 gift med Kirsten Pedersdatter fra Nørresundby, hvor hun havde en broder, Jens Pedersen, boende, ligesom hendes søster Maren Pedersdatter var gift med en af Nørresundbys ansete borgere, Iver Jensen Dodensig.

Rolf Baltzersen nåede at støbe følgende kendte kirkeklokker: 1668 Byrum på Læsø, 1668 Sæby Skt. Maria, 1669 Tandslet på Als, 1672 Visborg, 1676 Hornslet, 1676 Thorsager. 1679 Øsløs, 1681 Aalborg Budolfi „Stormklokken”, 1684 Lovns, 1686 Lemvig, 1687 Hjørring Skt. Katrine, 1689 Sæby Skt. Maria, 1691 Sæby Skt. Maria, 1693 Klejtrup, 1694 Aalborg Hospital, 1694 Farstrup (Slet herred), 1697 Nørresundby, 1698 Haslund (Galten herred), 1699 Tilsted (Hundborg herred), 1700 Torsted (Hundborg herred), 1700 Hobro²¹). Dertil må lægges evt. forsvundne klokker.

Budolfi kirkes „Stormklokke” i tårnets glamhul ud mod Gammeltorv er støbt af Rolph Baltzersen Melchior i 1681. Den benyttes forhen til brandalarm. Nu kun ved de store høj-tider. Fot. Martin Nygaard. Tilh. Rudolfi Kirke.

Om klokken i Torsted meddeler kirkeregnskabet for 1699, at „den brudne Klokke førtes til Aalborg dette Aar og omstøbtes for 45 sletdaler af Rolph Baltzersen”.

Klokken i Hobro blev hans sidste arbejde. Kontrakten om støbningen var oprettet 23. marts 1700 mellem ham og sognepræsten Jacob Eriksen Frisenberg samt byfoged Christen Nielsen Hostrup i Hobro²²). Ifølge Hj. Schmidt: Hobro Bys Historie, 1928, gav købmand Niels Nielsen Abildgaard i Hobro en større sum til klokkens omstøbning „hvortil og en Del udi Menigheden gav efter deres Leilighed”. I 1917 blev denne klokke atter omstøbt. Ved Rolf Baltzersens død havde han for arbejdet i Hobro 60 sletdaler til gode, som før skiftets slutning blev afhentet i Hobro.

Rolf Baltzersen døde 12. november 1700 og blev begravet 18. november fra Budolfi Kirke. Hans hustru døde 29. november s. å. og blev begravet fra Budolfi Kirke 1. december. Skifte afholdtes efter dem begge 14. december 1700.

Dagen før hans begravelse udstedte biskop Jens Bircherod denne ordre: „Bevilgede jeg, at den gamle Klokkestøber her i Aalborg Rolf Baltzersen, som nu var ved Døden afgangen og skulle begraves i Morgen, motte nyde St. Bothulphi Kirkes og Hospitals Klokker, hvilke hand self hafde støbt, deres Ringen for sit Liig gratis og fri”²³).

I Rolf Baltzersens ægteskaber var der følgende børn: Af første ægteskab: Christopher døbt 24. november 1672, Baltzer, døbt 25. juli 1675. Af andet ægteskab: Lucas, døbt 9. december 1681, Agnete, døbt 3. maj 1685 og Peter, døbt 7. maj 1692.

De to ældste blev hattemagere og bosatte sig i København. Peter blev podemester i Aalborg, hvor han døde ugift 10. juli 1737. Agnetes videre skæbne kendes ikke. Lucas var udlært i faderens håndværk, men nåede kun at støbe en enkelt klokke, nemlig 1701 til Volstrup Kirke i Dronninglund herred. Klokken var faldet ned i 1699, da den skulle ringe for Christian V, og måtte derefter omstøbes²⁴).

Med støbningen af denne klokke var Lucas Rolfsens løbebane på dette område slut. Sygdom i forbindelse med et udsvævende liv førte ham med tiden mere og mere over i proletariatets lejr. Kulminationen på hans udskejelser indtraf, da han 6. september 1723 trængte ind i konsumtionsboden ved Vesterport, hvor han overdængede konsumtions-

betjent Frederik Hansen fra Nibe med skældsord og gav ham derefter tre slag i hovedet. Senere samme dag traf han Frederik Hansen uden for Vesterport, og denne gang slog Lucas ham til jorden med nogle slag i hovedet „af den tunge Ende af en Flint Bysse”. Af denne medfart døde Frederik Hansen den påfølgende nat i sit hjem i Nibe, efterladende sig enke og syv uforsørgede børn.

Efter denne ugerning borttrømte Lucas Rolfsen omgående og for bestandig. Da ligsyn og afhøring i løbet af få dage var overstået, afsagde bytingsretten denne dom: „Anklagede skal miste sit Liv ved Skarpretteren med et Sværd hans Hoved at afhugge paa sædvanlig Sted, og Hovedet med Legemet at begraves ved Gallien, saa og betale til Processens Omkostning 16 rdl. samt hans Hoved Lod til hans Maiestæt allernaadigst at være hjemfalden”.

Ved registreringen af den dømtes bo kom det tydeligt for dagen, hvor sløset han i flere år havde været med sit håndværk. Ved skifterettens sædvanlige efterlysning meldte der sig omkring 40 personer fra Aalborg og omegn med deres krav, der i hovedsagen gik ud på, at de havde indleveret malm, messing og tin i form af forskellige brugsgenstande, som de havde overladt ham til videre forarbejdning, der imidlertid aldrig var sket. Det drejede sig om flere hundrede pund metal af forskellig art, hvoraf en del slet ikke var at finde ved registreringen. Det største krav kom fra Didrik Adamsen Distelberg i Hobro, der havde indleveret 6 lysestager, en malmgryde, der vejede 17 pund, et punds lod, et halvpunds og et fjerdingspunds lod og et på 4 lod, alle af malm, 12 gamle tintallerkener samt 11 pund engelsk stang-tin. Han nåede dog at redde det meste, hvad ikke alle gjorde²⁵).

Som fjerde generation - og vistnok den sidste repræsentant for det berømte klokkestøber-dynasti fra Husum og Flensborg - blev Lucas Rolfsen således en smertelig tragedie.

Klokkestøbergade

Denne gade med sin karakteristiske Vandgyde var, før dens østside for få år siden blev fornyet, en af de gader i Aalborg, der havde bevaret sit alderspræg bedst.

Klokkestøbergades tilblivelse må formodes at være sket på den måde, at der i sin tid, da klokke- og grydestøbere holdt til syd for Klokkestøber-

åen, har været en ikke ringe færdsel ad den sti, som derved blev trådt både fra nord og vest ned til støberiet, og med tiden er strækningen blevet bebygget med beskedne huse, hvorefter gaden med dens nødvendige vandgyde ned til åen var grundlagt.

Vestsiden begyndt fra Nord.

Gadens vestre side bestod i 1651 af 10 sammenbyggede boder (små huse), og var dengang ejet af rådmand Thomas Lauritsen Suhr, der efter sin første hustru, Sidsel Baggesdatters død i 1651 delte de 10 huse imellem deres fem børn.

I en jordskyldsbog fra 1656 anføres Iver Nielsen (Ferslev), borgmester og tolder i Skagen som ejer af husene, som han øjensynlig har arvet efter faderen, den velhavende borgmester Niels Iversen Skriver i Aalborg. Grundtaksten af 1682 har borgmester og tolder i Skagen, Fedder Hansen Høyer som ejer af de 10 „vaaninger”, der var ansat i grundtakst for 11 rdl.

Fedder Hansen Høyer var en på mange områder vidtløftig personage. Han havde i sommeren 1657 i Aalborg aflagt et besøg, der fik følger for ham. Den 13. april 1658 findes indført i Budolfi kirkebog, at „Maren Jensdatter, der blev besøvet til Hans Poppes, hendes Barn blev døbt Anne. Hun beskyldte Fedder Hansen Tolder paa Skagen. Hun drog bort med de Svenske. Han formener sig fri at være, efterdi hun er bortrømmet”. Men, tilføjer den for sin strenge kirkedisciplin kendte pastor Jacob Hansen Brunow, „Gud veed alting”.

Fedder Hansen blev 14. august 1659 viet i Budolfi Kirke til Margrethe Thomasdatter, der tjente hos assessor Christopher de Hemmer.

Efter Fedder Hansens død 9. august 1706 i Skagen gav biskop Jens Bircherod ham - på sin sædvanlige spidsfindige facon - dette eftermæle: „Han var i al sin Tid en saare urolig Mand, der gemeenligen laa i Trætte nu med een, nu med en anden dér paa Stedet”.

En søn af Fedder Hansen, Johan Feddersen Høyer var fra 1726 til 1736 sognepræst ved Budolfi Kirke.

I 1691 var købmand i Vesteraa, Iver Erichsen, der var gift med Gedske Pedersdatter (Rimand) fra „Snorren” i Aalborg, ejer af husene. Ved auktion 25. juni 1698 afstod han til købmand Poul Ibsen, Aalborg „41 Gulv Hus, 1 loft højt, og består af 10 Vaaninger, liggende på vestre Side af

Klokkestøber Gyden, for Budsum 304 sletdl". Efter Poul Ibsen og hustru, Mette Christensdatters død 1709 blev de 10 lejevåninger ved auktion tilslået sønnen, købmand Anders Ibsen. Han overlod 1720 husene til sin datter Anne Cathrine Andersdatter, som samme år blev enke efter sognepræsten i Øls-Hørby-Døstrup, Bertel Nielsen Bruun. Hun solgte 15. april 1737 til handelsmand og overbrandmester i Aalborg, Christian Schiøneman. De 10 huse var nu blevet til 11, idet Søndergade 16 var tilkøbt.

I 1749 solgte Schiøneman husene til købmand Laurits Scavenius i Aalborg. Han fik i 1758 som en af de første i Aalborg sine huse brandforsikret for 400 rdl. i den af byfoged Niels Christensen Foersom i Hobro samme år oprettede brandkasse.

Efter Laurits Scavenius' død 11. marts 1768 blev husene ved auktion 10. maj s. a. tilslået Jens Jensen Nørtranders i Aalborg for 342 rdl.

Til hver af disse lejehuse hørte et stykke havejord mod øst og langs med Hans Ravnkildes jord, som han dels ejede, dels havde i leje af Frue Kirke. Før nævnte auktion indleverede den i mange henseender besværlige Hans Ravnkilde et indlæg til auktionsretten, gående ud på, som det hed: „Beboerne i de 11 Lejevaaninger deres Plankeværk staar efterhaanden mig meget for nær, og en del endog staar ind paa min Have, som jeg ej længere kan taale, og eventuelle Købere paa Auktionen maa gøres opmærksom derpaa”.

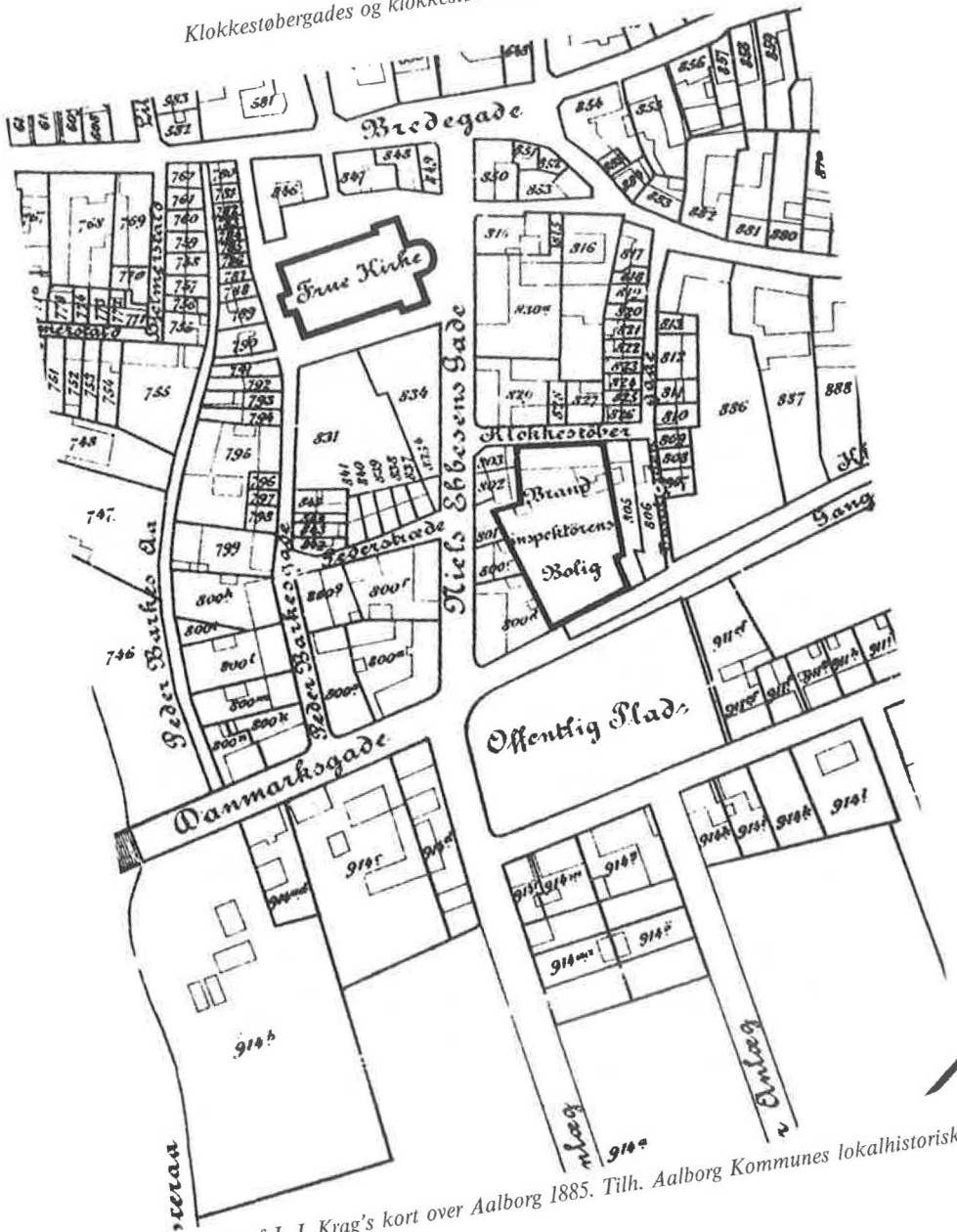
Hele den vestlige side af Klokkestøbergyden var nu i hænderne på en mand, der både var i besiddelse af indsigt i forholdene og økonomisk magt over tingene.

Han var født 6. februar 1705 på en gård i Nørre Tranders. I 1746 kom han fra Øster Uttrup til Aalborg, hvor han købte en lille ejendom på Østerbro (nu nr. 10). Han blev 25. marts 1749 gift i Frue Kirke med pigen Maren Nielsdatter, der var født 6. februar 1715 i Øster Sundby, vistnok som datter af Niels Smed samme sted.

Den 19. december 1749 fik Jens Jensen Nørtranders borgerskab til værtshushold i Aalborg. De første år, han boede i byen, gik han under navnet Jens Jensen Hjulmand, og der kendes eksempler på, at han leverede vognhjul og en enkelt gang en helt ny vogn. Selv skrev han sig altid med tilnavnet Nørtranders.

Lige fra sin ankomst til Aalborg var hele hans færd præget af flid, spar-

Klokkestøbergades og klokkestøberiets historie

Udsnit af J. J. Krag's kort over Aalborg 1885. Tilh. Aalborg Kommunes lokalhistoriske Arkiv.

sommelighed og en målbevidst stræben efter at opnå økonomisk selvstændighed. I den henseende lykkedes hans talrige økonomiske dispositioner med en utrolig sikkerhed, der med tiden gjorde ham til en velstående mand.

Han opnåede i årenes løb at eje Østerbro 10 og 12, Søndergade 11, 16 og 18, Klokketøbergade 5, 7 og 9 samt gadens vestside, og endelig i Peder Barksyde 4 ejendomme. Desuden finder man i Aalborg bys skøde- og panteprotokoller ofte hans navn indført som udlåner af penge.

Det hører med som noget væsentligt i billedet af Jens Jensen Nørtranders' levnedsløb, at han gennem årene udviste en enestående hjælpsomhed og omsorg for både sin egen og kones slægtninge. Således kan det nævnes, at da Marens broder, Torben Nielsen og dennes hustru Margrethe Sørensdatter i Øster Sundby begge var døde henholdsvis i 1757 og 1758, tog Jens Nørtranders og hustru de to afdødes mindreårige døtre Anne og Johanne Torbensdøtre til sig, som var det deres egne børn.

I 1780 udstedte Jens Nørtranders et gavebrev til sin afdøde kones broderdatter Inger Pedersdatter, der var opfødt i huset hos dem, på to huse på 6 fag, beliggende på østsiden af Peder Barksyde. Ligeledes skænkede han i 1782 et 5 fags hus på østsiden af Klokketøbergaden til skomager Torben Nielsen, hvis moder var en broderdatter af Jens Nørtranders' afdøde kone.

I Jens Nørtranders og Maren Nielsdatters ægteskab fødtes fire børn, der alle døde som små. Det kan have været en medvirkende årsag til, at ægteparret den 30. oktober 1772 udstedte et gavebrev til Vor Frue Kirke på 12 nybyggede huse med 16 kakkellovne på vestsiden af Klokketøbergaden. Når der nu var 12 i stedet for tidligere 11 huse, hang det sammen med, at Søndergade 16 blev regnet for to huse. Til gengæld for gaven skulle kirken hvert år efter påske 1774 i deres levetid udbetale dem 70 rdl., ligesom de til sin tid skulle have begravelse i kirkens altergulv.

Til Frue Kirke skænkede de 400 rdl. i 1769, og efter Jens Nørtranders' død blev der 1789 udbetalt 100 rdl. til de fattige i Aalborg samt 100 rdl. til skoleholderen i Fattighuset.

Maren Nielsdatter døde 16. november 1779, og den 18. februar 1788 døde Jens Jensen Nørtranders. Ifølge skiftet efter ham blev der til deling mellem elleve arvinger 1.828 rdl. 4 mark.

Til et minde om de to godgørende mennesker findes der i Vor Frue Kirke et beskedent epitafium eller rettere en tavle, indmuret i væggen i kirkens nordre sideskib.

Det viste sig efterhånden, at gaven på de 12 huse blev en betydelig økonomisk byrde for kirken. Selv om husene ved overdragelsen var nye, blev udgifterne til vedligeholdelse af den tids bindingsværkshuse større år for år, og endelig var der i mange år den årlige afgift på 70 rdl. til giverne. Aldrig så snart havde Jens Jensen Nørtranders lukket sine øjne, før kirkeinspektionen averterede husene til salg ved offentlig auktion, som fandt sted 22. april 1788. Købmand Christen Schandorf, Aalborg blev højestbydende med 911 rdl., der med salær, resterende husleje m. m. beløb sig til i alt 1.037 rdl. 2 mk. 10 skill., som indgik i kirkens formue. Efter Christen Schandorf's død 18. juli 1805 blev der 9. november s. å. afholdt auktion over 11 lejevåninger i Klokkestøbergdyden, som blev tilslået Anders Jensen Nørgaard i Aalborg for 2.200 rdl.

Han var fra 1780 til 1808 lærer ved Almueskolen i Aalborg, hvorefter han til sin død i 1828 var Aalborg bys skattekasserer. Desuden var han ejendomshandler, idet han foruden sin iboende gård Nørregade 24 ejede fem huse i Østergavensgade, og nu de 11 huse i Klokkestøbergdyden.

Efter hans enke Johanne Henriette Møllers død i 1842 blev hendes ejendomme solgt ved auktion 22. januar 1843. Ved denne lejlighed blev de omtalte 11 huse for første gang adskilt. Det nordligste - Søndergade 16 - blev opråbt separat og tilslået husets hidtidige lejer, skibstømrer Ludvig Støckel for 290 rdl. (Se årbogen for 1985 s. 34). Ifølge Aalborg bys matrikulering fra 1782 fik de 10 følgende huse fælles matr. nr. 640 efterfulgt af bogstaverne a - m, der ved den ny matrikulering i 1874 blev til de nu-gældende numre 817-826.

Nr. 2 (matr. nr. 817)

Dette hus havde gennem tiderne fælles ejer med Søndergade 16, indtil ejeren deraf, T. Ingeman Pedersen i 1973 solgte nr. 2 til pressefotograf Jens Morten i Aalborg. Huset, der var en typisk repræsentant for 1700-årenes byggeri, blev i sommeren 1979 opmålt af personale fra Aalborg Tekniske Skole. Det var derefter genstand for en gennemgribende restaurering, og i 1980 blev det sammenlagt med nabohuset nr. 4.

Nr. 4 (matr. nr. 818)

Ved auktionen i 1843 blev brødrene, skomagermestrene Niels Christian Hansen og Peter Hansen tilslået de næste tre huse (nr. 640 d, e, f) for 175 rdl. Niels Chr. Hansen ejede og beboede Søndergade 34, hvor han drev en af byens største skomagerier. Broderen Peter Hansen boede i Søndergade 36, som han havde arvet efter Anne Cathrine Hagerup. De solgte 1854 det nordligste hus (nr. 640 d) på 4 fag til arbejdsmand Jens Poulsen for 400 rbd. (ca. 67 rdl.). Han solgte i 1857 til Jens Peder Hougaard fra Nibe. Derefter mange forskellige ejere indtil 1962, da huset købtes af chauffør Orla Olsen, som 13. marts 1973 solgte til pressefotograf Jens Morten, der i 1980 lagde det sammen med nr. 2.

Nr. 6 (matr. nr. 819)

Niels Chr. Hansen solgte i 1852 nr. 640 e, bestående af 4 fag hus, til sin broder Peter Hansen. Han videresolgte i 1855 til tømrer Lars Peder Andersen fra Knøsen i Albæk sogn for 83 rdl. Efter hans død i 1880 solgte enken Kirsten, født Christensen, året efter til jernhandler Johan Mikkelsen for 3.300 kr. I 1911 var arbejder A. Frankowski ejer, og 1920 hans enke Martine Karbowski, 1944 Ingeman Christensen, 1961 kleinsmed Chr. Larsen, som i 1964 solgte til Round Table, nr. 5, Aalborg, i 1972 Round Table nr. 42, Nørresundby og 1972 Round Table, nr. 81, Aalborg, hver ejende 1/3.

Nr. 8 (matr. nr. 820)

Brødrene Niels Chr. og Peter Hansen solgte i 1849 det sydligste hus (nr. 640 f) til skomagermester Carl Hansen for 500 rbd. (83 rdl.). Han solgte i 1851 til arbejder Jens Abrahamsen fra Manstrup i Bejstrup sogn. Ved skiftet efter ham og hustru i 1880 afstod deres 9 børn huset til svogeren, Bager C. A. Fiil. Derefter flere forskellige ejere. Fra 1961 Hardy Hallund, 1970 Peder Christensen og 1977 den nuværende ejer Peter Gosvig Hvitved.

Nr. 10 (matr. nr. 821)

Ved fru Nørgaards auktion i 1843 blev nr. 640 g tilslået skrædder, senere høker Andreas Hansen for 85 rdl. Det var et 4 fags hus med to kakkellovne. Han solgte 1852 til arbejder Lauritz Madsen. Derefter 1853 Lars

Klokkestøbergade set mod syd. I baggrunden hjørnehuset nr. 13. Stereoskopbillede. Fot. Werner Tønnies. Tilh. S. B. O.

Jakobsen fra Jetsmark, 1893 enken Trine Jacobsen, 1899 enkefru M. Poulsen, 1912 Poul Kristensen og 1931 hans enke Sine Kristensen, 1949 Olga Poulsen, 1958 Astrid Damgaard, 1961 Harry Hvilsom, 1972 maskinarbejder Bjarne Pedersen, 1976 Laura Margrethe Hansen og fra 1986 nuværende ejer Lene Graversgaard Larsen.

Nr. 12 (matr. nr. 822)

Købmand Niels Hansen i Slotsgade 10 købte ved nævnte auktion nr. 640 h - et 4 fags hus - for 120 rbd. sølv. Han handlede en del med ejendomme og solgte 31. december 1847 nr. 12 til snedker Ernst Mathiesen, Aalborg. Han solgte i 1851 til arbejder Niels Larsen fra Uggerholt, 1887 hans enke Katrine, født Jensen, 1903 arbejder J. C. Christensen, 1923 enken Dorthea Christensen, 1940 sagfører Julius Nielsen, 1949 arbejder Martin Fich, 1956 kommunalarbejder Ingeman Nielsen, 1960 fhv. propr. C. Paludan Madsen, 1962 hovmester Karl Nielsen, 1971 elektriker Ole Lund, der 1984 solgte til den nuværende ejer Marit Mjelde.

Nr. 14 (matr. nr. 823)

Ved auktionen i januar 1843 blev nr. 640 i, k og 1 tilslået sætteskipper Søren Bach, der ejede Vandgyden nr. 1. Nr. 14 var et 3 fags hus, som Søren Bach i 1848 solgte til Peder Christensen Blichfeld fra Hjørring, efter hvis død i 1886 det overtoges af hans enke Laurice Vadum, født i Norge. Næste ejer var fra 1905 arrestforvarer Frederik Jøns i Skanderborg, 1910 togfører F. Jøns, 1913 formand J. M. Ubbesen, 1928 arbejder Otto Sylvester Christensen, 1945 chauffør Johs. Hansen, 1952 Svend Aage Jensen, 1977 Arne Wynne Jensen, 1982 Bjarne Møller Jensen. Nuværende ejer er Nancy Nielsen.

Nr. 16 (matr. nr. 824)

Søren Bach solgte 26. juni 1848 det midterste af de tre huse nr. 640 k - et 3 fags hus - til murer Johan Carl Schioldan, Aalborg, for 300 rbd. (50 rdl.). Han foretog betydelige forbedringer af huset og opførte således muren til gårdsiden i to etagers højde af grundmur. Han solgte 10. januar 1853 huset med 4 kakkelovne til sømand Jørg. Chr. Thygesen for 833 rbd. (139 rdl.). Han afhændede det i 1856 til Jacob Nielsen fra Gandrup, der 1867 solgte til Jørgen Jensen fra Sebber, 1872 hans enke Maren Pedersen, der 1878 solgte til arbejder Niels Larsen, Aalborg for 1.600 kr., 1881 murer Johan Chr. Fich, 1902 rebslager Knud Theil, der boede Østerbro 15 og havde rebslageri i Kayeødsvej. Derefter forskellige ejere. 1967 svejser Knud Christensen og fra 9. april 1973 pensionist Chr. Skov Christensen og frk. Birthe Andersen i lige sameje.

Nr. 18 (matr. nr. 825)

Det sydligste af sine tre huse - nr. 640 l - solgte Søren Bach den 21. juni 1847 til tømrer Niels Chr. Thomsen i Aalborg. Det var et 3 fags hus. Efter hans død i 1848 blev enken Marie Kirstine Nielsdatter 14. december 1849 viet i Frue Kirke til tømrer Johan Godtfred Christensen fra Vridsted ved Skive. Efter hans død i 1868 beholdt hans 2. kone Ane Marie Bech, født i Vejlbj ved Aarhus, huset til sin død i 1882, hvorefter det blev overtaget af Søren Chr. Jansen for 1.800 kr. Han boede her til 1929, da huset købtes af Konrad Jørgensen. I 1930 var ejeren vognmand Nikolaj Elgaard, 1946 pensionist Anders Chr. Christensen, 1950 arbejder Karl Mortensen, 1977 enken Elna Christence Mortensen, der samme år solgte til arkitekt Edv. Batemann. Nuværende ejer er Ted Batemann.

Nr. 20 (matr. nr. 826)

Det sidste af de 11 huse - nr. 640 m - der var et 4 fags hus, beliggende på hjørnet af den vestgående del af gaden, blev ved auktionen i 1843 tilslået politibetjent i Aalborg, Jens Nielsen Lundbymølle for 110 rbdl. sølv. Han blev født 1805 i Lundby, Slet herred, og var, da han 8. marts 1833 blev viet i Frue Kirke til Anne Margrethe Hvilshøj, korporal ved 3. jyske Infanteri Regiment. Ægteparret boede dengang i Slotsgade.

Som ordenshåndhæver var han kendt som en hård hals, der altid var parat til at bruge næverne, pisk og kæp. Iflg. Urban Hansen: „Tyvebanden paa Jydske Aas. 1920”. og Niels Hancke: „Skizzer. 1880”. blev Lundbymølle i Aalborg brugt som børnenes bussemand, i hvilken henseende det gerne hed: „Er du ikke artig, saa kommer Lundbymølle”.

I forbindelse med den bekendte kommissions sag vedrørende „Tyvebanden paa Jydske Aas” blev der en gang imellem gjort brug af Lundbymølle, som da fik rig lejlighed til at demonstrere nogle af sine negative egenskaber. Ligeledes blev han også jævnlig benyttet af kommissionen, der på samme tid beskæftigede sig med den berygtede „Lorens Mejer-Bande” i Aalborg.

Som anerkendelse for sin medvirken i de to affærer udnævntes han til dannebrogsmænd, og blev forfremmet til overbetjent i Aalborg. Hans hårdhændede optræden vandt ved denne anerkendelse fornyet styrke, hvilket efterhånden gav anledning til en mængde klager fra byens borgere. Politimester Fred. C. H. Wølfert tog overhovedet ingen hensyn til

klagerne, og tilsidst rejstes der en sådan storm mod Lundbymølle, at der blev udnævnt en sættemand til at tage affære. Resultatet blev, at Lundbymølle idømtes 4 gange 5 dages fængsel på vand og brød samt ikendtes en mulkt på 10 rdl. Endelig fratoges han stillingen som politibetjent. Dommen blev appelleret både til Overret og Højesteret, der begge stadfæstede den, sidstnævnte instans den 4. oktober 1847. Efter at have udstået sin straf forlod Lundbymølle Aalborg og rejste til København, hvor han fik plads ved en af straffeanstalterne.

Inden sin afrejse her fra byen solgte Lundbymølle 26. juni 1848 sit hus til Jens Lunds enke Ane Kirstine Bruun. Hun solgte i 1868 huset til arbejder Jacob Nielsen og forbeholdt sig sin livstid fri beboelse i et værelse, indrettet på loftet til beboelse. Jacob Nielsen solgte i 1872 til Niels Andersen, der i 1879 afstod det til politibetjent i Aalborg, Søren Chr. Sørensen Flade, der samme år solgte til Anna Louise Pedersen fra Slesvig for 1.600 kr. Hun startede på stedet et brødudsalg, der blev fortsat af detaillist N. Chr. Heilesen, som 1909 købte huset, der efter hans død overtoges af datteren Elfrida Heilesen i 1943. I 1944 var Dansk Blindsamfund ejer, men samme år angives møbelhandler Aage Christensen som husets ejer. 1951 fru Jenny Overgaard Pedersen, 1954 fru Helene Rønnov Nielsen, senere gift Pedersen, 1971 fru Doris Pedersen, 1973 ingeniør Niels Jørgen Hviid, 1977 Jørgen E. Olesen og 1984 nuværende ejer Christian Haugsig.

Gyden, som gaar Vester til Peder Barkes Gyde, Nordre Side.

Således kaldte man i gammel tid den vestgående del af Klokkestøbergade, der ved nuværende Niels Ebbesensgade mødtes med den østgående del af Peder Barkesgade. Sidstnævnte blev i 1884 af byrådet navngivet til Pederstræde.

Da husene på denne del af gadens nordside stort set er bygget på den tidligere Frue Kirkes grund, er de først opført i slutningen af 1770- og begyndelse af 1800-årene. En undtagelse herfra er bl.a. den grund, som man skulle vente var matrikuleret som nr. 827. Grunden, der er på ca. 3,5 m facadebredde, har aldrig været bebygget, men har i nyere tid hørt til nr. 20.

Ved auktionen efter Svend Mortensens død i 1738 overtog hans svigersøn, købmand Anders Thagaard foruden to lejhuse på sydsiden af

Klokkestøbergade med Vandgyden set fra nord ca. 1935. Fot. C. Clausen.

Klokkestøbergade tillige et stykke havejord på nordsiden af samme gade, ansat i grundtakst for 1½ rdl. Dette areal lå vest for ovennævnte ubebyggede areal, der hører under huset nr. 20. Fra 1758 var det ejet af Nikolaj Clausen, sognepræst ved Frue Kirke, og efter hans død i 1773 af Johan Wandal, kapellan ved Budolfi Kirke. Han døde 1797, men o. 1780 må han have afstået arealet til værtshusholder Hans Ravnkilde i Søndergade 10, eftersom han i matriklen 1782 står anført som ejer af „5 nyopbyggede, sammenbyggede Lejvaaninger på 20 Fag”. De var matrikuleret som nr. 650 A og ansat i grundtakst for 2½ rdl.

Nr. 28 (gl. matr. nr. 650 A, nyt nr. 829)

Hans Ravnkilde døde i 1804, og i 1816 solgte hans enke Anne Sørens-datter de nævnte fem lejehuse med 11 kakkelovne til sønnen, prokurator Niels Chr. Ravnkilde.

Han købte 7. juni 1821 af Frue kirkeinspektion 35 alen i nord fra den vestlige del af sine lejehuse samt 14 alen vest på, i alt ca. 500 kvadratalen af den tidligere Frue kirkegård. Af dette areal måtte noget afleveres, da Niels Ebbesensgade i 1877 blev anlagt over kirkegården.

Som det var tilfældet med de øvrige solgte parceller fra kirkegården, blev der også ved denne handel tinglæst servitut om, at arealet kun måtte bruges til have, ligesom beboerne ved planering eller opgravning ikke måtte optage eller på nogen anden måde forulempe de dør nedlagte lig eller deres bene. Ligeledes gjaldt der særlige bestemmelser om opsætning af hegn mod kirkegården. Disse bestemmelser bortfaldt ved deklaration, tinglæst 3. september 1883.

Niels Chr. Ravnkilde overdrog i 1833 de fem huse til sin søster, Johanne Marie, der var enke efter gårdejer Christen Christensen, hvis bopæl ikke har været at finde.

Husene var iflg. skødet „for en stakket Tid siden nogenledes istandsat”. Johanne Marie blev gift 2. gang 9. januar 1838 i Frue Kirke med skrædermester Christian Poulsen i Aalborg. Til forklaring af vanskeligheden ved at finde hendes afdøde mand, kan denne tilføjelse i kirkebogen måske tjene: „Skiftebrev ej fremlagt, men efter erklæring fra sagfører Poulsen og N. C. Ravnkilde var der intet at arve”. Johanne Marie døde 3. november 1852, 62 år gl.

Den 17. juli 1854 begyndte Chr. Poulsen en udstykning af ejendommen, idet han solgte de 4 midterste fag af de 20 med tilhørende grund og gårdsplads til skibstømrer Søren Larsen Sørensen i Aalborg. Inden handelen kunne afsluttes og skødet tinglæses, måtte Chr. Poulsen indhente tilladelse hos skipper Søren Bach, som havde et pantebrev i ejendommen på 800 rdl. På den betingelse, at de 4 fag blev solgt fra således, at der ville være 8 fag på hver side af det solgte, ville Søren Bach give tilladelse til den fornødne påtegning af pantebrevet, hvorefter skødet kunne tinglæses. De 4 fag hus blev matrikuleret som nr. 828.

Christen Poulsen solgte 1. september 1856 de resterende 16 fag - gl. matr. nr. 650 A1, nyt nr. 829 - med 12 kakkellovne og 3 komfurer til småkører Ole Frederik Jensen, Aalborg for 1.500 rdl. Han boede her i henvend 20 år og solgte 14. juni 1875 til gårdejer Christen Pedersen Vammen fra Fjellerad for 13.200 kr. 1895 var detaillist S. P. Nielsen (Bøgh) ejer, 1905 ølhandler Ejnar Bindslev, 1916 bagermester C. Olsen, Sulsted, 1920 P. Fuglsang Jensen, 1966 Alma Fuglsang Jensen. I mange år var der købmandshandel, senere tobakshandel i ejendommen med indgangsdør på hjørnet. Ligeledes holdt Aalborg ny Porcelænsbrænderi nogle år til i ejendommen. Den købtes i 1976 af arkitektfirmaet Torben Stokholm, der straks lod den nedbryde og genopføre i moderne stil. I 1978 blev ejendommen udstykket til ejerlejligheder.

Nr. 26 (gl. matr. nr. 650 A2, nyt nr. 828)

De 4 fag hus, som Søren Larsen Sørensen købte i 1854, beboede han i mangfoldige år. I 1903 var datteren M. Sørensen ejer, 1915 bogholderske N. Sørensen, 1918 bogholder A. M. Sørensen. Fra 1926 havde Olga Hansine pensionat i huset. 1942 var frugthandler Bernhard Jensen ejer, 1956 maskinhandler Laurits Lehman Jensen, 1958 fru Kirsten Søndergaard Jensen. Fra 1984 var restauratør Niels P. Nielsen ejer. Han drev i sin tid restauranten „Romantica”. Husets nuværende ejer er Kit Stabell.

Nr. 24 (gl. matr. nr. 650 A3, nyt nr. 827)

Det østligste hus købtes o. 1866 af tømrer Mads Andersen Madsen fra Frejlev. Han boede her til sin død i 1908. Derefter var snedker F. Lund ejer fra 1911-15. Fra 1916 urmager P. Ovesen, 1926 partikulier Niels Kalstrup, 1935 A. C. Andersen, 1944 fru Kirsten Strandqvist, 1957 pensionist

John Hougaard, 1963 Karen Hougaard, 1973 entreprenør Martin Hougaard, 1979 Lars Bo Mortensen. I 1983 købtes huset af skotøjshandler Knud Schou Bertelsen, der i sommeren 1986 opførte en ny, moderne bygning på grunden.

Klokkestøbergades Østside, begyndt fra Nord

Denne side af gaden er - bortset fra Vandgyden - efter alt at dømme bebygget meget senere end vestsiden. I en jordskyldsbog fra 1656 og i matriklen 1662 nævnes kun bebyggelsen på gadens vestside. Da det i begge tilfælde drejer sig om en art skatteansættelse, synes det utroligt, at nogen ejendom skulle være udeladt. Ligeledes fremgår det af Aalborg bys tingbog, at storkøbmanden Jens Bang 18. juni 1638 udstedte skøde til Christen Christensen „paa et Stykke Kaalgaards Jord, som for-dum tilkom Kort Andersen (byfoged), i Vor Frue Sogn i søndre Ende af Klokstøber Gyde paa østre Side”. Det drejede sig om et betydeligt areal „i Vestsiden fra Byens Vold og Grave til velb. Viffert Seefelds Have”. Viffert Seefeld til Randrup m.v. var fra 1618 til 1649 ejer af Klokkestøbergården. Han og Jens Bang har således dengang ejet det meste af gadens østside.

Da grundtaksten blev udarbejdet i 1682, fandtes der på Vandgydens østre side tre huse, medens arealet nord for disse først blev bebygget mellem 1757 og 1761. I grundtaksten 1757 var der ingen bebyggelse, men iflg. brandtaksationen af 1761 havde Jens Nørtranders opført 2 lejehuse på 9 fag (nr. 7 og 9).

Nr. 3 (gl matr. nr. 644 b, nyt nr. 813)

Som nævnt under omtalen af Klokkestøbergården (Årbogen for 1985, side 35) solgte dennes ejer Erik Ahrner i 1766 et større areal syd for gården til dens tidligere ejer, Jens Jensen Nørtranders. I denne handel medfulgte bl.a. af gårdens vestlige længe 4-5 fag hus, der senere blev matrikuleret som nr. 644 b.

Ved en taksationsforretning 5. april 1766 oplyses, at Jens Nørtranders nylig havde opført et nyt 10 fags hus i to etagers højde, som var ibygget vestgavlen af hans to sydligere beliggende lejehuse på 9 fag. Det nye toetagers hus fik matr. nr. 644 a.

De to huse havde fælles ejer, indtil der i 1841 holdtes auktion over Peder

Klokkestøbergade set mod nord. Lige for Søndergade 5 og 7. Bemærk det fremskudte hus nr. 3. Fot. F. Karner. Tilh. S . B. O.

Hassings enke, Maren Poulsdatters, bo. Hun døde 7. februar 1841. Ved auktionen blev huset tilslået skipper Christopher Cortsen. Han omkom to år senere på havet, ombord på jagten „Knud”, tilhørende købmand Poul Pagh i Aalborg. Den 34-årige enke Kirstine Frederikke Basballe, der var fra Rudkøbing, blev boende i huset, indtil hun 15. maj 1874 solgte det til arbejder Anders Chr. Nielsen, Aalborg. Han solgte det tre måneder senere til sin svoger, detailhandler Jens Chr. Sørensen for 900 rdl. 1891 var fyrbøder J. C. Nielsen ejer til 1939, derefter hans enke Karla, født Riisberg. 1948 Niels Christensen, 1949 Peder Chr. Pedersen. I 1963 købtes huset af Aalborg kommune.

Det gamle hus, der efterhånden var så godt som faldefærdigt, var ikke mindst karakteristisk derved, at dets facade rakte et godt stykke udenfor gadens byggelinie, hvilket formentlig skyldtes, at da Klokkestøbergården i 1892 blev ombygget, har man efter byggevedtægterne rykket gårdens vestlige længe et stykke tilbage.

Hvor nr. 3 før var beliggende, danner grunden nu - sammen med et tilgrænsende areal - et lille grønt område.

Nr. 5 (gl. matr. nr. 644 a, nyt nr. 812)

Det nye, og efter den tids forhold anselige hus, beboede Jens Jensen Nørtranders til o. 1787. Han drev i en del år værtshushold på stedet. Efter hans død 18. februar 1788 blev huset ved auktion 22. april s. å. tilslået Poul Christensen Juul fra Terndrup for 455 rdl. Nu kom huset ud for hurtige ejerskifter. 1789 blev det købt af værtshusmand Niels Jensen, der 1791 solgte til værthusmand Christian Jensen, Aalborg, som 17. april 1793 solgte til „velagtbare unge karl Niels Sørensen Kragh”, der var fra Gug. Købesummen var 699 rdl., men så medfulgte også et komplet brændevinstøj, flere store øltønder og ankre m. m. Han residerede her i 10 år, og 13. juni 1803 solgte han til værtshusholder Peder Nielsen Hassing, der var født i Vester Hassing. Han fik i 1796 borgerskab til værthushold i Aalborg. Han var en overgang ejer af Aalborg Vejrmølle og Søndergade 22. Han døde 20. januar 1838, 80 år gl. Hans enke blev boende i huset til sin død 1841. Hun havde i 1840 solgt det til murer August Falberg, som allerede s. å. solgte til arbejder Niels Chr. Madsen. Efter hans død i 1845 blev hans enke Anne Christence Abrahamsdatter boende. Hun klarede økonomien ved at lave en del om på husets indretning,

hvorefter hun kunne udleje til 8 familier. Således boede der 1855 i huset 8 familier med 38 personer og desuden boede der på loftet 7 soldater af 11. bataljon.

I 1873 måtte Kreditforeningen overtage huset, som den s. å. solgte til murer Mikkell Andersen for 1.800 rdl. Han solgte i 1879 til arbejder Thomas Pallesen for 8.000 kr. Hans enke Anna, født Jensen, overdrog det 1896 til sin søn Peder Emanuel Pallesen, hvis enke Andrea Sofie solgte til sagførerne N. Chr. Larsen og Rolff-Petersen. Derefter 8 forskellige ejere, indtil huset 28. december 1964 overtoges af den kendte købmand Folmer Olesen, der i 1971 solgte til aktieselskabet af 6. august 1968. I 1979 blev huset nedbrudt.

Nr. 7 (gl. matr. nr. 643, nyt nr. 811)

De to legehuse på 9 fag, som Jens Jensen Nørtranders ca. 1760 havde opført, var delt således, at det nordligste var på 5 fag.

På dette hus udstedte han 2. august 1782 gavebrev til skomager Torben Nielsen, der var søn af Niels Olesen, og moderen en broderdatter af Jens Nørtranders' kone. Torben Nielsen havde hidtil boet i huset, der var indrettet i to stuer, to spisekamre og et køkken. Han solgte det i 1807 til købmand Mads Bomholt i Aalborg for 400 rdl. Han døde 23. januar 1808 kun 47 år gl., hvorefter hans enke Johanne Marie Samsøe i 1809 blev gift med købmand Jørgen Jensen Nørgaard, der tillige ejede „Svalegaarden” ved Østeraa. Han solgte i 1811 huset til skibstømrer Jens Andersen. Efter hans død i 1844 blev nr. 7 solgt til Werner Jacobsen, som var lærer, først ved Ny Grotum skole, og da den blev nedlagt i 1821, blev han lærer ved Frue skole, der lå syd for Frue Kirke.

Han blev 30. juli 1818 viet i Frue Kirke til pigen Elisabet Bach, datter af skipper Claus Bach og Anna Cecilie Hietting i Aalborg. Werner Jacobsen døde 5. maj 1845, 55 år gl. - kun et halvt år efter købet af huset. Han fik et godt eftermæle som virksom, flittig og hjælpsom. I ægteskabet var der et barn: Anton Carl Jacobsen. Enken solgte i 1848 huset til småkører Ole Frederik Jensen fra Grindsted i Hammer sogn. Han købte som nævnt i 1856 Klokkestøbergade nr. 28, og samtidig solgte han nr. 7 til sine to brødre Emmer og Anders Jensen, men i 1866 købte han det tilbage for 800 rdl. I 1870 solgte han det til murersvend Lars Andersen for 1.100 rdl. I 1895 købte muremester L. Sørensen både nr. 7 og 9. Han fik

En deling af II. Bataljon boende hos købmand Niels Neesgaard, Klokketøbergade 9, ca. 1915. Fot. ukendt. Tilh. S. B. O.

iflg. Indenrigsministeriets skrivelse af 20. marts 1896 tilladelse til at sammenlægge dem til een ejendom. Begge huse var nu opført i to etager. I 1901 købtes ejendommen af grosserer Laurits Christensen i København. Han solgte i 1905 til detaillist P. Jensen, der her åbnede en købmandsforretning.

Den længste tid som købmand i ejendommen blev præsteret af Chresten Peter Mørck og hans hustru Henrikke. De overtog forretningen i 1952 og drev den på mønsterværdig vis, indtil dødsdommen i 1976 blev fældet over ejendommen.

Nr. 9 (gl. matr. nr. 642, nyt nr. 810)

Jens Jensen Nørtranders afstod 10. maj 1780 det sydligste af de to lejhuse på 4 fag til Kirsten Christensdatter for en nærmest symbolsk betaling. Hun var født i Gudum sogn og havde i mange år været tjenestepige

for Jens Nørtranders og hans kone, og senere husbestyrerinde for ham, idet han i sine sidste år boede i dette hus sammen med Kirsten og søsteren Anne.

Kirsten døde 6. august 1788, 60 år gl., hvorefter søsteren Anne overtog huset. Hun blev 22. maj 1791 viet i Frue Kirke til bødker Christen Christensen fra Svenstrup. Efter hendes død nytårsaften 1811 levede han som enkemand til 1815, da han blev gift med Maren Christensdatter fra Taars. Han døde 1818, og i 1822 blev hans enke gift med bødker Lars Henrik Jæger. Han solgte 1825 huset til bødker Jørgen Schou i Nørresundby, der året efter solgte til arbejder Lars Rasmussen Aistrup. Derefter 1854 Knud Christensen, 1866 arbejder Jacob Nielsen, 1874 sergent Jens Larsen Eget, 1880 arbejder Lars Poulsen, 1895 muremester L. Sørensen, der som nævnt sammenlagde nr. 7 og 9. 1905 var detaillist Niels Hansen Nielsen (Neesgaard) ejer, 1931 inkassator Jens Larsen, 1949 Olga Høst. Derefter var der 8 forskellige ejere, indtil ejendommen i 1963 blev købt af regnskabsfører Carl M. Pedersen, som i 1977 solgte til ejendomsselskabet AE. 28 A/S, der i 1978 afstod den til arkitektfirmaet Torben Stokholm ApS. I mange år brugte Aalborg kommune grundene bag 7 og 9 til oplagsplads.

I vinteren 1979 blev ejendommen sammen med de nord for beliggende nedbrudt, og samtidig blev der på grundene opført 6 nye huse, der i 1981 stod færdige til indflytning.

Klokkestøbergades Vandgyde, Østre Side

Da grundtaksten i 1683 forelå, var der på denne side af gaden anført tre ejendomme - nr. 1, 3 og 5.

Nr. 1 (gl. matr. nr. 641 a, nyt nr. 809)

Ifølge grundtaksten ejede Hans Henriksen Feldbereder i 1682 tre våninger, bestående af 10 fag, ansat i grundtakst for 6 rdl. Han ejede desuden Brededage 18 og Slotsgade 9. Hans enke, Maren Sørensdatter solgte 26. april 1698 de tre våninger "paa øster Side af sønder Ende Klokstøber Gyden imellem Laurs Andersens iboende (Søndergade 18) med nordre, og Byens Grave med søndre Side" til Laurits Andersen Kiær. 1716 var husene ejet af handelsmand Thomas Aslov, som 1718 solgte til købmand Svend Mortensen, der ejede og beboede Nytorv nr. 8 (Tønnies'

Gaard). Hans første hustru var Johanne Baggesdatter, der var datter af Bagge Lauridsen Suhr, og som sådan var Svend Mortensen indlemmet i det bedre borgerskabs kredse. Han blev med tiden velhavende og ejede flere ejendomme her i byen.

Efter hans død i 1738 overgik de tre huse i Vandgyden til sønnen, købmand i Bispensgade 4 og senere rådmand, Bagge Svendsen Grubbe, der var gift med Anna Bloch Nysum, datter af den rige købmand i „Svalegaarden” i Østeraa, Niels Nielsen Nysum. Efter Bagge Grubbes død i 1742 overtog enken bl.a. husene i Vandgyden. Da hun 18. september 1760 solgte dem til premierløjtnant Peder Breuchan, var de forøget med 3 til nu 13 fag hus, idet der var bygget længere syd på, dog ikke helt ned til Klokkestøberåen. Han solgte i 1762 til krigs- og landkommissær Elias Dietrich i Algade nr. 30. Han afstod 18. april 1769 husene til „Kattun- og Linned Fabrikant” John Gordon.

Han var på regeringens initiativ indkaldt fra England, og skulle som kgl. privilegeret hørheglemester og lærredsbleger oplære provinsens befolkning i fremstilling og behandling af hør og uldne varer. I Aalborg fik han af byen overladt et langt og smalt stykke jord syd for åen på begge sider af Frederiks Torv til blegning af lærred. Nu ville skæbnen, at beboerne i Søndergade pludselig hævdede, at de fra Arilds tid havde brugt netop dette areal til græsning af deres gæs. Det gav selvsagt anledning til en del stridigheder, som byens magistrat måtte bilægge.

Da ingen ville købe Gordons heglede hør, flyttede han 1772 til København, hvor han opholdt sig, da han 8. december 1775 solgte ejendommen i Vandgyden. Han flyttede dette år til den berømte handelsmand og godsejer Niels Rybergs gård Øbjerggaard i Sydsjælland. Omkring 1780 ledede Gordon tekstilfabrikationen på Gudumlund. I 1787 boede han i Søndergade i Aalborg og kaldes da fhv. fabrikant.

Køberen af ejendommen i Vandgyden i 1775 var købmand Laurits Vinde i Vesteraa nr. 25. Ved auktion i hans gård 1788 blev de tre legehuse tilslået parykmager Peder Weile, der boede i Algade nr. 40. Han var gift med Øllegaard Grønvold, som var enke efter rådmand og postmester i Aalborg, Peder Torp. Fra en datter af deres søn, Henrik Torp, stammer den kendte Weile-slægt i Aalborg. Peder Weile døde i 1801, og 7. december 1803 blev Øllegaard viet i Budolfi Kirke til landmåler Jørgen Møller.

Foruden Algade 40 i Aalborg ejede han „Sundby Bod” i Nørresundby, som han solgte i 1811.

Ejendommen i Vandgyden havde han solgt allerede i 1807 til tømrermester og ejendomshandler Knud Tomra i Aalborg. Han solgte 16. juni 1812 de to nordligste af husene - 8 fag - til drejermester Poul Rasmussen og stenklover Peder Iversen Lyngsaa, begge i Aalborg, og samme dag solgte han det sydligste hus - 5 fag - til Anders Olesen fra Bjergby i Vendsyssel.

I 1813 solgte Poul Rasmussen til sin medinteressent Peder Iversen det nordligste af husene, og det andet til møllersvend Jørgen Olesen Malling i Gammel Mølle.

Peder Iversen solgte 4. maj 1835 nr. 1 - 4 fag hus - til overjæger Johan Jacob Mortensen i Aalborg. Han solgte i 1841 til skipper Søren Bach, som også ejede nr. 14. Han solgte i 1850 til enke Cecilie Aaruphus, født Fristrup, der 1856 solgte til arbejder Andreas Nielsen fra Gudumlund Skovhus. Hans enke Bodil Kirstine, der var fra Skalborg, afstod i 1893 huset til arbejder J. Buthler, der senere havde pensionat her. I 1921 var kelder Søren Robert Sørensen ejer. Derefter forskellige ejere, indtil Aalborg kommune i 1946 overtog det.

Nr. 3 (gl. matr. nr. 641c, nyt nr. 808)

De 4 fag hus, som Jørgen Olesen Malling købte i 1813, solgte han allerede året efter til værtshusholder Mads Kierberg i Aalborg for 183 rbd. Han videresolgte det i 1815 til købmand Christen Møller. Han boede her til 1841, da han solgte til købmand Jacob Holm Malling, der samme dag solgte til told- og konsumtionsbetjent Peder Vilhelm Moser. Han var gift med Barbara Kirstine Poufler fra Aalborg. Ved hans død 17. december 1861 var han foruden nr. 3 i Vandgyden ejer af en landejendom i Nøvling Kær på godt og vel 4 skpr. hartkorn. Barbara Moser solgte 22. april 1872 nr. 3 til murersvend Mikkell Andersen Ørsø. I skødet siges huset at være grundmuret og bestående af 3 værelser med to kakkellovne. Det var udlejet til nålemagersvend C. W. Bech for årlig leje 40 rdl. Købesummen var 370 rdl. Mikkell Andersen solgte i 1880 til arbejder Jens Jørg. Jørgensen. Mikkell Andersen havde i 1869 købt nr. 5 og lagt det sammen med nr. 3. Derefter blev murer C. Hermansen i 1888 ejer, og fra 1890-92 hans enke Maren Hermansen, 1913 murer C. Herman,

1920 Christen Nielsen, 1929 Jens Nielsen, 1941 vognmand Christen Andersen og fra 1946 Aalborg kommune.

Nr. 5 (gl. matr. nr. 641 b, nyt nr. 807)

Det sydligste hus, som Anders Olesen købte i 1813, var på 5 fag. Han solgte det et halvt år senere til overkøbmand Jacob Kjellerup, der brugte det til udlejning. Ved folketællingen 1818 var Anders Olesen lejer af det. Jacob Kjellerups enke, Riise Kjellerup, født Vinde, ejer af Visborggaard, solgte 6. august 1838 nr. 5 til skipper Søren Bach, der senere blev ejer af nr. 1. Derefter var skipper Ole Bach i 1859 ejer. Hans enke Albine Bach solgte det i 1861 til arbejder Jens Sørensen Gandrup for 400 rdl. Han solgte det i 1869 til Mikkell Andersen, der som tidligere nævnt også ejede nr. 3. Huset blev ligesom nr. 1 og 3 i 1946 overtaget af Aalborg kommune.

Vandgyden nr. 7 fik ved Aalborg bys matrikulering i 1874 nr. 886, men eksisterede ikke i ret mange år som selvstændig ejendom, idet den altid har været regnet til Danmarksgade nr. 47.

Det samme gælder for Vandgyden nr. 4 (matr. nr. 806), der før 1895 blev sammenlagt med Danmarksgade 45 og Kløkestøbergade nr. 13.

Gyden som gaar vester til Peder Barkes Gyde, Søndre Side

Nr. 13 (gl. matr. nr. 645, nyt nr. 805 og 806)

I grundtaksten 1682 nævnes Rasmus Draggers hus, ansat til takst 1½ rdl. Fra 1704 til 1718 tilhørte det Christen Rasmussen Skræder, og fra 1719 købmand Svend Mortensen, der tillige var ejer af Vandgyden 1-3. Efter hans død 1738 overtoges det 8 fags hus af svigersønnen, købmand Anders Thagaard. Han solgte 28. april 1766 til tømrer Svend Christensen Hornum ejendommen, hvortil hørte et stykke havejord syd for og ned til „Byens Sønder Grave”. Dette areal solgte Svend Christensen 1767 til kobbersmed Jens Kiærulf, og samtidig solgte han til stadstambour Jørgen Andersen Munch de 4 vestligste fag af ejendommen. Efter Svend Christensens død 23. marts 1778, 51 år gl. overtoges huset af sønnen, tømrer Christen Svendsen, som 1792 solgte til handskemager Jonas Arvesen, Aalborg. Efter hans død i 1817 blev hans 2. kone Ane Mikkelsdatter gift med kurvemager Niels Christensen fra Ulsted. Efter

Klokkestøbergade set fra Vandgyden mod nord. Til venstre gavlen af nr. 13. Stereoskopbillede. Fot. Werner Tønnies. Tilh. S. B. O.

hans død i 1837 solgte enken til snedkersvend Hans Christoffersen Mammen, som var gift med hendes datter af 1. ægteskab, Bodil Arvesen. Han solgte i 1844 til skibskaptajn Hans Peder Madsen fra Staarup i Højslev sogn. 1846 var skibskaptajn Hans Kofoed Holm ejer, 1853 skibs-

kaptajn Laurits Laursen Aistrup fra Løgstør. I hans skøde anføres, at kaptajn Kofoed Holm i nr. 15 havde erhvervet sig eneret til et stykke i vestre side af den nr. 13 tilhørende have, 15 alen i længde og 7½ alen i bredde. Der var ligeledes iflg. skødet tilbygget yderligere 3 fag hus i gården.

Den 30. august 1858 købte lånekontorassistent Carl Springborg huset for 1250 rdl. Han ejede fra 1895 tillige nr. 15. 1897 var C. Giessing ejer, 1904 murermester Rasmus Albert Rasmussen, 1905 den bekendte murermester og ejendomshandler Janus Nielsen, der på den tid opførte et stort antal ejendomme i Aalborg. 1908 solgte han til grønthandler Niels Larsen, 1935 murer Ingeman Jensen, 1938 enken Kirstine Marie Jensen, gift 1943 med vognmand Mathias Hedegaard, 1957 montør Niels Frederiksen, som 4. november 1970 solgte til den nuværende ejer, grosserer W. Ingemann.

Nr. 15 (gl. matr. nr. 646, nyt nr. 805)

Dette hus, som stadstambour Jørgen Andersen Munch 4. maj 1767 købte af Svend Christensen, var på 4 fag „bygget Tag i Tag med Svend Christensen Tømmermands Hus”. Jørgen Andersen solgte det 1772 til sin søn Johan Chr. Munch, der var gift med Anna Kathrine Poulsdatter. Efter hans død overtoges det af enken, som døde i 1810. Hendes datter Bodil Munch blev 1. juni 1810 viet i Budolfi Kirke til møllerkusk, senere værtshusholder Rasmus Møller fra Lundby. Han døde i 1827, og 16. februar 1828 oprettede hans enke testamente, hvorefter huset nr. 15 skulle tilhøre hendes søsterdatter Karen Sofie Nielsdatter, som 16. december 1835 blev viet i Frue Kirke til skibskaptajn Hans Kofoed Holm. Testamentet blev 24. august 1850 tinglæst som adkomst på nævnte hus. Hans Kofoed Holm var i mange år brofoged i Aalborg. Han døde 29. august 1882, 80 år gl. Allerede i 1876 havde han solgt huset til svigersønnen, cigarmager Henrik Vilhelm Petersen, med ret til at blive boende i huset sin livstid. I 1887 oprettede høker Niels Jensen købmandsforretning i huset. Fra 1894 var Villads Pedersen indehaver. I 1897 købte C. Springborg huset og lagde det sammen med nr. 13 til een ejendom.

Da W. Ingemann i 1970 købte ejendommen, var husene så forfaldne, at myndighederne havde nedlagt forbud mod at udleje dem til beboelse. De blev i 1971 nedbrudt og et nydeligt hus opført samme år.

Nr. 17 (matr. nr. 804)

I grundtaksten 1682 hedder det: Maren Berings hus med have 5 rdl. I 1704 ejedes dette hus af Dorthe Bering, der var enke efter amtsforvalter og godsejer Mogens Villumsen i Aalborg. Han døde i 1697, og i 1715 døde hans hustru. Huset blev 1716 overtaget af købmand Herman Kuhr. Han var 1700-1714 kompagnihusforstander og ejede flere ejendomme i Aalborg. Han døde i 1727, 83 år gl., og ved auktion blev huset, der var på 6 fag, overtaget af podemester Christian Jørgensen. Efter den tidligere omtalte købmand Svend Mortensens død købte Christian Jørgensen et af hans lejhuse, der var et 4 fags hus, som lå vest for Chr. Jørgensens eget hus.

Efter Chr. Jørgensens død i 1766 beholdt hans enke Ane Marie de 10 fag hus. Hun døde i 1784, 84 år gl. Hun havde allerede i 1775 overladt huset til sin datter Else Marie Christensdatter, der 1792 solgte det til tømrer Christen Svendsen for 450 rdl. Efter hans død blev hans enke Birgitte Sofie Køth gift med garver Peter Frederiksen Berg, der i 1811 solgte til murermester Frederik Sauer, som året efter udstykkede ejendommen. Han solgte 11. december 1815 til podemester Enevold Lauritsen 18 alen hus samt et 4 fags hus i gården og have med 20 frugtræer, mens Sauer til gengæld overtog køberens ejendom, der bestod af 14 fag hus, beliggende i St. Vestergade. Den 25. august 1817 solgte Enevold Lauritsen til bødker Johan Ludvig Kirketerp for 8.000 rbd. N. V. Der blev i december 1823 afholdt auktion i Kirketerps bo, hvor bødker Christen Dokkedal som hovedkreditor overtog ejendommen for 1.405 rbd. sedler. Han solgte 1824 til vognmand Ole Pram Kirketerp. Ejendommen beskrevs således: „Et grundmuret Vaaningshus 7 Fag, 1 Etage højt med 3 Fag Kvist og Jordkælder, et Hus af Mur og Bindingsværk 8 Fag, 1 Loft højt med Portrum, et Hus sønden i Gaarden 4 Fag, 1 Loft højt, samt et Halvtag i Gaarden, med Have 3.600 Kvadratalen”. Det var således en ret betydelig ejendom. Købesummen var også 1.800 rbd. sedler.

Ved auktion 10. januar 1843 over ejendommen blev den tilslået skipper Hans Jørgen Mørch fra Flensborg for 1.580 rbd. Efter hans enke, Ane Kirstine Qvistdorf's død i 1854 blev ejendommen ved auktion tilslået rådmand, by- og rådstueskriver, kancelliråd Johan Christian Heiberg i Aalborg for 3.520 rbd. Efter hans død 15 maj. 1865 og hans enke Julie Heibergs død 28. august 1866 overtog deres søn, praktiserende læge i

Aalborg, Emil Theodor Heiberg ejendommen, som han solgte 30. maj 1870 til provst Rasmus Severin Deichman.

Han var af den i Nordjylland udbredte og ansete præsteslægt. Fra 1838 til 1869 var han sognepræst i Ferslev-Dall-Volsted, og fra 1850 tillige provst. Han var velhavende og stiftede et legat på 8.000 kr. for præstedøtre i Viborg stift. Senere forøgede han det til 12.000 kr. Han døde 27. november 1879. 91 år gl., hvorefter ejendommen 28. juni 1880 blev solgt til Carl Vilhelm Seidelin.

Han var født 18. juni 1837 i Fredericia og tog i 1859 landinspektørexamen, gjorde derefter tjeneste i Infanteriets krigsreserve, hvorfra han 1867 fik afsked som kaptajn. Han var derefter ansat ved Frederiksberg Brandvæsen.

Han flyttede i 1869 til Aalborg, hvor han blev brand- og vandinspektør og praktiserede samtidig som landinspektør. Han var i 1866 blevet gift i København med Hanne Augusta Berg, født 29. maj 1838 i København og død sstd. 9. december 1915.

Seidelin berømmes bl.a. for sin sparsommelighed. Et af hans geniale påfund i så henseende gik ud på, at han på sit brevpapir havde trykt sin titel således: - - - andinspektør. Han føjede derefter et L eller Br foran, eftersom han skrev som land- eller brandinspektør.

Hans hustru, Hanne Seidelin var i Aalborg meget aktiv i unge pigers undervisning og opdragelse. Hun var således årsag til, at Valdemar Andersens og Fru Seidelins Pigeskole i 1886 blev oprettet.

Datteren Anna Seidelin, født 19. juni 1868, var 1888-1903 lærerinde ved Elisabeth Brøndsteds Skole og fra 1904 ved Lyceum i København. Familien Seidelin flyttede i 1901 til København, hvor han døde 21. oktober 1903.

Fra 1918 tilhørte den store ejendom Arbejderpartiet i Aalborg, og blev benyttet dels som kontorlokaler, dels som forsamlingslokaler i forbindelse med Danmarksgade nr. 43 og 45.

I 1975 blev ejendommen solgt til „Klokkestøbergade 17, Emborg ApS”, som kort efter solgte til „Revisionscentret i Aalborg”. I dag ejes nr. 17 af forskellige sociale foreninger under navnet „Socialarbejdernes Hus”.

Nr. 19 (matr. nr. 803)

I grundtaksten nævnes 1682 Peter Hofmans Hus med 3 Vaaninger, takst

3½ rdl. Peder Sørensen Hofman var af fornem familie, nedstammende fra den velkendte Randers-borgmester Niels Jacobsen.

Peder Hofman, der var cand. theol., blev i 1671 gift med Margrethe Brochman, datter af biskop Hans Brochman i Aarhus. Hun døde i 1675, og i 1677 blev Hofman gift anden gang med Johanne de Hemmer, der 1676 var blevet enke efter købmand Hans Rasmussen i Aalborg.

Peder Hofman blev i 1681 udnævnt til assessor i Kammerkollegiet. Han var meget velhavende og ejede foruden „Jacob Kjellerups Gaard” mange ejendomme i Aalborg. Han fik i 1668 udlagt Gunderupgaard i Strandby sogn for gæld, men afstod gården i 1671 til broderen Thøger Hofman. Efter Peder Hofmans død i 1690 købte handelsmand Niels Nielsen Nysum ejendommen i Klokkestøbergade. Han solgte 1713 til graver ved Frue Kirke, Christen Madsen. 1730 tilhørte den handelsmand Christen Lauritsen (Kreiler). Ca. 1750 købtes den af podemester Christian Jørgensen, der for det meste udlejede den. Da murermester Frederik Sauer i 1812 havde overtaget ejendommen, solgte han den vestlige del til murersvend Johan Kursch fra Viborg. Han solgte 30. november 1812 de 4 fag hus til arbejder Mourits Sørensen fra Hanherred. Efter hans død i 1834 solgte hans enke Johanne Christensdatter 18. oktober s. å. til nålemagermester Johan Kasper Habel fra København, som 1. december s. å. videresolgte til korporal ved 3. jydsk Infanteri Regiment, senere politibetjent i Aalborg, Morten Rudolph Wasman. Han var født 1807 i Randers og blev i 1835 gift i Budolfi Kirke med Marie Jensdatter Dam fra Kraghede i Vendsyssel. Efter mandens død 13. marts 1858 vedblev hun at eje og bebo huset, indtil hun o. 1889 fik lejlighed i Aalborg Hospital, hvor hun døde 2. april 1891, 80 ¾ år gl. Pastor Johan P. W. Clausen har ved indførelsen af hendes dødsfald i kirkebogen tilføjet disse besindige ord: „De unge kan, de gamle skal dø.”

Da Niels Ebbesensgade i 1877 blev anlagt, fik fru Wasman' hus nr. 11. I 1893 var malermester Herman Fischer og lysestøber P. Andersen ejere af huset, som de 27. juni 1898 solgte til nålemager I. L. Moosdorf, der i 1909 erhvervede naboejendommen nr. 13 (matr. nr. 802 a). I 1931 var nålemager Carl Gustav Moosdorf ejer af de to ejendomme med nålemagerværksted. I 1968 solgte Jørgen Peder Moosdorf til handelsmand Berg Andersen. I mange år var der i nr. 13 Chr. Juhls blomsterforretning. Fra 1982 er E. Bøgh Pedersen ejer af nr. 19.

Noter.

- 1) Trap: Danmark, 5. udgave.
- 2) Aalborg tingbog 1625.
- 3) Ordbog over det danske Sprog, 3. udgave, 1975.
- 4) Danske Vider og Vedtægter, 3. bd. 1920, s. 360.
- 5) Ny kgl. Samling 747 b.
- 6) De ældste Arkivregistraturer, 3. bd. 1860, s. 65.
- 7) Ny kgl. Samling 747 a.
- 8) F. Uldall: Danmarks Kirkeklokker. 1906, s. 125.
- 9) Aalborg Bys Bog 1535-1626.
- 10) Som note 8.
- 11) Som note 7.
- 12) Som note 7.
- 13) Som note 9.
- 14) Kanc. Brevb. 1564, s. 536.
- 15) Viborg Landstings dømbog 1618, fol. 95.
- 16) Danmarks Kirker, Sønderjylland, s. 2922.
- 17) P. S. Rung-Keller: Danske sognekirkers klokker og deres støbere, 1943.
- 18) Budolfi kirkebog.
- 19) Som note 18.
- 20) Aalborg Skifter 11/12 1669.
- 21) Hans Nyholm: Kirkeklokkerne i Danmark, 1984.
- 22) Aalborg skifter 14/10 1700.
- 23) Personalh. Tidsskr. 9. rk. 3. bd. 1930, s. 93.
- 24) Vendsysselske årbøger 1936-38.
- 25) Aalborg Tingbog 1722-25, fol. 1071 ff.

Ved Klokketøbergades beskrivelse er stort set benyttet de samme kilder, der er anvendt ved „Omkring Aalborg Østerport” 1983-85, og som er nævnt i årbogen for 1985, side 58, hvortil interesserede henvises. I øvrigt er som sædvanlig de omtalte ejendomme med alle notater indlagt i hver sin mappe, som er afleveret til Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg Kommune, hvor materialet står til rådighed for interesserede.

Tilføjelser og rettelser:

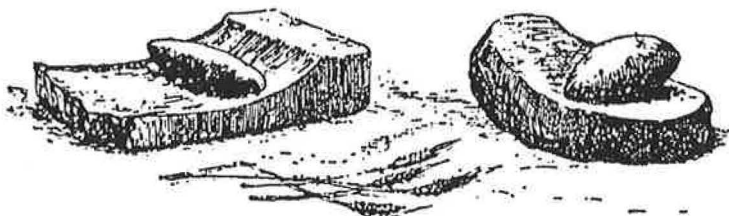
Årbogen 1984, side 82, linie 16 f. n. tilføjes: Sømandshjemmet er opført 1957-58 og blev indviet 9. november 1958.

Årbogen 1985, side 58. Under litteratur, linie 2 står Aalborg Amtstidende 1899 ff., rettes til 1889 ff.

Til slut bringes en tak til dem, der på forskellig måde har bistået med oplysninger. Tak til personalet på Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg Kommune. En særlig tak til Svend B. Olesen, der altid beredvilligt har stillet billedmateriale til rådighed.

Støvring Vandmølle

Af Hans Gjedsted

GRUTTE STEN

1. Kornmaling.

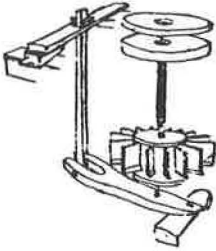
Før stenalderkvinden kunne bage sine brød på gloende sten, eller i en primitiv ovn, havde hun udført et stort og anstrengende arbejde. Først måtte hun indsamle, måske tilfældige kornsorter, knuse eller grutte disse på en sten til et produkt der langt fra lignede nutidens mel. I skovområder hvor egetræets agern var let tilgængelige, blev disse også lavet til mel. Frugterne måtte først udtørres, og når de var malet, skulle dette bitre stof udvandes, før det kunne anvendes til bagning.

Arkæologiske udgravninger fortæller, hvilke kornsorter vore forfædre indsamlede til vinterens forråd. Man finder flinteredskaber udformet som segl, samt et utal af sten, der bærer tydelige spor af en fjern fortid som gruttesten. Fra fortidens skubbekværn til nutidens fuldautomatiske slaglemølle, hvor tilsætning af konserverende midler og regulering af fugtighed styres af en computer, har formalingsprocessen gennemgået en periode på flere tusinde år. De helt store fremskridt blev dog først gjort efter møllenæringens frigivelse i 1862, og de følgende hundrede år. I tidligere tiders vand- og vindmøller, blev der ikke foretaget nævneværdige ændringer for at rationalisere arbejdsprocessen.

Som noget symbolsk fik stenalderkvinden ofte sin skubbekværn med i graven, skønt hun havde været lænket til den det halve liv. Hendes mand fik ligeledes sine jagtvåben med sig - så der var måske alligevel tale om et passende gravoffer. Var der i oldtiden tale om en større husholdning eller begyndende centralisering af mølleriet, blev det grove og meget fysisk krævende arbejde udført af trælle eller slaver. I oldtidens Grækenland og Italien betragtede man kornmalingen som noget meget nedværdigende, her blev der overvejende brugt straffefanger til dette krævende arbejde. Blandt udgravningerne i Pompeji og Herculaneum findes man bagerier, hvor kornmalingen er foregået i noget, der minder om store mortere. I østen blev kværnen drevet af kameler, der ved hjælp af en stang kunne dreje den øverste kværnsten. Noget tilsvarende kender vi her i landet under betegnelsen hestegang, som mange steder blev brugt helt op i dette århundrede, men i det følgende er der lagt mest vægt på mølledrift ved hjælp af vandmøller.

Flere danske vandmøller kan dateres til før år 1000. Når man i almindelighed er af den opfattelse, at vandkraften aldrig har haft nogen større betydning i Danmark, er det helt forkert. Selvfølgelig kan man ikke opnå vandmængder og faldhøjder som i vore skandinaviske nabolande, men når der bare i Støvring Kommune kan påvises 16 vandmøller, og på landsplan langt over 3000, har der været tale om en betydelig udnyttelse af vore vandløb. I denne sammenhæng bør det påpeges, at menneskers indgreb i naturen i de sidste 75 - 100 år ved dræning o.l. har forårsaget en grundvandssænkning på een til halvanden meter. Dette har haft stor indflydelse på vandstanden i vore vandløb og reduceret deres udnyttelse.

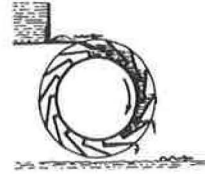
Med hensyn til de varierende måder vandkraften blev udnyttet på, vil det føre for vidt her at gå i dybden med teknikken, såsom kraftoverføring, udveksling af hastigheder, hældningsvinkler på skovlhjul etc. Det skal dog kort nævnes, at den ældst kendte mølle, er „Skvatmøllen”. Det vandrette skovlhjul drev igennem en lodret aksel den øverste kværnsten. Som det fremgår af skitse a), går den lodrette aksel igennem et hul i den underste stillestående møllesten (liggeren). Akslen er så fastgjort til den øverste sten (løberen), ved at sænke denne kan formalingen reguleres.

a) skvatmølle

b) underfaldshjul

c) overfaldshjul

Selv om skvatmøllen allerede i middelalderen blev afløst af de mere effektive lodret roterende hjul, blev den langt op i dette århundrede anvendt på afsides liggende gårde i Norge og på Færøerne. Man kan vel ikke sige, at den senere fik en renaissance, men de i dag anvendte Peltonturbiner bygges efter samme princip, dog er skovlene ændret for at opnå en bedre virkningsgrad, og vandet ledes til gennem et større antal strålerør. Det lodrette vandhjul (skitse b+c), ofte med en diameter på 4-5 meter, kan udformes som underfalds- eller overfaldshjul, der er i stand til at udnytte vandkraften henholdsvis 30 % og 70 %. Hvor vandet kan stemmes op til samme højde som hjulets aksel, kaldes hjulet for et „Brysthjul”. Som oftest blev vandhjulets drivkraft anvendt til roterende kværne, men skulle det drive en stampemølle, blev den roterende bevægelse omsat til lodret arbejdende hamre, som oftest fra 2-6 hamre. En stampemølle kan også male korn, men en anvendelse som krudtmølle, benmølle, valke- & farvemølle var mere almindelig.

Lovgivningsmagten har altid blandet sig i mølledriften, for her var der penge at tjene. Allerede i „Jyske Lov” 1241 findes en bestemmelse med følgende ordlyd:

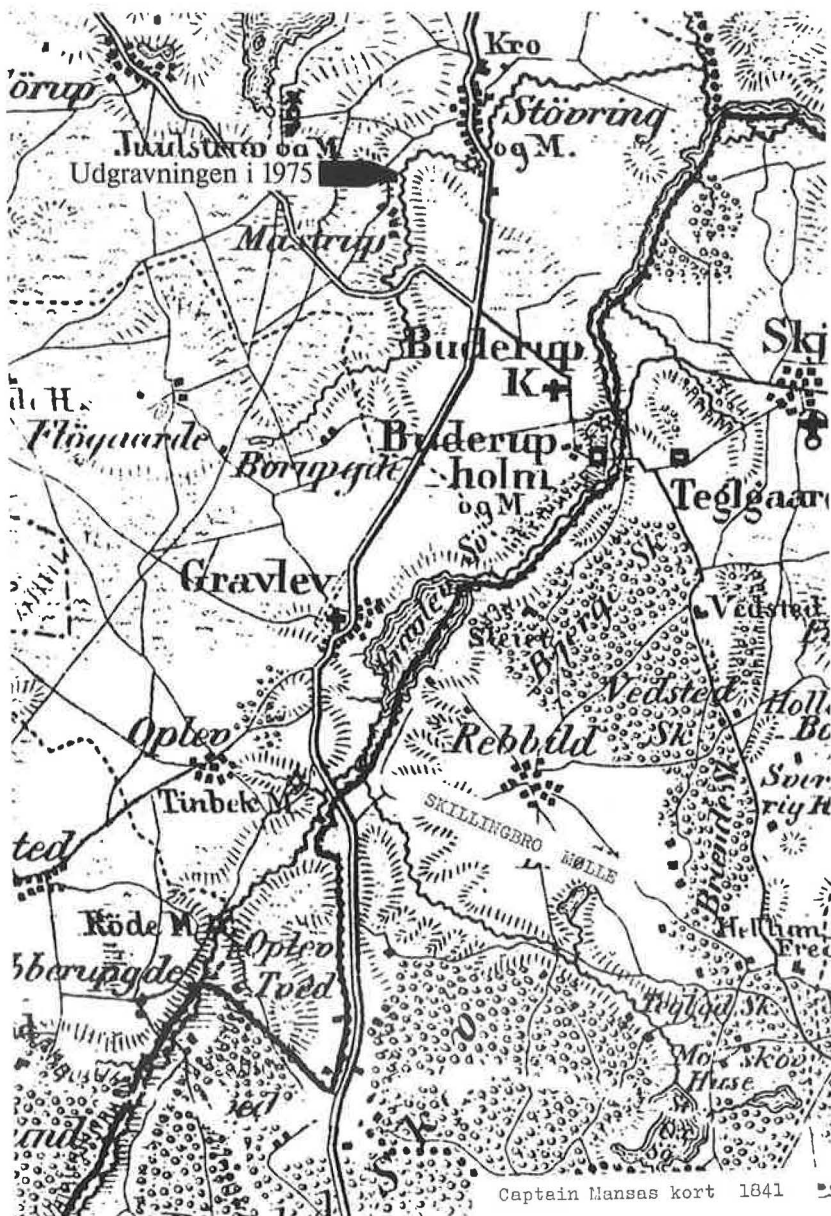
„Kongen tillader ikke, at vandet løber ud i havet
- uden først at have gjort landegavn ...

Senere er der givet et utal af love, der vedrører mølleriets privilegier og rettigheder - men sikrer samtidig afgifter til ejeren, der som oftest var Kronen, Kirken eller en godsejer. Før afviklingen af rytterdistrikterne og salget af det mere spredte krongods i begyndelsen af 1700 årene ejede Kongen/Kronen mange af møllerne, som tidligere havde givet ham en god fast indtægt. Fæsterne på kron- eller ryttergods var henvist

til at benytte Kronens møller, for fæstere af privat gods gjaldt der tilsvarende bestemmelser for godsejerens møller. Herved opstår der møllertvang eller møllepligt, om man vil, der i sig selv var medvirkende til at gøre driften af de enkelte møller mere rentable. Mølleren vågede derfor meget nidkær på sin kundekreds, gik nogen til andre møllere, påberåbte mølleren sig sine rettigheder. I 1600 årenes tingbøger gives der adskillige eksempler på bønder, der ikke ville benytte den anviste mølle. Når man ved herredstingets hjælp forsøgte at bringe orden i systemet, havde bonden mange undskyldninger: Han påberåbte sig ofte, at mølleren toldede for meget, at han puttede skidt i melet, eller noget helt tredje. Måske skulle den virkelige årsag søges i nabomøllerens brændevinsdunk, her sad proppen måske mere løst.

I Nordjylland gives der flere eksempler på, at kirken eller en af de stiftelser, man kaldte hospitaler, stod som møllejer. Således ejede Svenstrup kirke i en lang årrække „Vestre Mølle” i Svenstrup. Hvor god en forretning denne mølle var, kan vel diskuteres. I det meste af 1600 årene lå den øde hen, og det undrede nok øvrigheden ved hvert eneste møllesyn. Da Christian den V. i 1683 udsendte „Danske Lov”, blev der i 5. bog, kapitel 11 nøje specificeret et regulativ for møllenæringen. Heri påpeges møllerens rettigheder, men også hans ansvar overfor de nærliggende lodsejere og nabomøller, som kunne lide skade ved såvel vandmangel som oversvømmelse af marker og enge. Mølleren skulle svare afgifter af sin mølle, som var sat i „Mølleskyld”. Hvor højt en mølle var takseret, kunne afhænge af antal møllehjul, kværne, møllens brugstid, og ikke mindst kundekredsens størrelse. Drev han landbrug som bierhverv, måtte han selvfølgelig svare de relevante skatter på lige fod med andre landbrug. Ikke alt korn blev malet, de fleste skatter og afgifter skulle betales med korn. Var det dårlige tider, regulerede man bare ved at opkræve endnu flere kornskatter. I Aalborg Stiftstidende af 24/9-1784, blev der bekendtgjort nye takster for de 4 jyske stifter som en ekstraskat for året 1784. Af hver tønne hartkorn skulle der svares 2 skæpper og 5/6 fjerdingkar, men taksterne varierede lidt fra landsdel til landsdel.

Betalingen for kornmalingen lå i helt faste rammer. Mølleren måtte med sin toldkop, eller toldmål, tage 1/18 af melet som betaling for sin ydelse. På Bornholm var det dog kun 1/24 af melet. Heraf måtte han så udrede sine evt. fæsteafgifter, skatter, vedligeholdelse af møllen o.s.v.

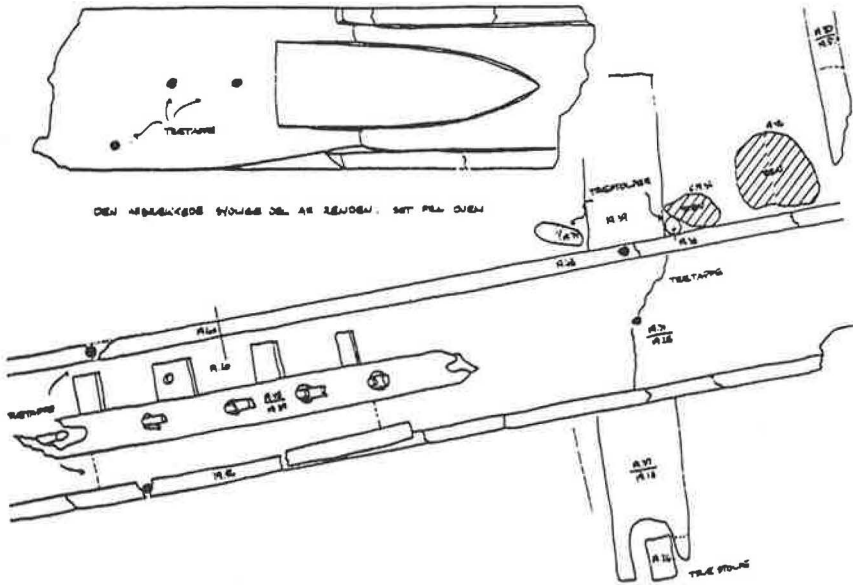
Med hensyn til social status var mølleren hævet over hovedparten af landbefolkningen, hvilket egentlig bedst fremgår af kirkebøgerne, hvor mange præster ynder at titulere mølleren for „Senjor”. Men møllerens popularitet kunne være ret svingende, hvilket giver sig udslag på flere måder. Blandt landbefolkningen gik der flere mundheld eller sagn. Gik en ugift pige hen og blev gravid - i utide, skulle hun bare bade i en ærlig møllers mølledam, så kunne hun klare frisag. Så var problemet bare - hvor hun fandt en ærlig møller? (og hvor længe skulle hun sidde i det kolde vand?)

2. Møllens beliggenhed.

I den sydlige udkant af Støvring finder man gaden „Mølledamsvej”. Gør man sig her forhåbninger om at finde en gammel, hyggelig mølledam, omgivet af siv- og rørskove, og fyldt med kornfede snadrende ænder og gæs, så bliver man sørgeligt skuffet. Hvor der tidligere var mølle, ligger der nu en glasfiberfabrik, mølledammen er fyldt op og lavet til tennisbaner, og den resterende del af gaden bliver brugt til kommunal oplagsplads. Man må længere op i dalen langs Mastrup bæk for at finde idyl, om end i en noget modificeret udgave. I forhold til kundekredsen lå møllen meget centralt, men at være nabo til den gamle all eller hærvej, kunne have sine ulemper. Specielt i de for landet så ulykkelige 1600 år, hvor landsdelen ofte blev hjemsogt og udplyndret af fremmede lejetropper. Af kortet på side 45 ses, at møllens drivkraft, nemlig Mastrup bæk, har sit udspring et sted imellem Borup og Fløe. På sin vej passerer den først Mastrup, og knap een kilometer efter løber den ud i Støvring mølledam. Derefter deles strømmen op i 3 dele, der var tale om afløbsvand fra henholdsvis Stampemøllen og møllen, der drev kværnen, samt afløbsvandet fra slusen, hvor man regulerede det overskydende vand. Derefter fortsatte bækken ud til Lindemborg Å. Først omkring 1880 blev der bygget en rigtig bro, tidligere var der 2 vadesteder. I de første år efter at broen var blevet opført, var den samlingssted for byens ungdom i de lune sommeraftner. Så benyttede man det plane brodæk som danseplads til tonerne fra en harmonika¹).

Sammenligner vi Mastrup med Støvring 1651, var der ikke den helt store forskel. Støvring bestod af 9 gårde og nogle få gadehuse, og Mastrup, der hovedsagelig tilhørte godset Buderupholm, var af næsten samme stør-

relse²). Mastrup havde rimeligvis møllepligt til møllen i Buderup, hvori- mod beboerne i Støvring, som var rytterbønder, var henvist til Støvring Mølle. Det skal dog tilføjes, at Buderup Mølle henlåede i flere perioder. I de relevante kilder 1617, 1651, 1657, 1664, 1688 eller senere er der ikke omtalt nogen mølle i Mastrup. Men da man på grænsen imellem Mastrup og Støvring ejerlav i 1975 gjorde sig de hæderligste anstrengelser for at omdanne den i forvejen nydelige dal til et moderne „rekreativt område“, blev der løftet en flig af fortiden. Gravemaskinen afdækkede dele af en ældgammel vandmølle, og der blev tilkaldt sagkyndig hjælp fra museet i Aalborg. Følgende skitse er fra museets fundrapport³).

Skitse fra Aalborg Hist. Museums fundrapport fra Mastrup 1975.

Med fantasien til hjælp kan man ane lidt af såvel møllehjul som afløbs- rende. Hjulet har antagelig haft en diameter på 2,95 meter. Hverken møllehjul eller renderne var samlet med søm eller nagler, alle samlinger var udført med trædyvler og tappe. Møllehuset var der intet bevaret af, og hvor gammel denne mølle har været, er der ikke oplyst noget om, Den geografiske placering i forhold til Støvring og Mastrup ses af kortet side 45.

Afstanden til nabomøllerne Buderup, Tingbæk, Skillingbro og Røde Mølle, er ikke overvældende. Tager man mølletvangen i betragtning og den relative lille kundekreds, som landsbyerne Mastrup og Støvring måtte være, kan det blive et spørgsmål, om der virkelig var basis for 2 møller i området. Men at Mastrup bæk, trods sin i dag ringe størrelse, har leveret kraft til møllehjul i mere end 800 år, ligger helt fast.

3. Gro Palledatters mølle.

Valdemar Sejr døde 1241, og Danmark gik ind i en af sine sørgeligste perioder, hvor hurtigt vekslede konger og adelsmænd bekrigede hinanden. I sine sidste leveår havde Kong Valdemar ganske vist sat sig det bedst tænkelige monument over sin epoke med „Jyske Lov”. Men dette værk blev ikke bare et monument, men også et punktum for hans ønske om at lave velordnede forhold i sit rige. Kirken repræsenterede en så stor magtfaktor, at man ofte så, at den satte sig op mod såvel Kongen som adelen. Klostrene, som ejede meget strøgods, måtte i 1200 årene dog yde deres part til at afhjælpe landets ulykkelige situation og blev tappet for mange af deres tidligere rigdomme og rettigheder. Det forekom dog, at en velhavende person ville købe sig sjælefred - og her kommer Støvring Vandmølle ind i billedet.

Ejeren af Buderupholm: Esben Vagnsen (Vognsen) havde forinden sin død 1268 givet hustruen Gro Palledatter tilladelse til at borttestamentere en hel del gods. Ægteskabet var nemlig barnløst⁴). Gro Palledatter havde besluttet at gå i kloster, hvilket fremgår af hendes testamente, som er dateret 18. november 1268. Fru Gro var ikke særlig gammel, hendes moder levede stadig i Thy, og hendes amme ses også blandt arvingerne. Gården i Buderup skulle tilfalde hendes søster Bodil, som var gift med Niels Krogh. Dog skulle 2 af stuehusene nedtages og gives til nonnerne i Aalborg og Hundslund kloster. En opremsning af hele dette omfattende testamente tjener ikke noget formål, men 14 hospitaler og 37 navngivne klostre og 3 kirker fik pæne beløb. Hendes søskende og svogre blev eftergivet al gæld og arvede desuden en del større bøndergårde i Vendsyssel, Salling og Himmerland. Når Gravlev kirke nævnes, men ikke Buderup kirke, kan der være flere årsager. Buderup kirke lig-

ger knap en halv kilometer fra Buderupholm og var måske urokkeligt tilknyttet godset. At denne kirke slet ikke var bygget i 1268, er også en mulighed, når man erindrer, at der findes nedlagte kirker i Sørup, Albæk og Rodsted. Ses sidstnævnte i relation til Juelstrup præstegårds placering, kan man udmærket forestille sig en anden sogneinddeling før reformationen.

Fru Gro havde besluttet at tilslutte sig ordenssøstrene i Sct. Clara Kloster i Roskilde. Der kunne hun ikke sidde gratis resten af sine dage, derfor ses dette kloster også blandt arvingerne. Sct. Clara Kloster fik 2 gårde i Østerild i Hanherred, en i Stevn, en i Borup, og i Støvring fik klosteret en gård og Støvring Vandmølle. Selv om der var langt til Roskilde, var det nævnte strøgods uden tvivl en kærkommen gave, hvoraf indtægterne rigeligt kunne dække Fru Gros' ophold i Sct. Clara Kloster⁵).

Ideen med at gå i kloster var ikke enestående. Erik Plovpenning's døtre Agnes og Jutta, grundlagde, som 15-16 årige, et nonnekloster. Dette var dog ikke rigtig noget for Jutta, allerede året efter flygtede hun til Sverige og tog ophold i kongehuset, hvor hendes ældre søster var dronning. Opholdet blev ikke af længere varighed, hun indledte et forhold til svogeren Valdemar Birgerson. Dette faldt ikke heldigt ud, han blev idømt en bodsrejse til Rom, og Jutta blev lyst i band.

Selv om ovennævnte testament er en uvurderlig kilde med mange interessante detaljer, fortæller den ikke meget om Støvring Mølle, men det er sandsynligvis det ældste dokument, hvori den omtales. Siden Fru Gro 1268 delvis lod Støvring Mølle indgå som betaling for sin sjæls salighed, kan det ikke påvises, at den senere har tilhørt godset Buderupholm.

4. Anders Becks mølle.

Efter Sct. Clarasøstrenes overtagelse af møllen 1268 har den uden tvivl skiftet ejer adskillige gange, før den igen nævnes 200 år senere. I denne periode havde Danmark været igennem et par urolige århundreder med store omvæltninger. I sidste halvdel af 1400 årene boede der i Støvring en selvejerbonde ved navn Anders Beck, han var bl.a. ejer af Støvring Vandmølle og var måske af lavadel. Foruden Anders boede der en Thomas Beck i Støvring, men familieforholdet er ikke nærmere defineret.

Første gang Anders Beck nævnes, er den 15. marts 1461, hvor han udsteder et gavebrev til Helligåndsklosteret i Aalborg. Heraf citeres følgende i stærkt modificeret form⁶).

.... jeg, Anders Beck af Støvring, skjænker til Guds hæders formerelse og fattige folks forbedrelse - mine rettigheder til den mose, som kaldes Søgårds mose, som tidligere er mig tilfalden i arv efter mine forældre, dog fritages den eng, som strækker sig i nørre og vester fra Støvring sø (Juelstrup sø).

Heraf fremgår, at hans forældre havde været bosat i området før ham. På dette tidspunkt kan han udmærket have været omkring 30 år, da han i hvert fald levede 34 år senere. Søgårds mose har i øvrigt været benyttet af beboerne i Støvring meget langt tilbage, den nævnes ofte i ældre arkivalier. Omgivelserne har siden taget en anden form, især da man i forrige århundrede afvandede Juelstrup sø for at indvinde mere landbrugsjord.

Allerede 8 år senere, helt nøjagtig den 28. december 1469, nævnes han igen. Da underskrev han et skødebrev på Støvring Vandmølle, som han solgte til Biskop Knud i Viborg. I denne forbindelse er der benyttet følgende tekst⁷).

... skødebrev på „et möllstedt vestenn vit
Stöeuring beck” ...

Det benyttede ordvalg: ”Vesten ved Støvring ...”, kunne tyde på en placering vesten for byen. I så tilfælde kan Anders Becks og måske Gro Pallesdatters mølle måske identificeres med den middelaldermølle, der i 1975 blev udgravet næsten på grænsen imellem Støvring og Mastrup ejerlav.

Anders Beck nævnes i et tingsvidne af 14. juli 1477, hvor han ses blandt „De hæderlige mænd”, der regulerede skelsætningen imellem Sønderholm og Frejlev sogne⁸). I 1494 solgte han en eng i Søgårds mose til præsten i Gunderup, Palle Tommesen⁹). En person, der både kunne handle med jord og give store gaver til et kloster, hørte i hvert fald ikke til blandt de laveste sociale lag.

Netop i slutningen af 1400 årene var mange fæstegårde forladt og lå ubenyttede hen som ødegårde, hvorfor de egentlig ikke repræsenterede nogen større værdi. En følge af den daværende krise blev, at herre-

mændene og for den sags skyld også klostrene, måtte se sig om efter andre indtægtskilder. Her kom studeopdræt ind i billedet som en meget givtig forretning. Måske er det netop en sådan landbrugskrise, der har været årsag til, at Anders Beck solgte Støvring Mølle til Biskop Knud. Dette ejerskifte fandt sted 66 år før reformationen 1536, hvor hovedparten af klostergods og de gejstliges private gods, blev lagt ind under Kronen - måske også Støvring Mølle.

5.1 Mølledriften i 1600 årene.

I Christian den IVs' tid, var indtægten af krongods endnu den vigtigste post på statsregnskabets indtægtsside. Efter inddragelse af kirke- og klostergods i 1500 årene omfattede krongodset omtrent halvdelen af landets jord. I en liste over krongods i Aalborghus Len år 1617 nævnes også Støvring Vandmølle¹⁰). Mølleren Poul Pedersens afgift blev i denne forbindelse afkortet fra 16 til 12 pd. mel. Af de øvrige møller i Hornum Herred var kronen også i besiddelse af Ridemands Mølle ved Godthåb. Samme kilde angiver desuden, at Støvring og Dodensig tilsammen bestod af 9 gårde og 4 gadehuse. Som grundlag for en kundekreds for Støvring Mølle skal det nævnes, at fæsterne havde følgende fordeling. På en af gårdene var der 3 fæstere, på 3 af gårdene 2 fæstere, og på de øvrige var der kun een fæster. I Støvrings omegn var der f.eks. i landsbyen Sørup ingen mølle, der var man henvist til at køre enten til Støvring eller Hjedsbæk mølle.

Da Støvring Mølle var underlagt Kronen, blev den i lighed med de øvrige ryttergårde i landsbyen drevet af en fæster. Han var bundet af fæstebrevets betingelser, der omfattede vedligeholdelse, ydelser til Aalborghus, evt. gæsteri og andre relevante afgifter. Han kunne i lighed med fæstere af privat gods søge retshjælp hos sin husbond og ville i så tilfælde blive støttet af ridefogden eller delefogden under Aalborghus slot. I det følgende er det bare mølleren, som bliver anklaget, og her hjalp bistand fra Slottet ikke meget, hvis modparten havde stærke kort på hånden.

Mølledrift var ikke uden problemer, heraf var flere af en sådan kategori, at herredstinget måtte finde en løsning. Møller Søren Rasmussen var næsten fast gæst imellem de 4 tingstokke. Her skal dog kun fremdrages et typisk eksempel, som næsten alle møllere kunne blive udsat for. Den

6. august 1655 blev der rejst en sag af Jens Nielsen i Dodensiggård, der i al sin enkelthed gik ud på, at Søren Rasmussen havde stjålet noget af det indleverede korn. Herredsfogeden Peder Gundersen lod samtlige bymænd i Støvring indkalde som vidner, hvilket kunne tyde på flere forhold af lignende karakter. Jens Dodensig meddelte, at han havde indleveret 11 skæpper korn, men kun fået 7 skæpper tilbage. Her manglede omtrent 1/3, og mølleren måtte kun tolde 1/18 af melet. Til sit forsvar fremførte Søren Rasmussen, at Jens Dodensig altid leverede korn, som for halypartens vedkommende kun var skarn og skidt - og så måtte melet blive derefter¹¹⁾. Og mølleren fulgte beskyldningen op med en modsigtelse den 3. september, hvori han anklagede Jens Dodensig for løgnagtige udtalelse på herredstinget¹²⁾. Hvad disse anklager resulterede i, kan ikke oplyses, tingbøgerne for krigsårene 1657-60 er ikke bevaret. Søren Rasmussen var uden tvivl blevet fradømt møllen, for omkring 1659-60 overtog Oluf (Skøtte) Christensen fæstet på Støvring Mølle.

Når der fremkom nye love, ændring af de bestående, ekstraskatter o.l., blev der givet meddelelser på herredstinget i Estrup, og et par år efter Oluf Skøttes tiltrædelse udsendte Kong Frederik III. en ny resolution¹³⁾. Efter den 24. september 1663 skulle der af hver tønde hartkorn svares en afgift på een skæppe korn, bestående af halvdelen rug, og halvdelen byg, hvilket skulle være afleveret på Aalborghus før 29/12. Men dette var bare een af de mange ekstraafgifter, som de danske fæstebønder blev belastet med i de brandskattede 1600 år.

Samtidig med reguleringen af hartkorn for de dyrkede områder af landbrugsjorden 1688 blev mølleskylden også ændret. Tallene i den følgende tabel gælder for møllerne i den nærmeste omegn af Støvring¹⁴⁾.

	1688 (ny)	1664 (gl)
Hjedsbæk Mølle	1.7.3.0.	4.4.0.0.
Røde Mølle	3.2.0.1.	5.0.0.0.
Buderup Mølle	var på dette tidspunkt øde	
Skillingbro Mølle	var på dette tidspunkt øde	
Tingbæk	4.5.0.1.	11.0.0.0.
Støvring Mølle	4.6.1.0.	6.0.0.0.

Det til møllerne hørende landbrug blev takseret særskilt efter samme målestok som almindelige fæstegårde. Beskatningsgrundlaget for Støvring Mølle blev ikke ændret de følgende 230 år, hvilket fremgår af samtlige skøder. De store udsving i tabellen er ret typiske for denne periode. Christian d. Vs' matrikel 1688 blev jo netop lavet p.g.a. de mange klager over matriklen af 1664. At matriklen 1688 blev brugt helt frem til 1844, tyder på en betydelig mere retfærdig fordeling.

Bondens kornproduktion kan groft opdeles i følgende kategorier: For det første måtte han gemme sædekorn til det følgende år, derefter skulle præsten og herremanden have deres del. Den resterende del gik til brød- og foderkorn, og blev der noget i overskud, kunne han sælge til andre, som måske havde haft misvækst. Mølleren malede derfor kun den del af melet, som bonden selv skulle bruge. Om mølleren samtidig fungerede som opkøber for eksportørerne i Aalborg, er nok mere tvivlsomt. Her var de største leverandører herregårdene, der foruden deres eget korn modtog store mængder fra fæsterne i form af skatter, afgifter, tiendekorn o.l. For Nordjylland spillede eksporten til det kornfattige Norge en ret væsentlig rolle, hvad samtidig var med til at holde gang i den århundrede gamle skudefart til Sydnorge. Her var der tale om mindre både, som kunne lande direkte på kysten. De sejlede korn til Norge, og på hjemturen medbragte de bl.a. træ og jernkakkellovne.

I Støvring Mølle boede der mennesker af kød og blod. Da stævningmændene den 3. oktober 1664 mødte op hos Olaf Skøtte, var det ikke p.g.a. mølledriften - men kønsdriften. Anklagen gjaldt møllerkarlen Peder Sørensen, som blev afkrævet 12 rigsdaler i „Lejermålsbøde”. Han havde nemlig „beligget” Johanne Lauridsdatter, da de året før havde tjent sammen hos Ingvard Ibsen. Han udeblev bare fra tinge, og sagen måtte derfor udsættes i 3 uger¹⁵). Samme stævningmænd mødte 31. oktober op hos Ingvard Ibsen, hvor Johanne stadig befandt sig. Hun blev forelagt samme sigtelse, og et bødeforelæg på 6 rigsdaler. Johanne mødte op på herredstinget og vedgik anklagen, men bad om lidt tålmodighed. Når hun fik tjent pengene skulle hun nok betale, men hun havde ingen i øjeblikket¹⁶). Kunne hun ikke betale, måtte hun for „Bedreven Hor - lide på kroppen ved kagstrygning”. Dette var ikke noget enestående tilfælde, både 1663 og 1665 blev der rejst lignende sager mod tjenestefolkene Jens Sørensen og Maren Mikkelsdatter i

Støvring Mølle¹⁷). Dette emne kan passende rundes af med en sag i 1665, hvor førnævnte Peder Sørensen igen blev anklaget, „For begangen Hor“, med møllerens nye pige Johanne Sørensdatter¹⁸).

5.2 Mølle drift i 1700 årene.

Krig og pest fulgte ofte hånd i hånd, hvilket også var tilfældet i begyndelsen af 1700 årene. I en del købstæder krævede den op til 40 % af befolkningen alene i årene 1708-11, men relevante tal fra Buderup sogn kan ikke opstilles, p.g.a. manglende kirkebøger. Krisetider medfører tomme pengekasser, i hvert fald for statsmagten. At andre så til gengæld kan udnytte situationen, ses ofte. Frederik IVs' deltagelse i „Den store nordiske krig“, var en bekostelig affære. Adelen støttede ham kun nødtvunget ved at stille det antal soldater, som deres hartkorn krævede. De ekstraskatter, som bønderne blev pålagt, strakte ikke langt, derfor måtte Kongen delvis save den gren over, som han selv sad på. I årene 1715-22 blev alt kron- og ryttergods nord for Randers solgt ved offentlige auktioner. Køberne var pengestærke adelsmænd og borgere i købstæderne, herved blev mange ikke adelige personer godsejere, eller i hvert fald ejere af en mængde strøgods.

På en auktion i Støvring den 6. december 1717 købte kobbersmed Diderik Henrik Witchen, Aalborg, en af landsbyens største gårde og Støvring Vandmølle af Kronen. Gårdens hartkorn var sat til 6 tdr. 3 skp. 1 fjk. og prisen var 327 Rdl. Skæver man til Matr. 1688, kan der kun være tale om Dodensiggård. For Støvring Vandmølle måtte han betale 750 Rdl., mølleskylden var sat til 4 tdr. 6 skp. 1 fjk. På samme auktion erhvervede borgmester Henrik Grotum, Aalborg, en del husmandssteder, hvoraf han lod et indrette til kro 1722¹⁹).

Blandt de mange skiftende ejere i 1700 årene ses foruden kobbersmeden også en farver. Indenfor begge kategorier af håndværk eller fabrikation kunne stampemøllen udnyttes, og da denne var anbragt i en separat bygning, var en omstilling af produktionen overkommelig. De dårlige tider for landets kornavlere måtte smitte af på mølle drift, især den del, der vedrørte kornformaling. Var der tale om en produktion aff.eks.: våben, krudt, militærklæde o.l., var omsætningen vel størst i en krisesituation. Danmarks første egentlige fabriksområde af denne art kon-

centrede sig netop i disse år nord for København langs Mølleåen, der leverede drivkraft til hele 9 møller med hver sin fabrikation.

Ved en offentlig auktion 1736 solgte kobbersmeden møllen til Axel Müller. Efter kun 4 år i møllen solgte han til Søren Michelsen, der døde 1749. Hans enke bortforpagtede møllen til Niels Pedersen, men allerede i 1750 solgte hun Støvring Mølle og landbrug, til borger og farver i Aalborg Johan Henrik Wibroe²⁰). Netop indenfor farveindustrien blev stampemøllerne anvendt både ved fremstilling af råstofferne og den senere indfarvning af tøj, klæde og garn. Afstanden til Aalborg med knap 20 km. var ikke større, end at Støvring Mølle kunne indgå i en allerede eksisterende produktion i købstaden. Wibroe har sandsynligvis haft bestyrer eller forpagter på kornmalingen som mange af hans forgængere før ham.

Mølleren i Terndrup, Jens Christensen Hundborg, købte møllen i 1754, men blev boende i Terndrup. Svigersønnen Mads Nielsen og Jens Hundborgs datter, Maren Jensdatter, forpagtede møllen i 3 år. I 1757 købte de møllen af Jens Hundborg for 1250 Rdl., hvilket var samme pris, som Jens Hundborg købte for i 1754²¹). Efter Mads Niensens død 15/5-1763 giftede enken sig med Hans Jensen Mallie. Skiftet efter Mads Nielsen oplyser, at restgælden på møllen var ca. 400 Rdl., og ægteparrets 3 børn Jens, Peder og Niels lod fædrende arv på 100 Rdl. blive stående i møllen²²).

Som det ofte var tilfældet tidligere, fik dette ægtepar en hel del børn, der blev holdt barnedåb 1768, 70, 73 og 76. Om det nu var de mange munde, der skulle mættes, de dårlige tider eller Hans Jensens manglende evner til at drive møllen, så begyndte det efter nogle års forløb at gå skævt. Først lånte han 400 Rdl. derefter 599 Rdl. og måtte for hvert lån pantsætte møllen som sikkerhed. Disse lån blev tinglæst den 19/11-1778²³). Stedsønnen Jens Madsen, som opholdt sig i møllen, eftergav ham sin fædrende arv i 1779, men dette kunne ikke redde Hans Jensen²⁴). Kort efter lånte han 1200 Rdl. hos Christen Christensen Birch, Aalborg, dette lån blev tinglyst den 4/6-1780, men Christen Birch måtte overtage møllen allerede den 29/6, for en pris på 1600 Rdl.²⁵). Maren Jensdatter havde da boet i møllen i 23 år med 2 forskellige mænd, men selv om hendes far, Jens Christensen Hundborg, Terndrup, havde givet dem en god start, måtte de gå fra Støvring Mølle med en anselig gæld.

Chr. Christensen Birch fik ikke megen glæde af sin mølle, allerede den 17/10-1781 døde han i en alder af 44 år og efterlod enken Kirsten Christensdatter²⁶). Knap 2 år senere solgte enken til Jens Gjørup Holm, som var ungkarl. Prisen var 2500 Rdl., og købekontrakten blev underskrevet den 14/5-1783. Som enkens lavværge ses pastor Aagaard, Juelstrup præstegård, der lod opstille en del ret strenge betingelser for Jens Holm. Børnenes fædrende arv på 1200 Rdl. skulle foreløbig blive stående i møllen i en årrække. Som værge for børnene ses Niels Ibsen, Råkilde. I forbindelse med dette ejerskifte får vi et lille indblik i møllens indbo og inventar til den daglige drift. Blandt indboet nævnes der i den store stue en jernkakkellovn, huset havde endnu en stue og et gæstekammer. Af redskaber og inventar nævnes 4 bilhamre, 3 solle, 1 sigte, 1 jernsold, 1 løbe, 1 kobbertoldkop, 6 hamre til stampen, heraf 2 nye og 2 gamle og 2 bøgeruller, (hvilket kunne tyde på varierende formål). Desuden indgik der i denne handel en del nyt tømmer, som var hjembragt fra Aalborg²⁷). Sammenlignes stuehuset med de øvrige i landsbyen, har det været mere end dobbelt så stort. Hos mange af gårdmændene havde man end ikke en rigtig kakkellovn, og et gæstekammer var slet ikke en luksus, man normalt havde på landet. Det omtalte tømmer kunne tyde på, at man var i gang med en reparation eller en udvidelse af møllens bygninger.

Som så meget andet kan en mølle ikke drives uden smøremidler. Når bonden ventede på at få sit korn malet, var det ikke ualmindeligt, at mølleren puslede lidt med brændevinsdunken i møllestuen. Om han tog sig betalt for samme dram ved at tolde rigeligt i melsækken, skal ikke kommenteres, men ærlige møllere var vist nok en sjældenhed. Der var ingen, der bebrejdede mølleren, at han spendere en lille en på mølle-gæsterne, det skulle da lige være bondens hustru. Drev han derimod hjemmebrænderi og udsalg af såvel øl som brændevin i større stil, gik det som oftest galt.

Kromand Niels Jensen i Støvring Kro anklagede i årene 1731-32 adskillige personer for hjemmebrænding og salg af diverse våde varer. Blandt de indkaldte vidner ses kobbersmedens dreng i Støvring Mølle. Mølleren gik fri i første omgang, med det gjorde hans kollega i Buderup Mølle til gengæld ikke, selv om ridefogden på Buderupholm forsøgte at forsvare ham. Der blev afhørt mange (og meget modvillige vidner), og for

Erik Møller kom anklagen til at lyde: „Han solgte brændevin i pottlevis, til folk i daglig hoverigerning på Buderupholm - og om søndagen fik kirkegængerne ofte for en skilling brændevin - før prædiken”. Desuden kunne det påvises, at han havde kunder både i Støvring og i Svenstrup²⁸).

Under en ransagelse i 1748 hos adskillige af landsbyens beboere nåede de fleste af få brændevinstøjet bragt af vejen, men forpagteren i Støvring Mølle, blev ikke advaret i tide. Her fandt øvrigheden både kedel, låg, hat og svalerør. Her havde Niels Pedersen vanskeligt ved at finde på en acceptabel undskyldning²⁹). I lighed med de handlende i købstæderne kunne mølleren godt søge en „Stående bevilling”, men det var vel de færreste, der gjorde det. Et spil kort og en lille een hos mølleren, var trods alt en meget gammel tradition.

5.3 Mølledriften i 1800 årene.

Efter Laurids Kjærs overtagelse 1805 var møllen i en del år bortforpagtet til Rasmus Bierring. Det er dog meget tvivlsomt, om Kjær, der var fuldmægtig på Buderupholm, overhovedet selv tog fast ophold i Støvring mølle³⁰). En kaptajn, Niels Bregenholm, havde erhvervet et ikke tinglyst pant i møllen og dens tilliggende jorder. På hans forlangende blev der holdt auktion over møllen den 15/3-1814. Den højestbydende var Peder Poulsen Jensen, Børglum Kloster, der overtog møllen for godt 15000 Rdl. i denne forbindelse lod Laurids Kjær tinglyse et pantebrev på 3000 Rdl.³¹). Peder Poulsen Jensen døde allerede 17/6-1815, og hans enke giftede sig med Christen Nielsen Grevelund, og den 18/12 fik de døbt et barn, som hendes afdøde mand var far til.

Allerede den 31/7-1816 blev møllen solgt til Jens Christensen Springborg, der tidligere havde drevet „Ny Mølle” i Aalborg³²). Forinden havde Christen Nielsen Grevelund ladet installere et „Grubeværk”, som han ved underskrivelsen af skødet til Springborg lovede at overføre i dennes navn. Et grubeværk er en grynmølle, der ved hjælp af kun een, hurtigt roterende sten og en raspeordning kunne forarbejde korn til gryn. Af hensyn til det store omdrejningstal var den af sikkerhedsgrunde anbragt i en grube, under normal gulvhøjde³³).

Resultaterne af udskiftningen, statsbankerottens indflydelse og de mange herregårdskrak p.g.a den svigtende korneksport til Norge havde

vel hver sin indflydelse på mølledriften. Men efter Jens Springborgs død og de lange møjsommelige skifteforhandlinger, hvor kreditorerne var vanskelige at finde, overtog Anton Christian Schou Støvring Mølle. Da han 14/8-1833 overtog møllen ved et auktionsskøde fra skifteretten, var han 25 år gammel³⁴). Hans helbred var ikke helt på toppen, og ved folketællingen 1834 var han indlagt på Aalborg sygehus, og mølledriften blev passet af hans bestyrer Conrad Holm Kaasberg. Efter Anton Schous overtagelse kom der flere tjenestefolk på møllen, hvilket kunne tyde på større arbejdsbyrde og forhåbentlig en tilsvarende omsætning. Den gradvise overgang fra at være fæstebonde til at blive selvejer måtte uvægerligt medføre ændringer på flere punkter. Det århundrede gamle åg, som hoveriet havde været, skulle ikke mere være årsag til, at bondens egne marker blev forsømt. I Sørup havde de fleste været selvejere siden udskiftningen og derfor ikke været underlagt nogen mølletvang. Kundekredsens overgang til selveje og forøgelsen af de dyrkede områder smittede i den sidste ende også lidt af på mølleren.

Fra 1842 koncentrerede Anton Schou sig om møllens landbrug og bortforpagtede mølledriften, hvoraf han årlig havde en god fast indtægt. Jørgen Claudi Fischer ankom til Støvring den 21/11-1842, han forpagtede mølledriften for en periode på 6 år³⁵). Kontrakten omfattede møllebygningerne, mølleværk og stampeværk, der da kunne drive 4 hamre. Bageovnen i det fritliggende stampehus skulle ejeren stadig have adgang til. Lejemålet omfattede også den søndre ende af stuehuset, incl. den søndre skorsten og den tilsvarende part af loftet. Desuden skulle forpagteren have den daglige mælk og 10 hønseæg. Men han havde også mange munde at mætte. Foruden hustruen Ane Dorthe Marie og ægteparrets 6 børn var der også en mølkerkarl i deres husholdning. Skønt han ikke forpagtede landbruget, havde han alligevel en del husdyr, græsnings langs flodgyden indgik nemlig også i kontrakten. Ejeren forpligtede sig til at køre til Aalborg eller Bælum een gang hver 14. dag med op til 3 td. på vognen. Forpagteren måtte sørge for ro i møllestuen, som lå i stuehuset, her skulle der være ro senest klokken 22 hver aften. Her ville hverken kortspil eller anden uro blive tolereret. Forpagtningsafgiften blev fastsat til 460 Rdl. årligt, og som garant for forpagteren blev kontrakten også underskrevet af dennes fader, møller i Højris Mølle, Hans Fischer. Da forpagtningen udløb i 1848, rejste forpagteren med

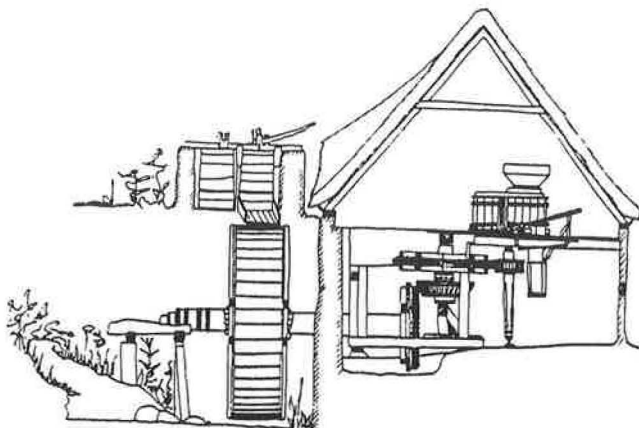
familie og 3 tjenestefolk til Gunderup. Den næste forpagter i rækken var Nicolai Peter Krebs og hustru Ane Johanne Rise, der også i en årrække forpagtede Kalstrup Mølle.

Ved overtagelsen af møllen 1833, var Anton Schou ungkarl, og havde en husholder til at forestå den daglige husholdning. Senere blev han gift med en købmandsdatter fra Hjørring. I dette ægteskab var der 3 piger, hvoraf den ene, Hansine Eline Schou, senere skulle blive møllerkone i møllen. Det har tidligere været nævnt, at en møllers sociale status var hævet en del over den øvrige landbefolkning. Ved folketællingen 1845 ses det, at familien Schou, både havde kokkepige og stuepige, det var ellers kun på godserne, man havde råd til den slags luksus. For at lette den daglige drift af landbruget på grund af Anton Schous ikke alt for gode helbred blev alle kreaturerne solgt omkring 1850-51. I en alder af 44 år, døde Anton Schou den 15/12-1852. Skiftet efter ham trak i langdrag og kunne først endelig afsluttes 1857³⁶). Hans samlede gæld var ca. 5000 Rdl. Enkens andel af møllen var 3400 Rdl., og til hende og hver af de 3 piger blev der desuden 845 Rdl. at arve. Ved hjælp af nogle forholdstal fra næringsskatten 22/10-1850 ses det, at mølleren i Støvring har ligget et godt stykke over sultegrænsen. I Årestrup/Buderup/Gravlev området blev træskomænd og hjulmagere lignet efter 1/3, en murer var sat til 1/2, smeden til 2/3, Anton Schou til 4, og kromanden toppede med 5³⁷). Forpagteren på godset Buderupholm, Peder Pedersen Borup, sad i sogneforstanderskabet, men har uden tvivl også været at finde blandt den afdøde møllers omgangskreds. Ved skiftet efter Anton Schou var han lavværge for enken. Ved folketællingen 1860 var han avanceret fra lavværge til ægtemand og møller. Da han ligesom enken Rebecca også var fra Hjørringegnen, havde de måske kendt hinanden tidligere. Dette ægteskab blev dog ikke af længere varighed, de blev nemlig skilt.

Som så ofte tidligere blev mølleriets - og denne gang også landbruget bortforpagtet. Peder Rasmussen fra Brøndum forpagtede pr. 1/4-1860 det hele., for en periode på 10 år. Sognepræsten har åbenbart været i tvivl om, hvad han nu var for en person, under „Indrejste”, i kirkebogen har han nemlig skrevet: „Skønt han ofte har flyttet rundt - har hans skudsmålsgang ikke været ført siden 1836”³⁸). Men han fik da lov til at slippe ind i sognet. Såvel møllebygninger som inventar blev synet af 2 uvildige mænd, som også skulle foretage et syn, når forpagtningen udløb, dette

blev dog ikke aktuelt. I kontrakten er det anført, at mølledammen aldrig måtte tømmes under et aftalt flodmål. Ejeren forbeholdt sig nemlig hele fiskeretten. Forpagteren og hans folk blev forment adgang igennem gadedøren i stuehuset, hvor ejeren skulle beholde de første 8 fag fra nordenden, samt et lille hus ved vestre ende af laden. Laden, der tidligere havde ligget langs landevejen, var nu flyttet, og bestod af den sydligste længe i møllen. Desuden fik ejeren indflettet, at såfremt han besluttede at lade opføre en ny kreaturstald, skal forpagteren køre tømmer og lade huset opsætte efter ejerens ønske og anvisning, (den nordre længe). Forpagteren skulle overtage konge-, kirke- og præstetiende. Fra 1/4-1865 kunne kontrakten opsiges med et års varsel, og for de første 6 år skulle afgiften være 750 Rdl./år, de resterende 4 år 800 Rdl./år. Desuden måtte forpagteren ikke overlade møllen til tredie-mand og skulle i hele perioden tage fast ophold i Støvring Mølle³⁹). Før næringslovens ikrafttræden 1862 havde der ikke været den helt store konkurrence, men et par år efter Peder Rasmussens overtagelse af forpagtningen kom der gang i møllebyggeriet. Her var det dog ikke vandmøller, men vindmøller, der blev rejst på hensigtsmæssige steder. Bakmøllen i Støvring var kun een af de mange. På de lidt større gårde anskaffede man sig en privat kværn, og med en mølle som drivkraft blev såvel hakkelsesmaskinen som vandpumpen og andre maskiner en fast bestanddel på landet. Senere vandt petroleumsmotorer indpas, og disse blev igen afløst af el-motorer.

Da Peder Borup 1857 blev møller ved at gifte sig med Anton Schous enke, Rebecca, var der en prioritetsgæld på knap 5000 Rdl.⁴⁰). Desuden var børnenes arv på 3 gange 845 Rdl. blevet stående i møllen. Dette var ikke uoverkommeligt at forrente. Derfor kan det i første omgang undre, at Peder Borup allerede i maj 1862 pantsætter Støvring Mølle, for yderligere 2 lån på henholdsvis 2000 Rdl. og et på 1500 Rdl.⁴¹). Forklaringen på lånene udeblev ikke, den 14/10-1862 bevilgede amtet separation for møller Borup og hustru i Støvring Mølle⁴²). Den yngste datter, Marianne Christine Schou, som var 12 år, skulle med Rebecca. Hendes fædrende arv, der var forhøjet til 1000 Rdl., skulle blive stående i møllen, og der blev aftalt betingelser for afvikling af dette beløb. Det blev specificeret, hvormeget af inventar, såsom møbler, sengeklæder, bøger o.l. manden kunne beholde. Rebecca skulle have kobbergruedelen i

Principskitse af vandmølle.

Stampehuset, får, høns og en part af den årlige forpagtningsafgift, desuden blev der aftalt terminer for afviklingen af hendes part af Støvring Mølle. Måske har Rebecca Marie Schou (født Aagaard) forladt møllen i en årrække, men af senere skøder fremgår det, at hun nød af-tægt i møllen helt frem til århundredeskiftet, da hun flyttede til Aalborg. Mølleforpagter Peder Rasmussen var enkemand, da han i 1860 flyttede til Støvring. Hen mod slutningen af året 1862 fik han travlt med at få skif-tet med sine børn af første ægteskab, han havde da været enkemand i 10 år⁴³). Det var upraktisk at gå alene, kunne han finde en kone, som i for-vejen boede under samme tag, var det jo det nemmeste. Det var ikke den fraskilte Rebecca, han havde kik på, men datteren Hansine Eline Schou, som efter en kortere periode udenfor sognet var flyttet hjem til moderen 1859⁴⁴). Den 42 årige Peders Rasmussen og den 21 årige møl-lerdatter blev viet i Buderup Kirke den 1/4-1863⁴⁵). Om nu Peder Ras-mussen var meget krævende med hensyn til sine tjenestefolk, eller hans tjenestekarl var meget doven eller uduelig, er ikke let at afgøre, men den 21/8-1863 blev der en forligssag, for han havde bortvist tjenestekarlen Jacob Chr. Overgård⁴⁶). Denne havde været i pleje på kroen i en del år, hans mor var vist nok krøbling.

Mølleeejer og tidligere forpagter på Buderupholm: Peder Borup, var i møllen til 1866. Han var medlem af sognerådet for Buderup/Gravlev sogn, og desuden ses han i forskellige amtsudvalg, der bl. regulerede

kvægtiende o.l.⁴⁷). Den 29/9-1866 købte forpagter Peder Rasmussen møllen, som igen 1872 blev solgt videre til Jens Nielsen Bunderup fra Gravlev. Sidstnævnte ville hellere være gårdmand i Mastrup, og i 1874 overtog Søren Christensen Støvring Mølle.

Fra midten af 1800 årene og frem til århundredeskiftet var der adskillige større begivenheder, der prægede samfundet. For landet som helhed var det krigene 1848 og 1864, som optog sindene. Der opstod andelsbevægelser i form af mejerier og brugsforeninger, og ikke mindst anlæggelse af jernbaner og den dermed følgende oplomstring af det nye begreb, stationsbyen.

6. Hammerværk & Maskinfabrik.

Støvring blev stationsby 1869, måske var det netop jernbanen, der lokkede grovsmed Søren Christensen og hans søn Christen Christensen til byen. Han havde tidligere drevet hammerværk i Dall, og havde vel en kundekreds i forvejen. Stampemøllen blev indrettet til værksted og maskinfabrik. I de følgende 10 år kunne man klare sig med de eksisterende bygninger. Da virksomheden i 1884 overgik til sønnen Christen Christensen, blev der i købekontrakten anført betingelser for Søren Christensens aftægt. Han kunne frit disponere over sin aftægtsbolig, leje den ud, hvis han ønskede at flytte. Han døde 1892. Christen Christensen havde ved overtagelsen måttet udstede en panteobligation til faderen på 13000 kr. Desuden lånte han 2500 kr. af sin far og gik i gang med at bygge nyt værksted, som ved færdiggørelse fik årstallet 1884 anbragt på gavlen. Ved hans overtagelse hæftede møllen stadig med en årlig aftægt på 1000 kr. til Anton Schous enke Rebecca⁴⁸). Årstallet 1884 stod stadig på Møllebygningen da denne bygning blev revet ned⁴⁹).

I øvrigt var Christen Christensen en mand, der igennem en årrække bestred adskillige tillidshverv. I perioden da han var sognerådsformand, fungerede møllerens stue som samlingssted for sognerådet. Han var offentlig maskinsynsmand og formand for andelsmejeriet Elinelund. Her tjente han en ekstra skilling ved at besørge al fragtkørsel til og fra Støvring station, med smør, ost o.l. Hen mod århundredeskiftet var han bestemt ikke blandt de største leverandører til mejeriet, ved en optælling af andelshavernes køer, kunne han kun mønstre een ko⁵⁰). Når han i flere perioder alligevel var valgt til formand, skyldtes der vel hans ud-

mærkede administrative evner og store overblik, hvilket forhandlingsprotokollen klart giver udtryk for. Allerede første år Andelsmejeriet var begyndt at fungere, altså 1888, fik Christen Christensen der et problem med fyrbøder Holm. De kunne ikke klare uoverensstemmelsen på lokalt plan. Sagen er omtalt i sognerådets forligsprotokol 23/11-1888⁵¹). I hans egen virksomhed, er der i samme kilde omtalt stridigheder om løn og forsømmelser 1889, 1893 og 1900.

Hammerværket blev rammen om en industri, der parallelt med kværnene kunne udnytte vandkraften i Mastrup bæk. De gamle møllehjul blev udskiftet med turbiner, der foruden kværnen, leverede den nødvendige drivkraft til 1 stor og 2 små hamre, boremaskiner, drejebænk, sliberi, blæsere til de 4 smedeesser o.l. Følgende annonce fra Handelskalenderen 1887-88 taler for sig selv⁵²).

Støvringmølle Hammerværk *et* *Maskinknivefabrik*

ved Støvring Station pr. Aalborg.

Fabrikation & Lager af Agerdyrknings- og Haveredskaber. Knive af bedste engelsk Støbestaal med fuldstændig Garanti leveres til alle Slags Maskiner, saasom: Meje-, Hakkelse-, Tobak-, Brød-, Hovle- og Kehlmaskiner etc.

Forstaaede Plovskjærvinge, anerkjendt, gode og prisbillige, anbefales Forbrugere

C. Christensen.

Hans produktion blev afsat ved hjælp af annoncer, men samtidig havde han og hans efterfølgere handelsrejsende, der opsøgte forhandlere i store dele af landet.

Da Christen Christensen i 1914 var 67 år, ønskede han ikke at fortsætte. Den 27/6-1914 indgik han en tinglyst lejekontrakt over 10 år på beboelsen på matr. 16b og 16i, samt smedie og maskinværksted. Lejeren var Christen Jonas Pedersen⁵³). Et par år efter solgte han Støvring Mølle til tidligere præstegårdsforpagter Marinus Søndergaard, der havde lært smedefaget hos smed Graversen, Ellidshøj. Denne handel blev tinglyst den 21/1-1916, købesummen var 21000 kr. med en udbetaling på 6900 kr.

I købekontrakten er det nævnt, at køberen må respektere lejekontrakten med Chr. Jonas Pedersen, og sidstnævntes inventar i værkstedet ikke var indbefattet i prisen. Der var tale om matr. 16b,i,k og l⁵⁴).

Før byens elektricitetsværk blev bygget, var Støvring Mølle selvforsynende med elektricitet. Som supplerende drivkraft var der også installeret en dieselmotor. Selv om møllens dynamo ikke var særlig stor, var den udmærket til at klare en prekær situation. Under en Rebildfest mistede elværkets akkumulatører hele deres spænding, og man kunne ikke starte maskinerne op. Da kunne Søndergaard, ved hjælp af sin dynamo, sende magnetiseringsstrøm til elværket, og det lykkedes elværksbestyreren at få forsyningen genoprettet⁵⁵).

I 1916 da Søndergaard overtog virksomheden, var der 14 ansatte i Støvring Mølle & Hammerværk. Under krisen først i trediverne stoppede han produktionen, det var efterhånden forbundet med meget store vanskeligheder at inddrive betalingen hos kundekredsen.

7.1 Møllens landbrug i 1600 årene.

Den bedst kendte fæstebonde i Danmark, er uden tvivl Holbergs Jeppe. Uanset om han var fæster hos en baron, eller om han havde været fæster på Støvring Mølle, var figuren næppe typisk. Det var ved hjælp af fæstebondens møjsomme slid, at såvel adelen, og ikke mindst Kronen, kunne indkassere deres rigdomme. Bonden blev afkrævet hans ordinære skatter i form af landgilde, smørskyld, tiende o.s.v., og når det virkelig kneb, blev han bare brandskattet yderligere.

Selv om mølleren i Støvring havde mølledriften som hovederhverv, drev han også et ikke ubetydeligt landbrug. Møllens landbrug i 1600 årene og op til matrikuleringen 1844 var i hartkorn sat til 2 tdr. 1 skp. 0 fjk. 1/4 alb., hvilket kun var godt een tønde mindre end de øvrige gårde i landsbyen. De var alle sat til 3 tdr. 6 skp. Især langs de store jyske alle eller hærveje gik det hårdt ud over befolkningen, når landet blev oversvømmet af fjendtlige lejetropper. Der blev foretaget udplyndringer og i værste fald afbrænding af gårde og huse. Ulemper med tvangsindkvartering af danske tropper gjorde såmænd ikke nogen større forskel⁵⁶). En følge af disse invaderinger kan indirekte være årsag til, at møller Søren Rasmussen 1654 blev stævnet for herredstinget. Han var 2 år bagud med møllens landgilde, som skulle betales på Aalborghus⁵⁷).

I forbindelse med en anden stævning, der vedrørte mølledriften, fik han igen 30/7-1655 en ny påmindelse om hans manglende indbetaling af landgilden, hvor han nu var i restance for 3 år⁵⁸). Hans chance for at få sit fæste forbrudt, var ret store, og han er formodentlig blevet bortvist i krigsårene 1657-60.

Omkring 1659-60 overtog Oluf (Skøtte) Christensen fæstet på møllen. Han var møller 1662 og 1664, da de første egentlige matrikuleringer af den danske landbrugsjord fandt sted. Sammen med en anden fæster i landsbyen, Jens Jensen, (vist nok Dodensig) havde Oluf Skøtte fremstillet en del gødning med videre salg for øje. Denne gødning bestod af møgblandet engjord. Af lignende sager, der som denne endte i herredsretten, ses det, at blandingen blev bedst, når jorden var stjålet hos naboen. Men i det pågældende tilfælde havde Jens Jensen fjernet og solgt gødningen, uden at Oluf Skøtte fik del i salget. Oluf Skøtte lod ham stævne for denne forseelse 1/6-1661⁵⁹).

Som møller og rytterbonde under Kronen og med direkte tilhørsforhold til Aalborghus, blev Oluf Skøtte berørt af en kongelig resolution, udsendt af Frederik III. Den blev oplæst på Hornum Herredsting 24/9-1663. Samtlige fæstere under Kronen, såvel gårdfæstere, hus- eller boelsmænd, gadehusmænd uden jord skulle give møde på Slottet. Her skulle de fremlægge deres stedsmålsseddel (fæstebrev) for ny påtegning. Der var tale om en regulering af arbejdspengene, hvilket ville sige betaling for ikke udført hoveri⁶⁰). Rytterbondens stilling i forhold til herremandens fæstere undergik mærkbare ændringer i 1600 årene. Adelen udvidede hovedgårdsjorden ved ganske simpelt at nedlægge fæstegården og indlemme jorden i den privilegerede hovedgårdsjord. Herved blev hoveribyrdene mange steder større for de resterende fæstere, hvorimod rytterbonden ofte kunne nøjes med at betale for ikke udført hoveri. Og når dette endelig fandt sted, var det gerne i form af ægt, d.v.s. pligtkørsel med eget spand og vogn. For denne egns vedkommende bestod det i levering af tørv og lyng til Aalborghus, der kunne dog også forekomme længere rejser, som f.eks. levering af proviant til Slesvig og Holsten.

I året 1681 var møller Anders Jensen på lensmandens vegne mødt op på tinge. Han skulle udbyde en halvgård til salg, denne havde ligget øde siden Niels Nielsen døde. Han kunne tilbyde den uden indfæstning,

med et års skattefrihed, og siden skulle den sættes i hartkorn efter 2 tdr. 1 skp. Noget kunne tyde på, at han ikke fik den solgt eller bortfæstet. Matrikuleringen, der blev foretaget få år efter, er behæftet med en rettelse med en anden skrift, og den blev sandsynligvis tillagt Støvring Mølle, hvis senere hartkorn udviser samme tal⁶¹).

Matriklerne 1662 og 1664 var ikke den helt store succes, de blev kritiseret meget af samtidens sagkyndige. Formålet med opmålingen var at nå frem til en retfærdig skattemålestok, men det mislykkedes. Myndighederne måtte tage kritikken til efterretning og lavede en ny matrikulering, Christian den Vs' matrikel, som lå færdig 1688. En middelmådig høst ville selvfølgelig kunne mærkes på såvel landbrug som mølleri. Misvækst forekom flere gange i 1600 årene, værst var det 1661, 1674 og 1681. Men for den enkelte fæstebonde, med hans igennem mange generationer nedarvede nøjsomhed, havde den slags udsving alligevel ikke de helt store katastrofale følger. Kunne kornavlens bare skaffe ham lidt brød på bordet og lidt sædekorn til næste høst, gik resten alligevel til skatter. Kunne han ikke svare dem, var man næsten nødt til at give ham restance, for at indsætte en ny fæster kunne ikke redde misvæksten. Kvægbrug gav mælk, ost, smør og kød, og fårene gav ham tøj på kroppen. Opdrættede han et par stude, var han pligtig til at sælge til herremanden og affinde sig med hans tilbud. Havde bonden høns og ænder, kunne han fremstille dyner og puder, så i det store hele var han selvfor-synende og kunne klare til dagen og vejen for sin familie.

7.2 Møllens landbrug i 1700 årene.

Der var krisetider i landet, da Støvring Mølle 1717 blev overtaget af kobbersmed Diderik Henrik Witchen, Aalborg. Situationen for landbruget bedredes først omkring 1755-60, hvor en prisstigning på landbrugsprodukter begyndte at slå igennem. De dårlige tider kunne mærkes i alle sociale lag, fra godsejer til fæstebonde. Det kneb for godsejeren at holde på de unge karle som arbejdskraft, men en genindførelse af landmilitsten 1773 sikrede ved hjælp af stavnsbåndet et befolkningsgrundlag for rekruttering. I første omgang gjorde stavnsbåndet sig gældende for alle mænd imellem 14 og 36 år. Senere blev det udvidet til at omfatte alle fra 4 til 40 år. Man så igennem fingrene med godsejerne, når de nedlagde bondegårde til fordel for hovedgårdsjorden. Og i den sidste ende gik det

Restancerne omfatter årene 1741 og 42 og gælder kun for Støvring og Mastrup. For Støvrings vedkommende var 1/3 af gårdfæsterne og samtlige husmænd i restance. I Mastrup var situationen lidt bedre, men i de øvrige områder, hvor Buderupholm havde jord, var der restancer af lignende art.

Møllen skiftede ejer adskillige gange i den værste tid, som var 1738-60. Foruden landbrugskrisen rasede der en frygtelig kvægpest, der på landsplan udryddede mere end 350000 stykker kvæg. Sidstnævnte nedsatte muligheden for at skaffe den nødvendige gødning til jorden, hvilket igen reducerede kornavlen. Var der blandt de skiftende mølleejere en dygtig landmand, kunne byfællesskabet lægge hindringer i vejen for en rationel drift. At være eneste selvejer, omgivet af fæstere fra Buderupholm, var vel ikke ene lykke. Strengt hoveribyrd efter kanceliråd Niels Bjørns overtagelse af godset 1758 bevirkede, at bønderne ikke fik meget tid til at dyrke deres fæstejord.

Skønt der kun var en enkelt, nemlig Hans Jensen Mallie, som måtte gå fra møllen med en anselig gæld, blev der først stabile tilstande efter Jens Giørup Holms overtagelse 1783. Han blev på møllen i godt 20 år, og fik landbruget og møllen bragt op på et rimeligt niveau, ikke mindst ved udskiftningens hjælp kort efter århundredskiftet.

7.3 Møllens landbrug i 1800 årene.

Dansk landbrugs største og mest gennemgribende omlægning startede 1781 med loven om udskiftningen, der blev fulgt op af den gradvise ophævelse af stavnsbåndet 1788-1800. I de følgende 20 år overgik omtrent 60 % af samtlige bondegårde til selveje. Buderupholm var tilbageholdende med at sælge, i Støvring og omegn kom der først gang i salget efter 1850. Formålet med udskiftningen var, at den enkelte jordbruger så vidt muligt skulle have sine marker udlagt samlet. Han kunne herefter, uafhængig af de øvrige i landsbyen, dyrke sine marker, som han lystede og forøge sin produktivitet. Øvrigheden havde dog kun tanker for gårdmændene. Der skulle gå endnu et par menneskealdre, før man fik øjnene op for boels- eller husmændenes elendige kår. Nogen skulle jo være daglejere, så det var nok med velberådt hu.

Jens Holm havde været i møllen siden 1783. De første år var han ugift og klarede såvel landbruget som mølleriet med 4 tjenestefolk. I 1801 var

han blevet gift med sin husholder, Maren Laursdatter, men antallet af tjenestefolk blev ikke forøget⁶⁵. Umiddelbart før Jens Holm solgte møllen, blev Støvrings markjorder udskiftet i årene 1804-05, herved måtte flere gårde og husmandssteder flytte udenfor landsbyen. Foruden Jens Holm var det kun Christen Kromands enke, som var selvejer, men hun ejede kun et lille husmandssted med jord. Jordfordelingen var vel et plus for alle, fordele og ulemper lader sig næppe opregne for møllerens vedkommende, han måtte nemlig afstå en del højt boniteret eng og tørvekær.

Hovedparcellen fik mølleren øst for vejen til Buderup, hvor den grænser op til „Gammel Kirkevej”. Ved udskiftningen lå store dele af denne parcel som udyrket hede. Møllens eng, som lå øst for landevejen langs Mastrup bæk, måtte afgives til deling imellem de øvrige i landsbyen, og blev derfor opdelt i småparceller. Til gengæld fik møllen en part af „Sønder eng” og en hedeparcel ved Guldbækvejen nord for byen. Det var slet ikke uden store betænkeligheder, at egnens største lodsejer, fru Ida Cathrine Lassen, Buderupholm, accepterede opdelingen af kær og eng. Myndighedernes krav var, at den enkelte så vidt muligt skulle have sin jord samlet. Beboerne i Støvring ville bibeholde den gamle opdeling, således at fede og magre enge blev jævnt fordelt. I de bedste enge til høavl var der til stadighed besvær med at bjerge høet, hvis sommeren var våd. Nordvest for Mølledammen havde byen tidligere haft fællesarealer i form af sandgrave, dette område overgik til Støvring Mølle. De skraverede områder på udskiftningskortet side 71, giver en oversigt over møllens landbrug fra 1805, og frem til 1884, hvor hovedparcellen blev solgt til Knud Christensen (Møllegården). Jorden var sat i hartkorn af 2 tdr. 1 skp. 0 fjk. 2 alb., hvilket havde følgende fordeling og størrelse.

Samlet hovedlod v/Gl. Kirkevej	1.380.069 alen ²
En lod ved byen - ager, eng, kær,	35.433 alen ²
En hedelod v/Guldbækvejen	65.920 alen ²
Engen i Sønder eng	298.800 alen ²
Møllens enghave	4.450 alen ²
Krogen v/Mølledammen	10.300 alen ²
Møllebæk og Mølledam	54.350 alen ²

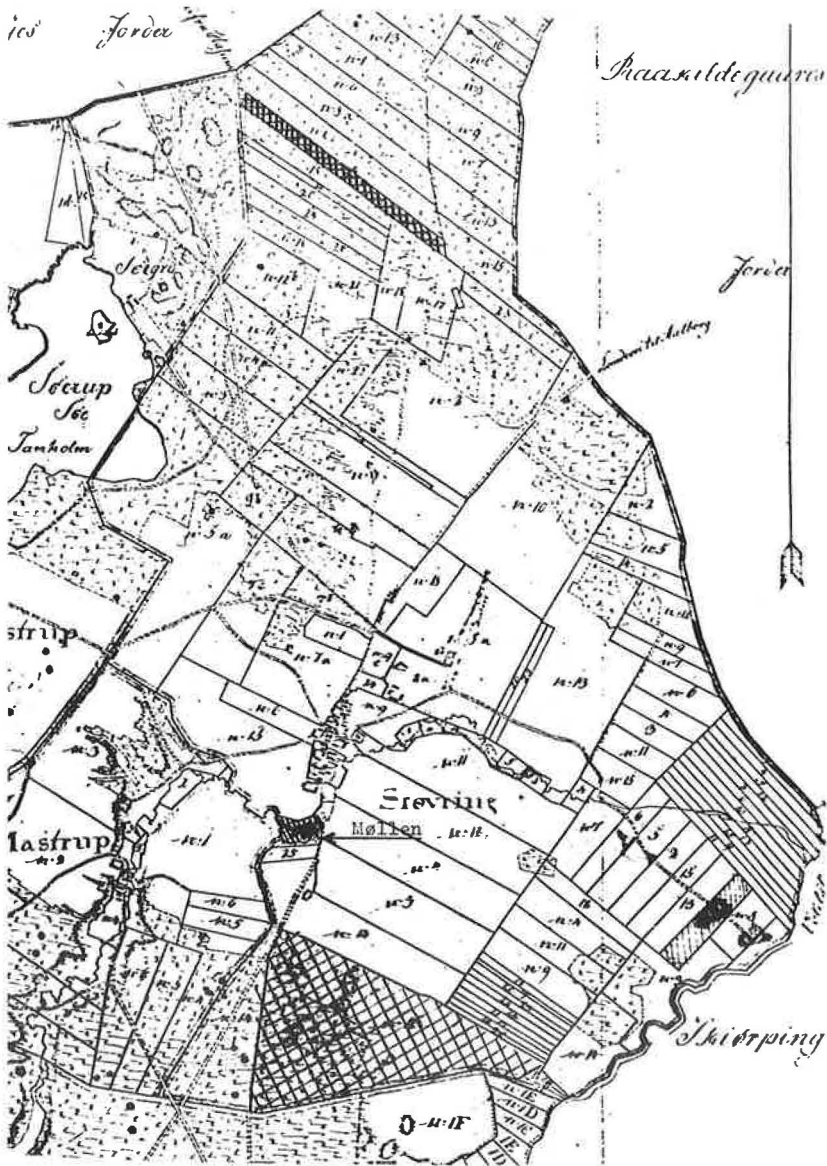
Store dele af de nyerhvervede arealer lå hen som hede. Da de enkelte stykker blev boniteret hver for sig, blev Møllens hartkorn sat efter eet

dyrket areal til 499.040 alen². Hederne blev senere brudt og omdannet til udmærket agerjord, det meste af det er nu udlagt til industrigrunde⁶⁴). Før udskiftningen var endeligt bragt til udførelse, havde Jens Holm skrevet kontrakt med den nye ejer. Måske havde han længe besluttet at sælge, men at udskiftningens resultater var gået ham lidt imod, er også en mulighed. Fuldmægtig Laurids Kjær blev den næste ejer, kontrakten blev underskrevet 22/11-1804, og han overtog møllen 14/6-1805⁶⁵). Han indløste i øvrigt kirketienden med et fast beløb. Uanset om man var selvejer eller fæster, skulle man svare kirketiende til kirkeeejeren, i dette tilfælde Buderupholm. Kjær fik tinglyst sin aftale med fru Ida Cathrine Lassen 2/7-1807 og skulle herefter årligt betale 5 Rdl., hvilket ikke kunne ændres af kommende ejere på godset⁶⁶). Kirketienden var en udmærket indtægtskilde. Inflationen i krigsårene efter århundredeskiftet påvirkede også fru Ida Lassens økonomi. I 1807 pantsatte hun Buderup sogns kirketiende mod et lån på 30.000 Rdl. Her er samtlige tiendeyderes navne nævnt⁶⁷).

Adskillige ejere op gennem 1800 årene koncentrerede sig om landbruget, og bortforpagtede mølledriften. Landbruget har aldrig været møllerens hovedindtægtskilde, men de godt 2 tdr. hartkorn, var et udmærket bierhverv til at supplere mølledriften. Ved Matrikuleringen 1844, fik Støvring Mølle matr. nr. 16, men blev op gennem årene delt i mange undernumre, hvoraf flere senere blev købt tilbage. I Peder Rasmussens forpagtningskontrakt af 1/4-1860 blev landbruget også bortforpagtet. Heri indførte ejeren en del betingelser for jordens vedligeholdelse, hvor længe de enkelte „Årsgjøder” skulle ligge brak o.s.v.⁶⁸). Efter Knud Christensens overtagelse af hovedparcellen i 1884, hvor Møllegården blev bygget, var møllens landbrug ikke mere af nogen større betydning. Hovedvægten blev lagt på Hammerværket og kornmalingen, sidstnævnte fik efterhånden konkurrence fra flere sider.

8. Møllens bygninger.

I en virksomhed med mølleri, stampemølle, hammerværk og landbrug, var der behov for mange bygninger, en del af husene var indrettet til flere formål. De almindelige landbrugsbygninger, stalde, lade, fæhuse o.l. lignede i byggestil de øvrige i landsbyen, men møllehuset, den frit-

Matrikelkort, Støvring 1844.

liggende stampemølle, og ikke mindst stuehuset skilte sig lidt ud fra de andre. I stuehuset var der flere rum, der var flere stuer, og en luksus som gæsteværelser var ikke noget, man fandt i en normal fæstegård. Denne kendsgerning, at mølleren var selvejer og ikke underlagt samme strenge hoveriforordninger som naboerne, satte sit præg på møllens beboere og deres livsform. I tiden før 1717, da møllen tilhørte Kronen, var der selvfølgelig større lighed imellem møllefæsteren og fæstere af privat gods, skønt mølleren vel altid har været betragtet som lidt mere privilegeret. Som fæster af kron- eller privat gods var man bundet af fæstebrevets betingelser, der også omfattede vedligeholdelse af bygningerne. For at sikre at tingene var i orden, lod lensmanden på Aalborghus, jævnligt sine embedsmænd fortage bygningssyn af kronens fæstegods. I det foreliggende tilfælde var embedsmanden kongelig delefoged i Hornum Herred: Christen Mortensen, Svenstrup. Ved hjælp af 3 lokale syns- og vurderingsmænd skulle han syne og afgive forklaring til herredstinget, om tilstandene i såvel Ridemands Mølle, som Støvring Mølle. Disse møllesyn blev indført i Tingbogen den 18/7-1636⁶⁹).

Ridemands Mølle ved Godthåb var i en elendig forfatning, men Støvring Vandmølle var endnu ringere. I Møllehuset skulle alle fodtræer i hele huset fornyes, mange bjælker og stolper udskiftes. Kværnstenene var totalt nedslidte, og den tilhørende drivaksel ligeledes. Møllehjulet skulle repareres med mindst „een tylt brædder“, og flodgyden krævede 2 tylte brædder. Heraf kan let udledes, at møllens effektivitet har været minimal. Såfremt ægteparret Anders Jensen og Kirsten Poulsdatter ville beholde deres fæste, var der meget, der skulle bringes i orden. I en senere sag, hvor sønnen Poul Andersen krævede sin fædrende arv, ses, at forældrene „Boede og døde“ i Støvring Mølle, hvilket bekræfter, at de fik møllen bragt i forsvarlig stand.

Der var også andre møllere, som fik påbud om at holde tingene i orden. Den 30/4-1655 fik Søren Rasmussen en henstilling om at „Holde Møllen ved godt hevt og magt“. Dette påbud blev fulgt op at et møllesyn den 21/5-1655⁷⁰). Blandt de udpegede synsmænd var der et par sagkyndige. Først skal nævnes mølleren Jens Pedersen fra Ridemands Mølle, der havde tømrerfaget som bierhverv. Dernæst rytterbonde Ingvar Ibsen, Støvring, som også var tømrer eller snedker. Han var også kirkevæрге for Buderup sogn, måske kunne han læse, han ses nemlig ofte som sag-

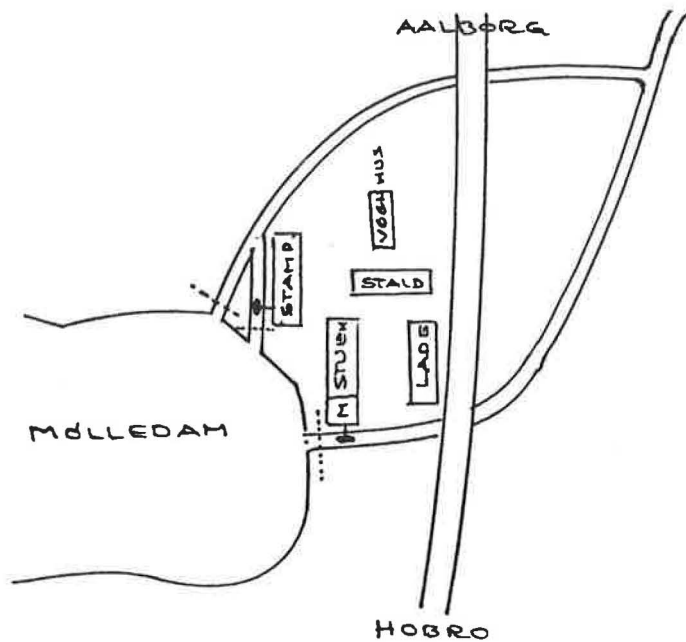
fører for andre. Efter besigtigelsen blev der afgivet følgende rapport om møllens tilstand. Flodgyden var så elendig, at den helt skulle fornyes, afløbsrenden forbedres ved nedramning af 4 nye pæle, vandhjulet repareres ved udskiftning af adskillige brædder, og „Værket” forsynes med 2 nye hamre. Kværnhuset blev også gået efter i sømmene. Hele den øverste del af den ene gavl skulle fornyes, 6 bindinger af møllehuset skulle udskiftes. Man beregnede, at en sådan reparation skulle udføres for 26 rigsdaler, incl. arbejds løn. Det nævnes, at „Værket”, her menes stampeværket, skulle forsynes med 2 nye hamre. Formodentlig er det første gang, der kan påvises et stampeværk i møllen. Desværre oplyses der ikke, hvortil man anvendte værket.

Allerede den 9/7, blev mølleren igen kaldt til tinge, hvor han blev afkrævet de 26 rigsdaler, han bad om 3 ugers udsættelse, hvilket blev bevilget. Den 30/7 kom sagen igen for retten, resultatet af møllesynet læst op, og der blev henvist til Hans Kgl. Majestæts allernådigste forordninger vedrørende vedligeholdelse af krongods. Hvorefter Søren Rasmussen igen blev pålagt at holde møllen ved god hevt og magt. Hvilket vel ikke lykkedes, for kort efter blev fæstet overtaget af en anden⁷¹).

Ovennævnte møllesyn giver ingen fornemmelse af bygningernes størrelse og indbyrdes placering. Vi skal helt op til 1806, før der findes bevarede brandforsikringer med udførlige beskrivelser. Kort før århundredskiftet, måske 1792, havde Jens Holm ladet bygningerne taksere og forsikre. Den samlede forsikringssum var 1270 Rdl. Efter fuldmægtig Kjærs overtagelse ønskede han en nyvurdering, som blev foretaget den 27/3-1806. Krigen med England, der resulterede i en omfattende inflation, bevirkede, at han allerede 24/4-1812 atter lod møllen omvurdere. I en tid med statsbankerot, inflation og hvad disse efterkrigsår mere kunne byde på, var det tvingende nødvendigt at have sin forsikring i orden. De anselige prisstigninger 1806-12 fremgår tydeligt af taksationsprotokollen, hvor de i parantes anførte værdier er vurderingen 1812⁷²).

	1806	1812
a) <i>Stuehuset</i> , vesten i gården, står i sønder/nord. 16 fag lang, 11½ alen dyb, ege under, og fyrre overtømmer, murede vægge bruges til stue, køkken, bryggers og mølleværk. Med loft, vinduer, døre, samt 2 skorstene, afbrændte sten.		
De 3 fag mølleværk i søndre ende	160 Rdl.	(2500)
De øvrige 13 fag af stuehuset	780 Rdl.	(3200)
b) <i>Det østre hus</i> , 12 fag lang, 8½ alen dyb, fyrre under og overtømmer, klinede vægge, stråtag, anvendes til lade	120 Rdl.	(250)
c) <i>Det nordre hus</i> , 13 fag lang, 7¼ alen dyb, fyrre under og overtømmer, klinede vægge og stråtag, anvendes til stald og fæhus	160 Rdl.	(800)
d) <i>Et hus i nord</i> , nord for c), ligger i sønder/nord, fyrre under og overtømmer, klinede vægge, stråtag, til møllestald og vognhus - 7 fag lang og 7½ alen dyb	60 Rdl.	(250)
e) <i>Det vestre hus</i> , 8 fag lang, 8½ alen dyb, fyrre under og overtømmer, klinede vægge, stråtag, med en indmuret kobberkedel på ¾ tønde, en jernbilæggerovn, en bageovn, en skorsten, et komplet stampeværk, bruges til bageri, tørv og stampehus, med 2 hamre, huset vurderet til	100 Rdl.	
Stampeværket vurderet til	80 Rdl.	(2000)

En typisk gård i landsbyen var takseret betydeligt lavere. Her kunne den samlede vurdering ligge fra 350-600 Rdl. og et husmandssted fra 75-120 Rdl. Hvorimod kroen, der var velforsynet med bygninger, var vurderet til 1600 Rdl. Det var kun kroen og møllen, der havde 2 skorstene på stuehuset. Alle møllens bygninger var tækt med strå, der forekom ofte lyngtag på udhusene hos de øvrige. En interessant detalje ved Stampehuset er bageriet. Normalt havde man bageovnen (af ler) anbragt i bryggerset. Når den i Støvring Mølle var anbragt i et separat hus, hvor der også blev opbevaret det nødvendige ildebrændsel, falder tanken hen på et bageri.

Rekonstruktion efter brandforsikringsbeskrivelsen og Hedeselskabets bykort. L.A.

De fleste nåede at sælge møllen, og de lange inventarlistes som vurderingsmændene lavede ved skifter, er det småt med. Derfor oplyses der ikke meget om indbo og andet inventar. Ved Jens Springborgs overtagelse 1816 ses en fortegnelse over nagelfaste genstande og løsøre. Der nævnes „En kobberkeddel i Grue”, d.v.s. indmuret, 1 jernbilæggerovn og 2 faste sengesteder i gæstekammeret, i folkestuen var der også faste sengesteder. Af inventar i mølleriet nævnes: 1 jernstang som anvendes når møllestenene skal vendes, kobbertoldkoppen, 4 bilehamre, 2 møllebomme til vandhjul, 1 bøgeknube til et nyt stampetrug, de omhugne esketræer, 2 solde, 2 sigter, 4 løber. Af redskaber til landbruget og kreaturer nævnes: 2 køer, 2 unge heste, 4 får, 1 gimmerlam, disse kreaturer må køberen selv udvælge blandt de i møllen værende dyr. Desuden nævnes en slæde, 1 jernbeslagen vogn, seletøj, høstet og uhøstet korn, ildebrændsel såsom lyng-, hede- og skudtørv. Der er ikke den store forskel

på løsøret i ejerskifterne i 1800 årene, dog tyder det på, at Grevelund havde en del kreaturer, som ikke indgik i denne handel⁷³). Den efterfølgende oprensning af bygninger og priser er ikke en brandforsikring, men en taksation, som sognerådet lod foretage i 1843, i tilknytning til den efterfølgende matrikulering 1844⁷⁴).

Stuehuset	1300 Rdl.
Møllehuset (nu separat)	300 Rdl.
Mølløværket	1000 Rdl.
Nordre hus	260 Rdl.
Huset i nord	60 Rdl.
Stampemøllehuset	250 Rdl.
Stampeværket	250 Rdl.
Søndre hus (laden)	900 Rdl.
Et hus nord for Møllehuset	75 Rdl.

Sammenholdes denne med tidligere brandtaksationer, er der siden 1812 foretaget en del ændringer. Det østre hus langs landevejen, (som tidligere var lade) har nu fået plads som den søndre længe. Mølløværket er anbragt i sit eget hus, og ikke som tidligere i de 3 sydligste fag i stuehuset. Grubeværket eller grynmøllen, som Grevelund lod opsætte 1815, var formodentlig anbragt i møllehuset. Værdien af de enkelte bygninger er noget højere end taksationerne i 1806, til gengæld er de lavere end de inflationsprægede vurderinger fra 1812. Mølleri, Hammerværk og landbrug lagde beslag på de fleste bygninger. Datidens krav til beboelsen, var langt under det, man i dag anser for et minimum, alligevel var der ofte trængsel i Støvring Mølle. I stuehuset boede ejeren som oftest i nordenden, og forpagteren og hans familie i sydenden, hvor mølløværket også var anbragt (1806-1812). Begge familier havde fastboende tjenestefolk. Stampehuset var i 1806 (ved vurderingen) forsynet med en jernbilæggerovn, hvilket indikerer, at det også blev benyttet til beboelse. En skematisk oversigt, udarbejdet på grundlag af 8 folketællinger, over en periode på godt 100 år, viser blandt andet, hvorledes aktiviteten flyttes fra landbrug til Hammerværk. Endvidere at forpagterens børn ofte har erstattet et par tjenestefolk.

	1787	1801	1834	1840	1845	1855	1860	1890
Mølleejer	1	1	1	1	1		1	1
Hans hustru		1		1	1	1	1	1
Deres børn				1	1	1	1	1
Husholder	1		1					
Kokkepige			1		1			
Tjenestepige	1			2	1		1	1
Røgter		1	1		1		1	
Avlskarl	1	1	1	2	1		1	
Møllersvend	1	1	1	2			2	
Forpagter/bestyrer			1		1	1		
Hans hustru					1	1		
Deres børn					6	4		
Tjenestefolk			1		1	3		
Smedesvende								5

Den største afvigelse ses 1890. Her er landbruget afviklet, og aktiviteten foregik i Hammerværket. En analyse af de øvrige familier i landsbyen afslører, at man havde et par smedesvende som logerende, men ikke de var ansat i Hammerværket. I en aftægtsbolig på møllens grund boede den tidligere ejer, Søren Christensen, og hans husholder, men de er holdt ude fra ovennævnte skema. Det kan dog ikke udelukkes, at sidstnævnte også deltog i produktionen, selv om han gik på aftægt 1884.

9. Afviklingen

Støvring Vandmølle eksisterer ikke mere, Mølledammen er væk, Mastrup Bæk delvis lagt i rør, men får dog allernådigst lov til at løbe forbi byen. Når en gammel mølle må give op, kan årsagen være mange: konkurrence, omlægning af driften, politik - eller bare, at møllerfaget har overlevet sig selv, p.g.a. ny teknologi. Hvornår denne afvikling tog sin begyndelse, er et vanskeligt spørgsmål - men det foregik i flere etaper over en årrække.

Da Søren Christensen 1874 flyttede sin virksomhed til byen, begyndte han en gradvis ændring af møllens tidligere funktioner. Han var grov-

smed, og det samme var sønnen Christen Christensen, som tog de første skridt af afviklingen, da han overtog virksomheden 1884. Han nedlagde landbruget, dette gav plads for en tiltrængt udvidelse af Hammerværk og Maskinfabrik. Mølleriet fortsatte, men mange havde allerede anskaffet private kværne. Store købmandsgårde trængte sig på, her solgte man kraftfoder og gødning, her opkøbte man korn - og opsatte moderne kværne.

Christen Christensen forsøgte ikke at kæmpe imod, han lod kraften fra turbinerne drive maskinerne i Hammerværket, som kunne give et større afkast end mølleriet. Da han i 1916 solgte til Marinus Søndergaard, var der ansat 14 mand. Han fortsatte virksomheden til krisen i trediverne, da kneb det med at få pengene hjem fra forhandlerne. Og andre med mere moderne produktionsapparater kunne levere billigere⁷⁵). Mølleriet fik flere konkurrenter på nært hold. „Bakmøllen” var en følge af næringsfriheden 1862, og Foderstofften, der var et andelsforetagende, startede 1914. I den gamle Kartoffelmelsfabrik på Parallelvej åbnede i 1927 „Støvring Ny Mølle”, der blev startet af Møllebygger Niels Fjelsted Iversen⁷⁶).

I 1937 blev der taget et stykke jord til Friluftsbadet. På højskoleforstander Robert Stærmoses initiativ skulle der bygges Friluftsbad. Her var en opgave, byen stod sammen om, det skortede ikke på frivillig arbejdskraft, og store kontante bidrag. Marinus Søndergaard og gårdejer Staun skænkede alene grunden. Byggeriet foregik nord for Mølleedammen, hvor der før 1804 havde været fælles grus - og sandgrav for landsbyen - nu blev det igen til fællesareal. Efter at Emmy og Jens Søndergaard i 1937 havde overtaget møllen, passede de i en årrække kiosken i Friluftsbadet. Efterhånden som møllens kundekreds svandt ind, supplerede de bl.a. med hønseavl og vaskeri. Da der i 1958 kun var 5-6 kunder tilbage, blev kværnen stoppet for bestandig, og de koncentrerede sig om „Recordvaskeriet”.

10. Konklusion.

Mølle drift lå i ret faste rammer frem til næringslovens indgriben 1862, og mølleren havde nydt godt af sit privilegium i mange hundrede år. Møllens landbrug var af en sådan størrelse, at det kunne give en anseelig biindtægt. Støvring Vandmølle var en udmærket forretning, ofte kunne

en stor prioritetsgæld bringes ned på få år. Alle møllere måtte lukke før eller siden, her gælder samme betingelser, som landsbyens bødkere og de mange træskomænd på denne egn også måtte sande. Man kan ikke kæmpe imod ny teknik med lavere fremstillings priser. De efterfølgende virksomheder på stedet, her hentydes til „Meinharts Møbel-fabrik”, og den efterfølgende Glasfiberfabrik, har aldrig gjort brug af kraften i Mastrup Bæk. Meinhart lukkede vandet ud af Mølledammen. Derfor må møllens, måske 1000 årige historie, betragtes som afsluttet, da Emmy og Jens Søndergaard i 1958 stoppede kværnen for bestandig.

II. Ejer- og beboeroversigt.

Før

1268 Esben Vognsens enke: Gro Pallesdatter, på Buderupholm.
1268 18/11 Sct. Clara Kloster, Roskilde.

Før

1469 Selvejerbonde: Anders Beck, Støvring.
1469 28/12 Biskop Knud i Viborg.
1617 Kronen - fæster Poul Pedersen.
1636 Kronen - fæster Anders Jensen og Kirsten Poulsdatter.
1654 Kronen - fæster Søren Rasmussen.
1661 Kronen - fæster Oluf Skøtte Christensen.
1681 Kronen - fæster Anders Jensen.
1717 6/12 Kobbersmed Diderik H. Witchen, Aalborg.
1721 Fæster Christen Andersen.
1734 Fæster Christen Sørensen og Mette Knudsdatter.
1736 6/4 Axel Müller og Cathrine Raun.
1740 23/3 Søren Michelsen.
1749 Fæster Niels Pedersen.
1750 30/9 Johan Henrik Wibroe og Anna Sørensdatte (farver).
1754 9/5 Jens Christensen Hundborg (blev boende i Terndrup).
1754 Bestyrer Mads Nielsen og Maren Jensdatter.
1757 24/11 Mads Nielsen og Maren Jensdatter.
1764 Hans Jensen Mallie gift med enken Maren Jensdatter.
1780 29/6 Christen Christensen Birch og Kirsten Christensdatter.
1781 Kirsten Christensdatter - blev enke.
1783 14/5 Jens Giørup Holm og Maren Laursdatter.

- 1804 22/11 Laurids Kjær (fuldmægtig på Buderupholm) og Niels Bregenholm.
 1804 Forpagter Rasmus Bierring.
 1814 15/3 Peder Poulsen Jensen og Karen Christensdatter.
 1815 Christen Nielsen Grevelund, gift med enken Karen Christensdatter.
 1816 31/7 Jens Christensen Springborg og Johanne Springborg.
 1833 14/8 Anton Christian Schou og Rebecca Marie Aagaard.
 1842 Forpagter til 1848, Jørgen Claudi Fischer og Anna Dorthe Marie Enghausen.
 1848 Forpagter Nicolai Peter Krebs og Anna Johanne Nielsen.
 1857 1/8 Peder Borup Pedersen, gift med enken Rebecca Aagaard.
 1860 Forpagter Peder Rasmussen møllen for 10 år.
 1862 14/10 Peder Borup og Rebecca Aagaard - blev separeret.
 1866 29/9 Peder Rasmussen og Hansine Eline Schou.
 1872 16/7 Jens Nielsen Bonderup, Gravlev.
 1874 4/7 Søren Christensen, Dall - grovsmed.
 1884 14/7 Christen Christensen og Ane Marie Selgensen.
 1916 29/1 Marinus Søndergaard og Johanne.
 1937 Jens Søndergaard og Emmy Søndergaard.
 1958 Meinhart Nielsen - Stålmøbefabrik.

12. Litteratur - kilder - kort - noter.

Bøcher, Steen B	Vandmøller i Ribe Amt
Jørgensen, Poul	De malede Brød (møller langs Hårby å)
Lindner, Bernhard	Vandmøller (udg. af BP oliekompani)
Meyn, Niels	Danske Vandmøller - udgave 1934
Lampe, Jens Kongsted	Møller i Danmark i 100 år - 1984
Westergaard, Kristen	Vandmøller i Viborg Amt
Kronens Skøder	
Christian den 5. Danske lov	
Danstrup, John & Hal Koch	Politikens Danmarkshistorie
Gyldendals Danmarkshistorie	
Trap, Aalborg Amt	
Repertorium Diplomaticum	Danmarks breve fra Middelalderen
De ældste danske Arkivregistraturer	

Utrykte kilder:

Buderup/Gravlev	sognerådsforhandlingsprotokoller	St. Kom. Arkiv
Buderup/Gravlev	forligsprotokol (tjenestefolk)	St. Kom. Arkiv
Buderup/Gravlev	bygningsevurderinger 1843	St. Kom. Arkiv
Buderup sogns	folketællinger (samtlige)	St. lokalhist. Arkiv
Buderup sogns	kirkebøger	St. lokalhist. Arkiv
Buderup sogns	realregistre	St. lokalhist. Arkiv
Buderup sogns	matrikuleringer 1844, 1688 og 1664	
Buderupholm Godsarkiv	retssager	Landsarkivet Viborg
Buderupholm Godsarkiv	udskiftninger	Landsarkivet Viborg
Buderupholm Godsarkiv	regnskaber	Landsarkivet Viborg
Hornum Herreds	brandtaksationer	Landsarkivet Viborg
Hornum Herreds	skifteprotokoller	Landsarkivet Viborg
Hornum Herreds	skøde og pantevæsen	Landsarkivet Viborg
Hornum Herreds	tingbøger 1636-84	St. lokalhist. Arkiv
Aalborg Amts	skifteprotokoller	Landsarkivet Viborg
Aalborg Amts	skøde og pantevæsen	Landsarkivet Viborg
Aalborg Amts	auktionsprotokoller	Landsarkivet Viborg
Aalborg Amts	krongods 1617-18	St. lokalhist. Arkiv
Præsteindberetninger	1651-57-90	
Fundrapport	gl. vandmølle	Aalb. Museum
Mejeriet Elinelunds	forhandlingsprotokol	Elinelunds bestyrer
Støvring Friluftsbad	artikel om bygning	St. lokalhist. Arkiv
Interview	Jens Søndergaard	(sidste møller)
Interview	Alfred Sørensen	(gl. sognerådsform.)
Interview	Viggo Petersen, Aalborg Museum	(møller)

Kort:

Captain Mansas kort	Hornum Herred 1841	St. lokalhist. Arkiv
Udskiftningskort	Støvring ejerlav 1804	St. lokalhist. Arkiv
Hedeselskabets kort	Støvring by ca. 1920	Landsarkivet Viborg
Matrikelkort	Støvring ejerlav 1844	St. lokalhist. Arkiv

Noter:

- ¹⁾ Alfred Sørensen (afdød sognerådsformand).
- ²⁾ Præsteindberetningerne, 1651 m. fl.
- ³⁾ Fundrapport, gl. vandmølle, Aalborg Museums udgravning.
- ⁴⁾ Danmarks Riges Breve, bd. 2 - 2 række, side 102.
- ⁵⁾ Danmarks Riges Breve, bd. 2 - 2 række, side 104-6.
- ⁶⁾ Repertorium Diplomaticum, 2 række, 1288.
- ⁷⁾ De ældste danske arkivregistraturer, 1469-71.

- ⁸⁾ Som note 6, 2 række, - 4063.
- ⁹⁾ Som note 7, 1494 - 72.
- ¹⁰⁾ Aalborghus Lens Jordebog 1617-18.
- ¹¹⁾ Hornum Herreds Tingbog 1655 6/8.
- ¹²⁾ Hornum Herreds Tingbog 1655 3/9.
- ¹³⁾ Hornum Herreds Tingbog 1663 24/9.
- ¹⁴⁾ Christian d. Vs' Matrikel 1688.
- ¹⁵⁾ Hornum Herreds Tingbog 1664 3/10.
- ¹⁶⁾ Hornum Herreds Tingbog 1664 31/10.
- ¹⁷⁾ Hornum Herreds Tingbog 1663 og 1665.
- ¹⁸⁾ Hornum Herreds Tingbog 1665.
- ¹⁹⁾ Kronens Skøder 1717 side 634 (1689-1719).
- ²⁰⁾ Hornum Herreds Skøde & Panteprotokol, Bd. 35 D, SP-9, side 13.
- ²¹⁾ Som note 20, side 22.
- ²²⁾ Som note 20.
- ²³⁾ Hornum Herreds skifteprotokol, Bod - 392 - 182.
- ²⁴⁾ Som note 20, side 65.
- ²⁵⁾ Som note 20, side 71.
- ²⁶⁾ Buderup sogns kirkebog.
- ²⁷⁾ Som note 20, side 104.
- ²⁸⁾ Buderupholms Godsarkiv, retssager G. 138.
- ²⁹⁾ Som note 28.
- ³⁰⁾ Hornum Herreds Skøde & Panteprotokol, Bd. 35 D, SP-11, side 50b.
- ³¹⁾ Som note 30, side 328.
- ³²⁾ Som note 30, Bd. 35 D, SP-13, side 124.
- ³³⁾ Interview med Viggo Petersen, Aalborg Museum.
- ³⁴⁾ Hornum Herreds Skøde & Panteprotokol, Bd. 35 D, Sp-16 side 560.
- ³⁵⁾ Som note 34, Bd. 35 D, gl. 10, side 400.
- ³⁶⁾ Hornum Herreds Skifteprotokol, Bd. 35 D, -129, side 203, 04 og 37.
- ³⁷⁾ Årdestrup/Buderup/Gravlev, sogneråds forhandlingsprotokol.
- ³⁸⁾ Buderup sogns kirkebog under „indrejst“.
- ³⁹⁾ Hornum Herreds Skøde & Panteprotokol, Bd. 35 D, SP-23, side 627.
- ⁴⁰⁾ Som note 36.
- ⁴¹⁾ Som note 39, side 21.
- ⁴²⁾ Som note 39, side 207-12.
- ⁴³⁾ Som note 39, side 220.
- ⁴⁴⁾ Som note 38.
- ⁴⁵⁾ Som note 38, under viede.
- ⁴⁶⁾ Buderup/Gravlev sogn forligsprotokol 1854-1921.
- ⁴⁷⁾ Aalborg Amts Forhandlingsprotokol, (Universitetsbibliotektet).
- ⁴⁸⁾ Hornum Herreds Skøde & Panteprotokol, Bd. 35 D, 24. SP-32, side 153.
- ⁴⁹⁾ Interview med Jens Søndergaard (tidligere møller).
- ⁵⁰⁾ Mejeriet Elinelunds Forhandlingsprotokol.

- ⁵¹⁾ Som note 46.
- ⁵²⁾ Jan Harders bog om Støvring.
- ⁵³⁾ Hornum Herreds Skøde & Panteprotokol, B 35 D, SP-44, side 367.
- ⁵⁴⁾ Realregisteret for Buderup Sogn, under Matr. 16.
- ⁵⁵⁾ Som note 49.
- ⁵⁶⁾ Hornum Herreds Tingbøger for krigsårene, og derefter.
- ⁵⁷⁾ Hornum Herreds Tingbøger 1654 23/6.
- ⁵⁸⁾ Hornum Herreds Tingbøger 1655 30/7.
- ⁵⁹⁾ Hornum Herreds Tingbøger 1661 1/6.
- ⁶⁰⁾ Hornum Herreds Tingbøger 1663 24/9.
- ⁶¹⁾ Hornum Herreds Tingbøger 1681 4/7.
- ⁶²⁾ Buderupholm Godsarkiv, regnskaber, G-138.
- ⁶³⁾ Folketællingen 1787 og 1801.
- ⁶⁴⁾ Udskiftningen 1804 - i Buderup Godsarkiv G-138.
- ⁶⁵⁾ Hornum Herreds Skøde & Panteprotokol, Bd. 35 D, SP-11, side 50b.
- ⁶⁶⁾ Som note 65, side 207-08.
- ⁶⁷⁾ Som note 65.
- ⁶⁸⁾ Som note 39.
- ⁶⁹⁾ Hornum Herreds Tingbøger 1636 18/7.
- ⁷⁰⁾ Hornum Herreds Tingbøger 1655 21/5.
- ⁷¹⁾ Hornum Herreds Tingbøger 1655 30/7.
- ⁷²⁾ Hornum Herreds Brandtaksationer, Bd. 7-11, side 183 og 287.
- ⁷³⁾ Som note 32.
- ⁷⁴⁾ Buderup/Gravlev bygningsvurdering 1843.
- ⁷⁵⁾ Interview med Jens Søndergaard.
- ⁷⁶⁾ Interview med Irene Fjelsten.

Nationalmuseet fot.

KIRKE OG FOGEDGÅRD

Bidrag til Hals bys historie

Af Sv. Gram Jensen

September 1219 var der stormandssammenkomst i Aalborg. Kongen, Valdemar Sejr, opholdt sig midlertidigt i staden, og i den anledning havde biskoppen over Vendelbo stift forladt sin residens i Børglum og var kommet til stede. Også abbeden fra Vitskøl kloster havde indfundet sig. Abbed Brandanus ville nemlig gerne benytte sig af den gunstige lejlighed til at få afgjort et lille mellemværende med bisp Omer.

Cistercienserklostret i Vitskøl - grundlagt af kongens fader Valdemar den Store - ejede vidtstrakte besiddelser i Vendsyssel. Kyststrækningen fra Gerå til Gåser var således munkenes ejendom. Hele Hals sogn tilhørte Vitskøl¹⁾, men til alt uheld var Hals kirke underlagt børglum-bispen, og just dette kunne efter abbedens mening slet ikke gå an.

Cistercienserne skulle nemlig være unddraget de lokale magthaveres myndighed og alene adlyde paven i Rom og generalkapitlet i Citeaux (*Cistercium*) i Burgund. Derfor var det Brandanus magtpåliggende, at Omer skulle overdrage abbed og menige konvent i Vitskøl kloster Hals kirke med enhver sogneret og bisperet og med ret til at indsætte og afsætte præster uden protest fra biskoppens side. Ved kongens mellemkomst lykkedes det virkelig også den fromme abbed at fuldføre sit forehavende. Herom vidner et dokument, udstedt i Aalborg den 25. september 1219 af bisp Omer²).

1219 er det tidligste årstal, vi finder knyttet til Hals kirke. Og stort ældre kan kirken heller ikke være, eftersom der er anvendt *tegl* til dens opførelse. I Danmark tages tegl først i brug som byggemateriale i anden halvdel af det 12. århundrede. Den afmørkerøde mursten opførte landsbykirke i Gumløse i Skåne blev indviet af ærkebiskop Absalon i 1191, og førstegrøden af dansk teglstensarkitektur er Valdemarernes og de Hviders gravkirker i henholdsvis Ringsted og Sorø, der begge påbegyndtes i 1160'erne.

Den kirke i Hals, hvorom der er tale i 1219, har været en lille *senromansk* teglstenskirke, hvis murværk delvis er bevaret i den ældste part af den nuværende kirke, d.v.s. de to fag af skibet, der støder op til tårnet. Her består kassemuren udvendig af munkesten, men indvendig af rå kamp. Netop dette tyder på, at vi står over for en tidlig teglstenskirke. De oprindelige vinduers størrelse, placering og form underbygger denne antagelse. Alle har de været små, højtsiddende og rundbuede. Et tilmuret romansk vindue ses lige vest for sydportalen, og der er utydelige spor af flere på skibets nordside.

Den senromanske kirke var - bortset fra bredden, der er uændret - af langt mindre dimensioner end den nuværende. Således var skibets længde oprindeligt kun omkring det dobbelte af bredden, og hertil sluttede sig et lavere og smallere kor, formodentlig i lighed med langhuset opført af munkesten udvendig og rå kamp indvendig.

Henimod middelalderens slutning blev denne kirke for lille og trang. Ved Limfjordens munding fandt der dengang et rigt sildefiskeri sted, og dette bevirkede, at bondebyen og fiskerlejet Hals blomstrede op.

Den voksende velstand finder vi genspejlet i kirkens bygningshistorie: Koret blev brudt ned, og skibet forlængedes med tre fag mod øst. Over-

ensstemmende med tidens smag, således som den kom til udtryk i den *gotiske* stil, tilvejebragtes der nu et stort samlet kirkerum uden adskillelse mellem kor og skib. Såvel udvendig som indvendig anvendtes munkesten, og korets afslutning mod øst blev en lige gavlvæg prydet med kamtakker. Samtidig blev kirkerummet overhvalvet med fem fag krydshvalvinger. Disse lod sig dog ikke uden videre indbygge i den gamle del af skibet, hvor der fra romansk tid var et fladt bjælkeloft. Her måtte man først forhøje murene og til støtte for hvalvingerne opføre to par skjoldbuer. I de tre østre fag, som blev overhvalvet fra første færd, går hvalvingskapperne derimod direkte over i murene. Ved samme lejlighed blev der indsat spidsbuede vinduer, som gav rigelig adgang for lyset til kirkerummet.

Uden om denne kerne rejste tilbygningerne sig. Alle af munkesten og alle forsynet med de for gotikken karakteristiske kamtakke gavle. Mod vest opførtes det svære *tårn*. Det nederste stokværk i tårnet, som foroven afsluttes med en smuk hvalving, stod ved en lav spidsbue i forbindelse med skibet. I begyndelsen af indeværende århundrede blev den tilmuret, og i adskillige år benyttedes tårnrummet som ligkapel. Mod syd tilføjedes *våbenhus* og en anselig *tilbygning*, som vi skal vende tilbage til. En tid har kirken endog stået som korskirke, idet der er tydelige spor af en nedrevet nordfløj, som nok har rummet et sakristi.

I tidens løb er kirkens ydre undergået talrige ændringer. Oprindeligt havde skibet to indgange. Af disse er den nordre - kvindernes indgang - forlængst blevet blændet, medens sydportalen den dag i dag er i brug som hovedindgang. Døråbningen er fladbuet, men udadtil omgivet af flere spidsbuede false. Kamtakkerne, der allerede i det 18. århundrede var brøstfældige, er forlængst væk. Men især skæmmes kirken af de stil-løse vinduer, som i nyere tid er blevet indsat i stedet for de spidsbuede gotiske vinduer.

Det skal også nævnes, at store partier af murværket er blevet skalmuret med små sten, således tårnet i 1741, hvorom årstallet på dets sydside vidner. Men da kirken fremtræder som et hvidkalket bygningskompleks, har skalmuringen jo intet ændret ved dens udseende. Endelig skal det bemærkes, at det i indeværende århundrede har været nødvendigt at opføre et antal stræbepiller for at udligne det tryk, som hvalvingskapperne udøver mod de gamle ydermure.

Ældst blandt inventaret er *døbefonten*, som er hugget i grå granit. Kumpen bærer to kraftigt fremspringende hoveder, fra hvilke der udgår fire løvekroppe. Fodstykket smykkes af en rundstav og fire hjørneblade. Allerede i slutningen af forrige århundrede henledte J. B. Løffler opmærksomheden på, at kirken er langt yngre end fonten. Døbefonten må da enten være hugget til en ældre kirke i Hals eller - hvad Løffler fandt sandsynligst - „hidført fra en Kirke sønder paa”³).

Fra den katolske tid er i øvrigt kun bevaret en *messekløkke* af malm, et *røgelseskar* og et stort *korbuokrucifiks*. Krucifikset, der i mange år har haft sin plads på skibets nordvæg, er nu afsyret. I forfatterens barndom (i 30'erne) var det sovset ind i mørkebrun bejdse eller maling, men for mange år siden har en gammel halsbo fortalt ham, at det tidligere har været anderledes. Fremstillingen af frelserens legeme var da malet i klare farver med naturlig karnation, blodige vunder og et himmelblåt lændeklæde. Dette smukke sengotiske krucifiks har udgjort hovedbestanddelen af en korsfæstelsesgruppe, som har haft sin plads i triumfbuen, der adskiller kor og skib. Sidefigurerne - forestillende Maria og Johannes - er bevaret og befinder sig i Aalborg Historiske Museum. Lige vest for kirken lå Hals ladegård - *grangiam Hals*, som den benævnes på latin i et aktstykke fra 1252⁴). Navnet røber, at det drejer sig om en af munkene i Vitskøl anlagt avlsgård. Cistercienserne var nemlig foregangsmand på landbrugets område og gik ind for stordrift. På Hals ladegård boede klostrets foged, og på gårdspladsen - under åben himmel - holdtes birketinget. Hals sogn var en selvstændig retskreds, et gejstligt birk, der omfattede Hals, Hov og Skovshoved.

Blandt de bevarede gravminder er den svære ligsten over Diderik Droste ældst. Ligstenen, som må være fra o. 1500, lå oprindeligt i korets gulv, og først engang i dette århundrede er den blevet forvist til en skummel afkrog i skibet. Om Diderik vides med sikkerhed kun det ene, at han var gildesbroder i det fornemme Guds Legems lav i Aalborg. Sandsynligvis har han været Vitskøl klostrets foged i Hals. Men er det sidste kun en gisning, så lad os alligevel dvæle et øjeblik ved hans navn, for immervæk er *Diderik Droste* den første halsbo, som vi overhovedet véd noget om.

Også *prædikestolen*, som forneden tilspidises i et fnysende djævlhoved, er af ærværdig ælde. I et af sidefelterne ses de Gyldenstierners enkle

våben (en syvoddet guldstjerne i blå) og bogstaverne H G S samt årstallet 1572. Alt dette peger på admiral Henrik Gyldenstjerne (1540-1592), der i 1563 fik Vitskøl kloster til brugeligt pant, og som siden blev forlenet med Hals birk, efter at kongen i 1573 havde afhændet klostret til rigsråd Bjørn Andersen Bjørn (1532-1583). De øvrige felter har alle bibelske motiver: syndefaldet, den korsfæstede og kobberslangen. Ovenover: de fire evangelisters symboler. Om prædikestolen har den i bedste forstand folkelige kunstsribent Broby Johansen fastslået, at den er forsynet med „aldeles uimodståelige træskårne relieffer med Adam og Eva udstyret med store trekløvere i stedet for figenblade. Og ved et „Kundskabens Træ” med vindrueklaser. Et par anstændigt kjortelklædte mænd tilbyder kobberslangen, og en vindbøjtet med de nymodens knæbukser ligger under den på sine gerninger”⁵). Også prædikestolen har lidt den triste skæbne at blive afsyret. Den burde opmales af en kyndig kirke-maler, så de Gyldenstiernes våben atter kunne komme til at stråle i guld og blå!

Alterbordet er af eg, rigt udskåret i renæssancestil. På fodstykket findes følgende indskrift: NIELS IENSEN SCHELWIG FOGET I HALS GAARDT ANNE ANDERSDAATTER DEN 16 MAII ANNO 1620. Den trefløjede *altertavle* er dog noget ældre. Midterfeltet udfyldtes forhen af et nu forsvundet maleri forestillende nadverens indstiftelse. Hvis dette billede har været af samme sort som de to, der fremdroges på sidefløjene i forbindelse med restaureringen af altertavlen i 1960'erne, er tabet imidlertid ikke stort. Som alterbillede ses nu Anton Dorphs smukke maleri „Kristus i Getsemane” fra slutningen af forrige århundrede.

Den Anne Andersdatter, der nævnes i indskriften på alterbordets fodstykke, var datter af *Anders Skriver*. Sidstnævnte boede i 1568 på Hals fogedgård. Han bestred stillingen som kronens delefoged⁶), og ved fastelavnstid i 1581 vederfæredes der ham den ære at blive optaget i Guds Legems lav eller Papegøjegildet i Aalborg. Anders Skriver døde i 1589, og hans efterlevende hustru lod ham begrave i en hvælvet gravkælder under koret i Hals kirke. Efter indskriften på ligstenen, som nu findes i våbenhuset, skulle hun hvile ved mandens side. Dette har vist sig at være urigtigt. Da krypten i foråret 1914 blev åbnet, kom det for dagen, at den alene rummede en stor egetræskiste med liget af en i humle nedlagt mandsperson.

Anders Skriver havde en dattersøn, som hed *Knud Jensen Juel*. Ligesom sin morfader, sin fader (*Jens Andersen Juel*) og sin stedfader (*Niels Jensen Skjelvig*) var han kronens delefoged og havde Hals fogedgård - også kaldet Hals ladegård eller blot Halsgård - i fæste. Sammen med sognepresten, hr. Gregers Davidsen, skænkede Knud Juel i 1650 kirken en klokke, som stadig er i behold og benyttes. Den gamle klokke er prydet med en frise af ansigter, djævle og bladværk.

1716-30 ejedes Hals ladegård af prinsesse *Sophie Hedevig*, der var datter af kong Christian 5. og hans dronning Charlotte Amalie. På Rosenborg, i Frederik 4.s kabinet, hænger over en døråbning et knæstykke, hvor Benoît le Coffre med følsom pensel har skildret Sophie Hedevig, som hun tog sig ud, da hun gik i sit 20. år. Ansigtstrækkene er fine, og løden er sart, som det sømmer sig en kongedatter. Kjolen er blå og det lange overstykke af guldbrokade. Hermelinskåben ligger løst om den unge kvindes skuldre. Måske er dette portræt ikke et stort og originalt kunstværk som mesterens berømte helfigursbillede af Frederik 4., men med al sin friskhed og ynde er det dog et såre indtagende stykke.

At Sophie Hedevig en tid havde betydelige besiddelser i Vendsyssel skyldtes et spil af tilfældigheder. Efter sin moder havde hun arvet de sjællandske godser Gjorslev og Erikstrup, men på Frederik 4.s foranledning overlod hun kronen disse herregårde og fik i stedet Børglumkloster samt Dronninglund og Dronninggård. Hals fogedgård - der dengang var skyldsats for hartkorn 10 tønder, 1 skæppe, 3 fjerdingkar og 1 album og altså i denne sammenhæng: en ubetydelig ejendom - fik hun, tilligemed andet gods i Hals sogn, skøde på den 14. marts 1716⁷). Efter kort tids forløb videresolgte hun Børglumkloster, men Dronninglund og Dronninggård samt Hals ladegård m.m. beholdt hun.

Da Frederik 4. i 1721 ophøjede Anna Sophie Reventlow til sin dronning, kom det til et langvarigt brud mellem majestæten og hans ugifte søskende Carl og Sophie Hedevig. De sidstnævnte forlod hoffet og tog ophold på prinsens herregård Vemmetofte, hvor de etablerede deres egen hofstat og udfoldede fyrstelig pragt.

Det havde sine årsager, at Sophie Hedevig aldrig var blevet gift. Som barn blev hun forlovet med sin fætter, en søn af kurfyrsten af Sachsen, men forældrenes forhåbninger til denne forbindelse blev kuldkastet

ved den unge kurprins' lidenskab for en ikke-fyrstelig skønhed, og forlovelsen blev hævet, da prinsessen kun var 14 år gammel. Siden førtes der forhandlinger om et giftermål med en søn af selveste kejser Leopold I., men der blev intet heraf, da Sophie Hedevig under ingen omstændigheder ville konvertere til katolicismen. Et tredje og sidste forsøg på at få hende standsmæssigt afsat glippede også, idet den udsete brudgom, Karl 12. af Sverige (igen en fætter), absolut ikke nærede noget ønske om at blive gift. Og således blev Sophie Hedevig hverken kurfyrstinde af Sachsen, kejserinde af Det hellige romerske rige af tysk nation eller Sveriges dronning. Til gengæld blev hun et nådigt herskab for sine fæstere, bl.a. i det fjerne Hals sogn. Hun fortjener at mindes af deres efterkommere som en velgører, der tog sig varmt af sognekirken og byggede skoler både i Hals og i Hov.

1724-25 lod Sophie Hedevig Hals kirke restaurere. Altertavle og prædikestol blev nystafferet, og over døbefonten og prædikestolen anbragtes såkaldte „himle”, hvorpå skjolde med prinsessens våben og monogram prangede. Ved samme lejlighed blev sydfløjen indlemmet i kirkerummet. Herom hedder det i Danske Atlas (1769): „Kors-Kirken er af de Skeeler bleven bygt til et Begravelses-Sted, men da ingen ved Kirkens Reparation i 1724 kiendte sig derved, blev samme indrettet med Stole til Kirken, efterat Ligkisterne vare nedsatte i Jorden”. Dette er baggrunden for, at den søndre tilbygning undertiden ses benævnt som *det Skeel'ske kapel*. Men benævnelsen er gådefuld, eftersom ingen af adelsslægten Skeel vides at have haft tilknytning til Hals. Medens sydfløjen udgjorde en del af selve kirkerummet, havde Hals ladegård sin herskabsstol her. I 1906 er sydfløjen på ny blevet skilt fra, og rummet her blev senere indrettet til menighedssal.

1729 døde prins Carl på Vemmetofte, og Sophie Hedevig arvede gård og gods. Samtidig måtte hun overtage broderens betydelige gæld. For at kunne betale den måtte hun skille sig af med sine besiddelser i Vendsyssel. Let sælgelige var disse langtfra, og til sidst måtte overkammerherre C. A. v. Plessen - der var en af boets hovedkreditorer - bevæge sig til at overtage de jyske gårde for at opnå dækning for sit tilgodehavende. Sophie Hedevig overlevede broderen i seks år. Hun døde i 1735 på Charlottenborg i København, og ligesom Carl fandt hun sit sidste hvilested i Roskilde domkirke. Her er de begge gravsat i højkorets kælderhvælving.

Hals ladegård fortsatte som avlsgård under Dronninglund, indtil den i 1773 solgtes til kammerråd *Nicolai Duus*⁸⁾, om hvem vi har et minde i altersølvet. På kalken findes nemlig en inskription af følgende ordlyd: „Da forrige er bleven brændt i Præstegaarden Er denne bekostet af Kirke Patronen Welbyrdige Nicolaus Duus og Frue Anna Elisabeth Bech 1780”⁹⁾. Såvel *kalk* som *disk* er udgået fra guldsmed Lavrids Møllers værksted i Aalborg. Kammerråd Duus solgte ladegården i 1787, men han forblev boende i byen indtil sin død i 1809. Sine dage endte han vistnok i den trelængede gård, som han havde ladet opføre ved Hals torv. Den gamle gård, som alle lidt ældre halsboer husker, blev ødelagt ved en brand.

Hvordan så der mon ud i Hals, da byen i 1770’erne for første gang kom til at huse sin ejer. Svaret på dette spørgsmål giver Danske Atlas (1769): „Byen bestaaer af 96 Gaarde og Vaaninger, og er bygt som en god Bondebye. Bygningerne ere med Leer-Vegge og Straa-Tag, undtagen Contraleurens Huus¹⁰⁾, som er af Muur- og Bindingsverk og teglhængt. Mange beklæde deres Huse med Bredder, efterdi Leeret, som her falder, er løst og lader sig let af Luften opløse. Beboerne ere 32 Bieringsmænd¹¹⁾, foruden Presten og Degnen, Controleuren, Kromanden, nogle Skippere, endeel Lotser og Fiskere”.

Vi kender ikke navn på én eneste af de præster, som har virket ved kirken i den katolske tid. Og vort kendskab til de første luthersk-evangeliske præster er såre beskedent.

Den første præst, vi hører om, er den hr. *Laurits*¹²⁾, der omtales i en fortegnelse over bogsamlinger, tilhørende præster i Vendelbo stift, fra o. 1550¹³⁾. Hr. Laurits ejede 23 bind, hvilket var mere, end flertallet af hans kaldsbrødre gjorde. Præsten i Ulsted måtte således klare sig med 10 bøger. Underligt nok er hr. Laurits ikke opført på den tavle over præster i Hals siden reformationen, der er ophængt i våbenhuset.

1552 nævnes hr. *Per Kjeldsen*. Hans navn fremgår af Vitskøl klostres jordebog af 1552, der indeholder en fuldstændig fortegnelse over klostrets fæstere i Hals birk. Efter traditionen skal han tidligere have været munk i Børglum kloster.

Af præsteindberetningerne fra 1568 og 1599 ses det, at præsten dengang hed *Villads Villadsen*. Medens hr. Villads var menighedens hyrde,

nærmere betegnet i 1573, døde der i Hals en kvinde af adelig byrd. Hun blev begravet i kirkens kor, oppe ved den nordlige side af alteret, og over graven lagdes en nu forsvundet marmorsten, hvis indskrift dog er kendt fra en tegning, som opbevares i Nationalmuseet¹⁴). Indskriften beretter, at den døde var Anne - datter af Mads Jonsen (Viffert) til Torstedlund - og at hun havde været nonne i Ø kloster.

Siden finder vi *Jens Madsen* - en snedkersøn fra Aalborg - som sognepræst i Hals igennem mere end en menneskealder. Det fortælles i en årbog (påbegyndt af Kristen Staphensen, der var præst ved Budolfi kirke i Aalborg), at hr. Jens i 1601 havde været udsat for en overnaturlig hændelse, idet der var faldet blod ned på to borde og to fodskamler i hans hus i Hals¹⁵).

I Jens Madsens embedstid, den 18. juni 1632, fik sognepræsteembedet gavebrev på den gård, han da boede i, uden fæste, landgilde, ægt og arbejde. Ved samme lejlighed dryppede det på degnen, dog fik „degne-dømmet i Hals” alene gavebrev på 1 bol, når et sådant bliver ledigt, mod at svare sædvanlig landgilde¹⁶).

Står det sløjt til med vor viden om præsterne i de første årtier efter reformationen, står det endnu ringere til med vort kendskab til degnene. Den første degn, hvorom vi véd noget, er den *Christoffer Nielsen*, der var degn og tingskriver i Hals indtil 1631. Han var gift med Gertrud Andersdatter, og de havde en søn ved navn Niels, som vi straks skal høre om. Hans efterfølger i degneembedet, *Søren Nielsen*, var ligeledes tillige tingskriver. I første halvdel af det 17. århundrede havde degnene således deres virke både i kirken og ved fogedgården. Dertil kom, at i hvert fald Søren Nielsen holdt skole.

En dag i året 1624 fik hr. Jens Madsen besøg af en kone ved navn *Else Jensdatter*, der led af epilepsi og i øvrigt havde en skarp tunge. Siden kom degnens hustru, den netop nævnte Gertrud Andersdatter, til. Da Gertrud beskyldte Else for at have forvoldt, at hendes tungnemme søn ikke kunne følge med i skolen, afviste Else ikke beskyldningen, men svarede alene med den forblommede vending, at Niels skulle have ladet hende beholde, hvad hendes var.

Dette ordskifte kender vi, fordi det blev fremdraget på Hals birketing den 14. januar 1625, da Else Jensdatter anklagedes for omgang med den onde, for at have forvoldt ufrugtbarhed hos kvæget og for at have anstif-

tet andre ulykker. Den dag vidnede en af byens gifte kvinder, at hun ved en bestemt lejlighed havde set Else støde sin stav i jorden, hænge sin kjortel på den og kaste sig ned, idet hun råbte: „Kom du stærke djævel og svar for mig, thi du est min rette husbond”.

Den 4. marts 1625 mødte Elses nabo, Niels Madsen, op på birketinget og berettede om, hvad der havde tildraget sig den 22. oktober det foregående år, medens han havde været beskæftiget med at lave gærdet i skellet mellem sin og Elses ejendom. Da var Else kommet til ham og havde lovet ham, at der efter denne dag aldrig skulle ske ham held eller lykke, og at han ikke skulle have at levne fra sin nadver til sin davre. Til denne trussel havde Maren, hans kone, sagt: „Er du god for at holde ham sligt, da burde du have en varm hale”. Denne replik havde indbragt Maren den skarpe ripost fra Else: „Gå du hjem, Svadertand, jeg skal love dig, du skal ikke hver dag komme og skændes med mig”. Siden den dag havde Maren været syg og sengeliggende, og hun beskyldte nu Else for at have forgjort hende. Forinden var flere andre vidner blevet afhørt, og bl.a. havde en mand forklaret, at Else for nogle dage siden havde siddet i hans stue og dér sagt, at det havde ingen nød med Niels Madsens kone, hun havde det ikke så ondt, som hun burde have det.

Efter at Niels Madsen havde afgivet sit vidneudsagn, blev bevisførelsen afbrudt, og da den genoptoges ugedagen efter, blev det oplyst, at fire af retten udmeldte mænd havde forhørt den syge Maren, der over for disse mænd havde gentaget sin beskyldning mod Else. Så gik der atter en uge, men den 18. marts tog sagen en yderst alvorlig vending, idet nævningerne svor deres toug over Else og kendte hende skyldig i trolddomsbe-drift. Straffen herfor var døden på bålet.

Allerede den 26. marts fremstod Else på landstinget i Viborg. Her benægtede hun sin skyld og krævede afgørelsen underkendt. Til støtte herfor fremlagdes et tingsvidne af Hals birketing, hvori den fremmødte forsamling havde erklæret, at den intet kendte til, at Else skulle være blevet udlagt for trolddom af nogen, der var blevet brændt for trolddomskunster, og at ingen folk var blevet brændt i Hals birk i de sidste 24 år. Endvidere fremlagdes der et tingsvidne, hvori Niels Jensen Skjelvig vidnede, at han havde kendt Else i 10 år, og at hun i al den tid havde lidt af den faldende syge. Landsdommeren ville herefter ikke tage nævningekendelsen for gode varer og dømme Else mod hendes benægtelse. I ste-

det valgte han at kende nævningetouget magtesløst, „indtil anderledes bevises kan”. Og på et hængende hår slap den arme Else altså fra at få sig en varm hale!

Niels Skjelvig havde til fulde fattet, hvilken dødelig fare den epileptiske Else havde bragt sig i ved sin løsmundethed. Delefogden havde nu også en personlig baggrund for at kunne sætte sig ind i Elses situation. Hans kone var nemlig søskendebarn til den Dorte Kjørulf, der få år forinden var blevet brændt som heks i Aalborg¹⁷).

Hr. Jens Madsens enke, Kirsten Jensdatter, ægtede hans eftermand, hr. *Gregers Davidsen*, med hvem hun fik datteren Inger. Inger Gregersdatter blev gift med faderens efterfølger, hr. *Laurits Lauritsen Hvid*, og deres datter Anna Margrethe Lauritsdatter Hvid fik i ægteskabelig henseende samme skæbne som sin mormoder: hun blev i tur og orden gift med to Hals-præster, først med hr. *Frederik Pedersen Bloch* (1660-1717) og siden med hr. *Peder Lassen* (1684-1742). Men lad os standse med Gregers Davidsen, der døde i 1670. Han har jo sat sig et varigt minde i form af den klokke, som han sammen med Knud Jensen Juel skænkede kirken i 1650.

Udover den gamle klokke har Hals kirke endnu en klokke. Den blev gjort i 1905 i Aalborg, på de Smithske støberier, og skænkedes til menigheden af en i Libau i Rusland bosat halsbo. Herom har den en indskrift samt et lille vers:

Naar Verden tror, jeg minder om Tid,
jeg minder om Evighedstanker og Id.
Naar Verden tror, jeg ringer for Lig,
jeg ringer Guds Børn ind i Himmerig.

Den lutherske lære om „de to regimenter” - den verdslige og den gejstlige øvrighed, der hver for sig under ansvar over for Gud udfolder deres virke i verden - har haft en velkendt klang i de gamle halsboers øren. Hr. Villads har næppe forsømt nogen lejlighed til at indskærpe, især Niels Brun, Albert Hansen, Albert Hermansen, Peder Lauritsen Holmbo, Jens Jensen, Jens Lauritsen, Niels Mortensen og Christen W.¹⁸), at enhver skal underordne sig de øvrigheder, han har over sig, thi der er ingen øvrighed, uden den er fra Gud.

De netop opregnede halsboer - hvis navne fremgår af præsteindberet-

ningen af 1568 - var alle inderster, „som icke selff haffuer hus att besidde, men haffuer leydt den aff andre baade hoss gaardsmænd oc gadehussmænd”¹⁹). De navngivne personer og deres pårørende har altså udgjort byens laveste sociale lag, og over for dem har der selvsagt været særlig anledning til at påpege, at øvrigheden bærer ikke sværdet for ingenting. Byens to betydeligste bygninger, kirken og fogedgården, udgjorde for beboerne en kraftig påmindelse om „de to regimenter”. Om søndagen var kirken fuld af mere eller mindre andægtige tilhørere, og om fredagen gav man møde på birketinget, der holdtes ved fogedgården. Også i bogstavelig betydning var kirken og fogedgården nært forbundne bygninger. Husene i fogedgården lå lige op til kirkegårdens vestskel. I 1950 blev de sidste udlænger nedrevet, tilbage stod alene hovedbygningen som det modsatte af en torso, den faldt i 1986.

Forfatteren til nærværende artikel, der lever fjernt fra Hals, er glad for, at han hver dag har såvel kirken som fogedgården for øje. I hans stue hænger nemlig et stort maleri, hvor de to bygninger synes at gå op i en højere enhed. Det er J. C. Schlichtkrull, som i 1895 har malt indkørselen til Hals ladegård med kirketårnet som en dominerende baggrund. Billedet udmærker sig både ved sin farve og ved sin faste komposition. Det gengiver en solnedgangsstemning, hvor den øverste del af tårnet ligger fuldt belyst, medens strålerne fra en synkende sol giver gyldent genskær i bygningernes ruder.

Så statelig tog Hals ladegård sig dog ikke ud i 30'rne. Af den høje mur mod Østergade stod kun en stump tilbage, og af de to svære piller ved indkørslen var kun den ene bevaret i stærkt molesteret stand. Forfaldet var forlængst sat ind.

Nationalmuseet fot.

Noter.

- ¹⁾ Danmarks Riges Breve, 1. rk., 4. bd. (1958) nr. 59.
- ²⁾ Danmarks Riges Breve, 1. rk., 5 bd. (1957) nr. 157.
- ³⁾ Historisk Tidsskrift, 6. rk., 6. bd. (1895-97) s. 521 note 1.
- ⁴⁾ Diplomatarium Danicum, 2. rk., 1. bd. (1938) nr. 67.
- ⁵⁾ Kunstvejviser. Med Broby i Vendsyssel og Hanherrederne (u.å.) s. 47.
- ⁶⁾ Delefogden skulle varetage kongens interesser på tinge, men kunne tillige have andre funktioner, f.eks. udøvelse af politimyndighed eller tilsyn med kronens bønder.
- ⁷⁾ Kronens Skøder, 3. bd. (1941) s. 502 ff.
- ⁸⁾ Nicolai Duus købte Hals ladegård ved købekontrakt af 30. september 1773, men først den 4. maj 1775 fik han skøde på ejendommen. Venligst meddelt forf. af Landsarkivet for Nørrejylland.
- ⁹⁾ Hals præstegård brændte i 1769. Altersølvet samt kirkebøgerne blev luernes bytte, og præsten blev ruineret.
- ¹⁰⁾ *Contraleurens Huus* = toldkontrollørens hus.
- ¹¹⁾ *Bieringsmænd* = arbejdsmænd, daglejere.
- ¹²⁾ Det kan ikke udelukkes, at hr. Laurits *også* kan have været præst i Hals, før *reformationen*. Som bekendt blev næsten samtlige katolske præster siddende i deres embeder. Men det er mærkeligt, at han udtrykkeligt betegnes som *kapellan* i Hals. Måske har abbederne i Vitskøl kloster nydt indtægterne af kaldet i Hals mod at holde kapellan dér? Den sidste abbed i Vitskøl kloster, Anders Andersen, var i hvert fald tillige sogneherre til Vitskøl sogn med tilhørende annekser Strandby og Malle.
- ¹³⁾ Kirkehistoriske Samlinger, 3. rk., 1. bd. (1874-77) s. 165 ff.
- ¹⁴⁾ Tegningen er udført i 1766 af Søren Abildgaard, der tillige har tegnet Diderik Drostes ligsten.
- ¹⁵⁾ Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 5. bd. (1874-75) s. 81.
- ¹⁶⁾ Kronens Skøder, 1. bd. (1892) s. 459.
- ¹⁷⁾ C. Klitgaard i Fra Himmerland og Kjær Herred, 2. bd. (1915-17) s. 90 ff., især s. 134-146 og s. 214-218.
- ¹⁸⁾ Mon ikke abbreviationen *W.* står for *Villadsen* (Willatssen)?
- ¹⁹⁾ Præsteindberetninger om fæstegods m.v. i Vendelbo stift 1568 og 1599 (1964) s. 65 f.

Anders Jakobsen (Bjørn) til Vorgård og Stenalt og hans børn.

Jyske godssamlere omkring år 1500.

Af Karl Nielsen

„... jordegods og fast ejendom. Det var den altid rindende kilde til velstand og den faste grundvold for magt, betingelsen for dens bevarelse og udvidelse”.

C. F. Allen II, s. 54

Et par kilometer nordvest for Bælum ligger Vorgård. Da jeg for et år eller to siden for første gang kom til gården, gjorde den et vist indtryk på mig. Vi kom kørende nordfra over Svanfolk og fandt den på vejens højre side. Stille og øde lå den mellem de delvis skovklædte bakker. Jorderne var i drift. En enkelt stor traktor arbejdede i markerne, men på gårdspladsen var alt roligt. Stuehuset lå øde hen - det gror nok snart til - og de gamle lader blev tilsyneladende ikke benyttet.

Stedet gjorde måske indtryk på mig, fordi jeg kom for et øjeblik at være dér, hvor en af 1400-tallets store godssamlere havde haft en af sine hovedgårde, og hvorfra han og senere en af hans sønner havde forvaltet Hllum herred som kongelig lensmand. Nutidens stilhed stod i stærk kontrast til den aktivitet, jeg vidste, der før havde været på stedet.

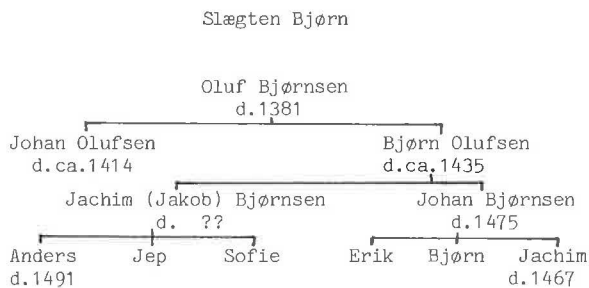
1. Anders Jakobsen

a. Slægten.

Manden hed Anders Jakobsen og var af den for længst uddøde adels-slægt Bjørn. Jeg havde fået interesse for ham, da han var oldefar (i ren

mandslinje) til rigsråden Bjørn Andersen, der i 1573 mageskiftede sig til Vitskøl kloster i Vesthimmerland og derefter kaldte det Bjørnsholm. Slægten er rimelig godt belyst 3 slægtled længere tilbage end Anders Jakobsen¹⁾ (se tavle 1). Hans oldefader Oluf Bjørnsen hørte til Valdemar Atterdags betroede mænd, var til stede ved hans dødsleje²⁾ og nævnes senere i et brev fra Esrum kloster som eksekutor af kongens testamente³⁾.

Tavle 1

Kilde: DAA 1887, DbL³ Bjørn.

Hans to sønner Johan og Bjørn havde begge sæde i rigsrådet, var begge med ved mødet i Kalmar i 1397 og tillige betydelige godssamlere. Johan, der døde uden sønner, havde især gods på Sjælland. Bjørn fik også gods på Fyn, bl.a. pant i Stensgård ved Fåborg, som vi skal se det.

Fra Bjørns søn Johan Bjørnsen, der skrev sig til Nielstrup ved Svendborg, stammer de fynske Bjørn'er.

En anden søn Jachim (Jakob) Bjørnsen, der var gift med Margrete Andersdatter Hvide, har vi næsten ingen efterretninger om. Jachim og Margrete havde tre børn: Anders, Jep og Sofie.

Med Anders Jakobsen (Jachimsen) vandt slægten Bjørn for alvor indpas i Nordjylland. Det er om ham, hans børn og familiens godssamling, det følgende skal berette på grundlag af det bevarede brevmateriale.

b. Anders Jakobsens sociale position.

I brevstoffet møder vi Anders Jakobsen første gang i 1441. Forstanderen og munkene i Randers kloster bekræfter i brevet, at de ”hver dag indtil dommen” skal holde en messe for „hr. Anders Jakobsen, ridder på Vorgård, og hans husfrue fru Anne Lauritsdatters (Mus), deres børns og forældres sjæle, levende og døde, og for alle kristne sjæle”, samt dertil 4 begængelser (sjælemesser) årligt.

Teksten er interessant ved flere forhold. Den er dels meget tidlig i forhold til de øvrige oplysninger, vi har om ham. De to næste breve, der omtaler ham, er fra 1449 og 1460, og først derefter begynder strømmen af breve at flyde tættere.

Endvidere viser den, at han allerede i 1441 var ejer af Vorgård, var gift med Anne Mus, havde børn og omhyggeligt sørgede for alle familiededlemmers sjæle. Disse forhold vil vi snart vende tilbage til.

Lad os i første omgang fæstne os ved, at han også var ridder. I de tider sagde den titel meget om en adelsmands sociale stilling. Titlen tildeltes mange af dem, vi plejer at henregne til højadelens kreds, om end ikke alle, mens det var meget sjældent, at ridderslaget blev tildelt personer, der var lavere placeret i social henseende. Anders Jakobsen må meget tidligt have opnået den attråede titel.

Brevet fra 1460, der drejer sig om arv efter en datter af Peder Nielsen Gyldenstjerne til Ågård i Hanherred, viser da også gennem den kreds, som sammen med Anders Jakobsen bekræftede aftalen i brevet, at han færdedes i indflydelsesrige adelige kredse⁴).

Hans karriere kom da heller ikke til at afvige fra den, som mange andre af tidens adelsmænd fra de betydende slægter fik. Han blev lensmand i Helligum herred. Det fremgår af et tingsvidne, han var med til at udstede i 1477⁵), men ellers hører vi intet om hans lensmandsfunktioner, mens han virkede.

I 1476 blev han af prins Hans, „udvalgt til Danmarks rige”, befalet til sammen med bl.a. biskoppen i Børglum, hofmesteren Erik Ottosen Rosenkrantz og rigsråden Niels Eriksen Gyldenstjerne at mægle i en arvestrid, hvori Mourits Nielsen Gyldenstjerne på Ågård var den ene part⁶). Næste sommer sad han i København i rettertinget under et par sager, der blev ført for kong Christian 1.⁷), men vi har ingen vidnesbyrd om, at han har været medlem af rigsrådet i denne konges tid.

a.

C IV 15

b.

C IV 16

Anders Jakobsens segl a. 1473 b. 1487
 Thiset: Danske adelige Sigiller C IV 15 og 16

Vi møder først hans navn i rækken af råder i maj 1482⁸). Da forberedte man forhandlinger om et fælles kongevalg for Norden i Kalmar. Desuden støder vi på hans navn i okt. 1483 og i maj 1485⁹), hvor rigsrådet skulle afsende et udvalg, der skulle prøve at sikre dansk overhøjhed på Gotland, hvor Iver Axelsen Thott sad på Visborg. Anders Jakobsen var derimod ikke mellem de danske rigsråder, der i febr. 1483 var med til at udstede kong Hans' håndfæstning i Halmstad¹⁰), og for de kommende år kan vi kun sikkert konstatere, at han sad med i rettertinget i København i 1486 og igen i maj 1487, ligesom han i sept. s.å. var med til at udpege den senere Christian 2. som tronfølger¹¹).

I øvrigt har han mest holdt sig til det nordjyske, hvor vi møder ham i domstole og udvalg i Viborg, Randers og Aalborg¹²).

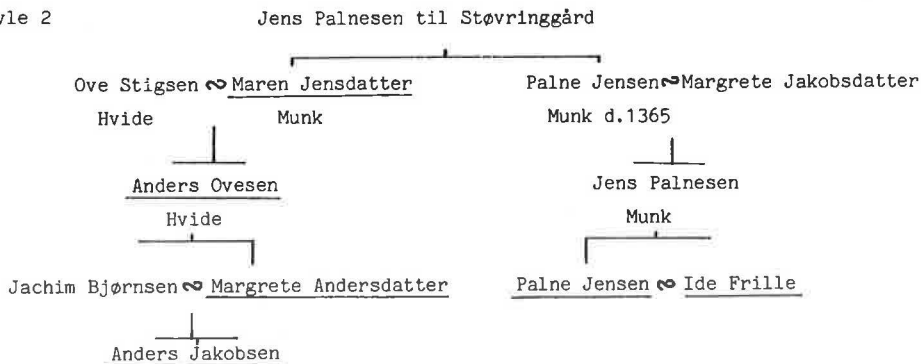
Anders Jakobsens indsats ser ikke ud til at have været rettet stærkt ud mod samfundslivet. Han har lagt sine fleste kræfter i at samle sig jordegods, men godset har givet ham en position, så han også fik en plads, om end ikke i allerforreste linje, i samfundets ledelse.

c. Hans arvegods.

I en slags testamente fra sin sidste tid, som vi senere skal se nærmere på, fortæller Anders Jakobsen, at han købte Vorgård med Vorgårds mølle af Mogens Kolle¹³). Det fremgår af de få breve, hvori denne nævnes, at han var væbner på egnen¹⁴). Handelen er i øvrigt karakteristisk for tiden. Meget gods samlede i 1400-tallet på gejstlige og højadelige hænder, mens lavadelen (væbnerklassen) ofte måtte opgive sit gods. Men Anders Jakobsen har haft gods på egnen, før han købte Vorgård. Det fremgår af et tingsvidne fra Hellum herred. Palne Jensen Munk og senere hans hustru Ide Frille havde gjort krav på Kongerslevlund (senere Kongstedlund) og Sdr. Kongerslev, men i 1469 vidnede 24 riddermænd, at Anders Jakobsens forældre havde ejet både gården og byen. Hans moder Margrete Andersdatter Hvide havde arvet det. Hendes fader Anders Ovesen Hvide havde fået det efter sin moder Maren Jendsdatter Munk. Samtidig fastslog vidnerne, at fru Ides vidne herimod „var ikke ret”, og at hun havde fået „herredsfogedens segl fra ham med urette”¹⁵).

Slægtstavlen (tavle 2) viser, at tvisten om godset må have rod helt tilbage i det søskendeskifte ca. 100 år før, hvori Anders Jakobsens oldemoder

Tavle 2

(Maren Jensdatter Munk) og Palne Jensen Munks farfader (Palne Jensen Munk (kaldet Marsk)) fik udlagt deres arvegods.

Man må formode, at Anders Jakobsen i 1469 bevarede den omstridte jord. I 1474 var sandemænd i hvert fald ude at gøre deres tog (vidnesbyrd) og ret markskel mellem Nr. og Sdr. Kongerslev¹⁶), og senere samme år fik Anders Jakobsen et tingsvidne på Hellum herredsting på, at han havde indvordet (d.v.s. vist sin adkomst til) „al Sdr. Kongerslev med ager og eng, eller med al sin rette tilliggelse, for (sit) fri enemærke¹⁷). Og en dom fra Viborg landsting samme år fastslog, at sandemandstog og lovhævd „bør ved deres fulde magt at blive i alle måder¹⁸). Som man ser, var det Sdr. Kongerslev, Anders Jakobsen havde. Hertil hørte muligvis Randrup, der også var hans¹⁹).

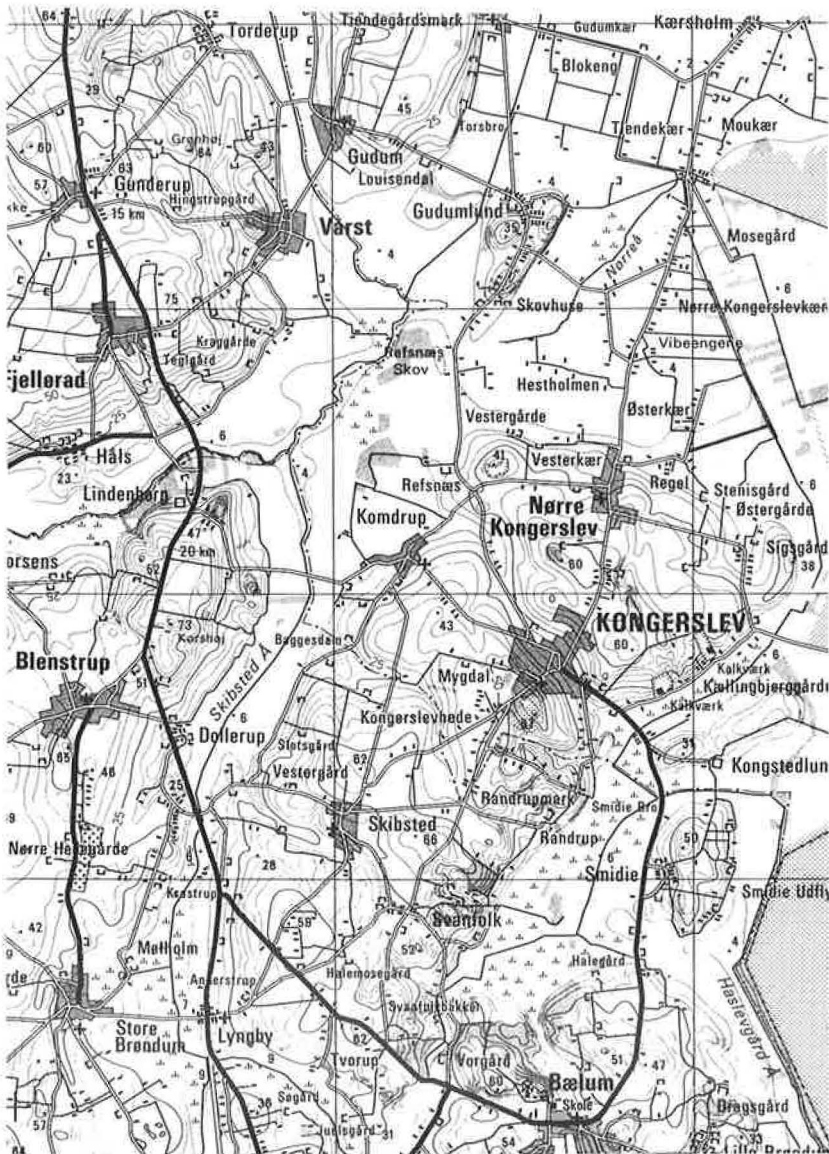
Vi ved ikke, hvornår Anders Jakobsen fik arvegodset i Østhimmerland, som hidrørte fra moderens slægt. Derimod kender vi tidspunktet, hvor han fik arvegods efter den fædrene familie, men til det knytter der sig andre usikkerhedsmomenter.

Det fremgår af et brev, som prioren ved St. Knuds kloster i Odense og byfogeden i samme by m.fl. har udstedt, at der har været holdt skifte i marts 1449²⁰). Man skulle have delt godset efter Bjørn Olufsen, der var død o. 1435. Arvingerne var på den ene side Johan Bjørnsen til Nielstrup, på den anden broderen Jachim Bjørnsens 3 børn: Jep, der også mødte på søsteren Sofies vegne, og Anders.

Det er bemærkelsesværdigt, at det var Jachims børn, der arvede. Adelsårbogen oplyser ellers, at Jachim Bjørnsen den 4. dec. 1467 omtales „at være nylig død”. Oplysningen er imidlertid gal. Brevet af 4. dec. 1467²¹) omtaler ikke Anders Jakobsens fader, men hans fynske fætter, Jachim Johansen (se tavle 1). De fynske Bjørn'er havde en tendens til alle at bruge fadernavnet Bjørnsen, selv om de rettelig burde kalde sig Johansen eller Jachimsen²²). Det har forvirret, men adelsårbogen bruger i øvrigt det samme brev for at fastslå Jachim Johansens dødsår.

Jachim Bjørnsen har utvivlsomt været død i 1449, og hans tre børn har helt regulært arvet hans arvelod efter deres for længst afdøde farfader Bjørn Olufsen.

Ved skiftet fik de tre søskende betydelige godsmængder. På Fyn var det efter Ulsigs vurdering²³) 36 gårde og 3 boel. Godset lå fordelt over det meste af øen, men dog med tyngdepunkt på Hindsholm (Martofte 9

Udsnit af Geodætisk Instituts Danmark-1:100.000-Topografisk Atlas, s. 11. Gengivet med instituttets tilladelse A 403/85. Copyright.

gårde). Dertil kom en del uspecificeret gods i Skåne. Anders Jakobsens søn Jakob Andersen solgte senere en øde jord i Ystad, som han havde arvet efter faderen²⁴). Arven omfattede desuden en del pantegods, bl.a. halvdelen af Stensgård på Fyn.

Efter arvereglerne skulle de tre søskende dele arven, så de to brødre hver fik 2/5, søsteren 1/5 af det arvede. Vi kender ikke den nærmere fordeling. Materialet oplyser i det hele taget næsten intet om Anders Jakobsens fynske gods. Han kan have solgt det for at skaffe sig midler, så han kunne udvide sine besiddelser i Østhimmerland ved Vorgård, men vi har ingen underretning derom.

Der er dog bevaret et par breve fra 1475, der kaster et strejflys ind over hans økonomiske interesser på Fyn. Netop i 1475 var farbroderen Johan Bjørnsen til Nielstrup død, og hans to sønner Erik og Bjørn Johansen samt broderen Jachims enke Beate Andersdatter udstedte et brev til brødrenes fætter Anders Jakobsen, hvori de forpligtede sig til at betale ham „tuodiellen” = todelen, d.v.s. to tredjedele af den landgilde, som Johan Bjørnsen havde oppebåret af det pantegods, der lå til Stensgård²⁵). Tilgodehavendet var fremkommet ved, at Anders Jakobsen og Ditlev Reventlow, der var blevet gift med søsteren Sofie, havde overladt Johan Bjørnsen til Nielstrup det fynske pantegods. Jep, der havde været med ved skifteforretningen i 1449, var formentlig død uden arvinger, da vi ikke senere møder ham i brevstoffet. Det passer også med, at arven nu skulle fordeles, så der blev 2/3 til Anders Jakobsen og 1/3 til søsterens mand.

Hvornår overdragelsen af godset havde fundet sted - og på hvilke betingelser - oplyses ikke, men det var Ditlev Reventlow til Gram, der i Odense sortebrødrekloster havde givet afkald på det for sig og svogeren „til Mikkelsdag næst efterkommende”. Johan Bjørnsen havde derefter oppebåret landgilde, efter at hr. Ditlev havde overdraget ham godset, også for tiden før Mikkelsdag. Den del tilkom naturligvis sælgerne, og det var den del, Johan Bjørnsens sønner og svigerdatter nu erklærede, at de ville udrede.

I det andet brev²⁶) erklærede hr. Johans arvinger, at de havde siddet over et skifte „om al arv, som hr. Johan Bjørnsen og hans broders søn hr. Anders Jakobsen imellem har været til denne dag”. Alt er nu ordnet, og de „takker hr. Anders Jakobsen for godt søskendeskifte”. Det er åben-

bart, at der har været nogen misstemning mellem Anders Jakobsen og den fynske farbroder, men hans efterkommere har nu søgt forholdet udglattet.

Anders Jakobsen havde arvet meget, men han skulle få endnu mere. Stenalt i Rougsø herred på Djursland havde siden 1375 tilhørt slægten Mus. Da Laurits Mus og fru Mette Rosenkrantz ingen sønner havde, blev datteren et godt parti. Det parti gjorde Anders Jakobsen, og ved ægteskabet med Anne Mus fik han Stenalt²⁷), vi ved ikke hvornår.

d. Yderligere godserhvervelser.

Det er tidligere blevet nævnt, at godssamlingen i 1400-tallet især blev foretaget af gejstlige og højadelige. For adelsgodset gjorde der sig imidlertid det specielle forhold gældende, at det ofte blev stærkt splittet ved arvedelinger. En adelig godssamler måtte derfor lægge ekstra vægt på erhvervelsen af nyt gods. En god arv var en god begyndelse, og et fordelagtigt ægteskab kunne betyde overmåde meget. Anders Jakobsen var begunstiget i begge henseender, men køb var også ønskelige.

Vi har allerede hørt, at han købte Vorgård, men vi har endnu et par vidnesbyrd om, hvordan han handlede med jord. I 1464 købte han af en væbner i Vendsyssel dennes kones mødrene arv. Det var en femtedel af 1 gård i Åbo og 2 gårde i Kolt, begge nær Århus, samt 3 gårde i Hollandsbjerg lige syd for Stenalt. Sælgeren erklærede, at han havde fået betaling i „guld og penge”²⁸). Det er værd at mærke sig, at det var væbnergods, som der var mulighed for at købe.

Hvis noget af den jord, man havde, lå mindre hensigtsmæssigt, kunne den altid sælges. I 1481 solgte han f.eks. en gård i Barrit i Bjerger herred til Niels Mandrup på Barritskov for „80 gode rhinske gylden”²⁹).

Eller godset kunne indgå i et mageskifte. I 1467 beviste Anders Jakobsen, at en selvejerbonde i Torp i Rougsø herred havde forbrudt sin gård til kronen. Han fik derefter lov til at overtage gården mod at udlægge en anden gård i Øster Sjørup til kronen. 7 adelige vurderingsmænd blev sat til at sammenligne de to gårde og fandt, at gården, som Anders Jakobsen afstod, var „så god i sin lejlighed som den gård i Torp og bedre og ikke værre”³⁰).

Endelig viser en registratur over breve i Mariager klostres arkiv, at Anders Jakobsen har haft en hel del kontakt med klosteret om jorde-

gods. Her kan man ikke se, hvad han har fået, men hvad han har afgivet. Klosteret gemte naturligvis de breve, der dokumenterede adkomst til jord, mens man var uinteressert i brevene om det gods, man havde afstået.

Ved et mageskifte i 1462 fik klosteret en gård i Udby i Rougsø herred, og i 1472 4 gårde i Skader sogn i Sdr. Hald herred, 1 gård i Kousted i Nr. Hald herred og 1 gård og 1 boel i Als i Hindsted herred. Anders Jakobsen må have fået jord, der lå mere fordelagtigt for ham, end den han afstod. I 1459, 1482 og 1491 gav han endvidere klosteret skøde på jord i Grydsted ved Nibe, Fastrup ved Tjele Langsø og i Als, men man kan ikke her se, om klosteret da fik retten til jorden ved køb eller mageskifte^{30a}).

Man må forestille sig, at Anders Jakobsen også har handlet jord med mange andre af egnens godsbesiddere, uden at vi har fået kendskab dertil.

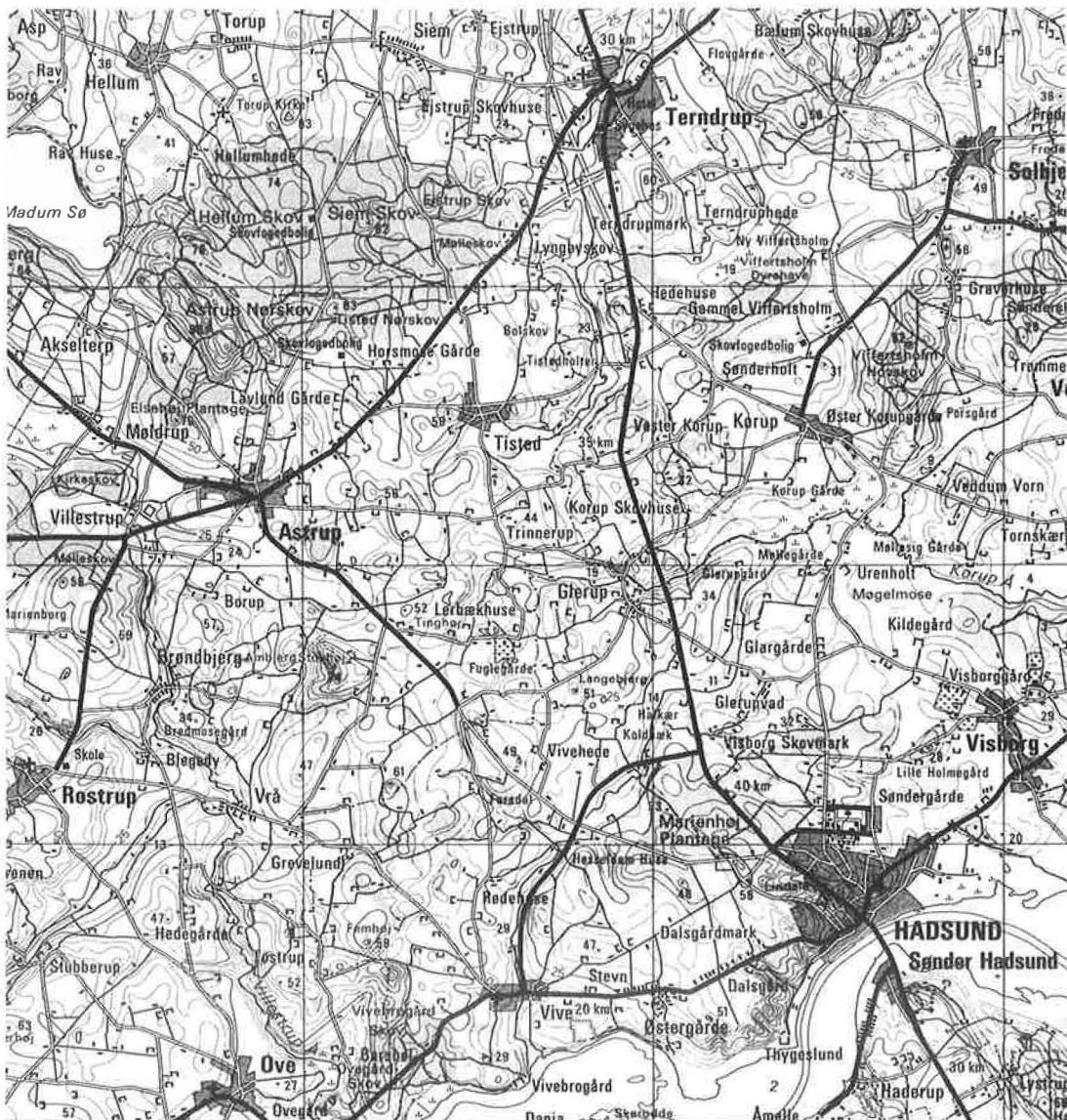
Eksemplerne kan blot illustrere, hvordan Anders Jakobsen erhvervede sig jord. De kan desværre ikke sige noget om, i hvilket omfang det skete.

e. Kampen for godset i Himmerland.

Det var imidlertid også nødvendigt for godssamlerne at forsvare, hvad de havde erhvervet sig. Man kan få en fornemmelse af, at de nu og da anså angrebet for det bedste forsvar.

I 1464 gjorde Anders Jakobsen således krav på Gammelvad mølle, men blev afvist af Jon Viffertsen i Torstedlund. Han fik tingsvidne på, at den „har været fri mølle i 100 år og havde været „ukært“, indtil Anders Jakobsen nu gjorde krav på den”³¹). Striden bed sig dog næppe fast, for en halv snes år senere skødede Anders Jakobsen en eng ved mølledammen til Jon Viffertsen. I den forbindelse får vi at vide, at engen lå til en gård i Brøndbjerg mellem Astrup og Rostrup. Møllen har altså ligget ved Villestrup å³²).

Ådalen har virket dragende på de omkringboende godsejere. Allerede i 1462 havde Anders Jakobsen haft en strid om jordinteresser her med Jens Madsen Munk på Visborggård³³). Sagen lå tilsyneladende tungt, for den måtte for en forsamling af adelige, bl.a. den tidligere og den daværende hofmester, Otto Nielsen Rosenkrantz og sønnen Erik Ottosen Rosenkrantz. I Per Kelsens stue i Hvilsager nordøst for Hornslet kom det dog til et forlig.

Udsnit af Geodætisk Instituts Danmark-1:100.000-Topografisk Atlas, s. 14. Gengivet med instituttets tilladelse A 403/85. Copyright.

Den eng, striden stod om, skulle Anders Jakobsen give til Astrup kirke. Han måtte selv beholde den „sin tid ud”, men skulle årligt svare afgift deraf til kirken, som derefter skulle have engen til evigt eje. Der havde også været trætte om en skov. I dens tilhørsforhold skete der ingen ændring, men hvad det betød, kan ikke ses. Desuden måtte de to parter love fremtidig at advare hinanden i tilfælde af uenighed og at undlade at tage sig selv til rette.

Astrup kirke fik nu ikke engen. Det var nemlig den eng, Anders Jakobsen i 1473 tilskødede Jon Viffertsen, men da havde han tilfredstillet kirken på anden vis.

Også striden med Jens Madsen Munk ser ud til at være blevet jævnet. I hvert fald støttede Anders Jakobsen „med flere gode mænd” Jens Madsen Munk, da han i 1483 kom i strid med Viborgbispens om en ålegårds placering i Gerlev herred mellem Mariager og Randers fjorde. Anders Jakobsen og hans nævn fastslog, at den å, bispem påberåbte sig, var en „bæk udskåren med hånd”³⁴).

Der blev imidlertid ikke ro om jorden ved Brøndbjerg. I sept. 1486 forlangte Anders Jakobsen, at sandemænd skulle afgive et tog om skellene mellem Brøndbjerg på den ene side og Vrå, Rostrup og Blegedy på den anden. Der rejste sig en lang række procedurespørgsmål, men det er umuligt at se, hvem den anden part i sagen var, og hvad udfaldet blev³⁵). Men beskyldningerne må have været barske, for den 14. maj 1489 fik Anders Jakobsen på Hindsted herredsting et tingsvidne³⁶) på, at han med 24 mænd havde aflagt edsbevis på:

- 1) at „han aldrig flyttede eller lod flytte nogen skelsten imellem Brøndbjerg mark og Vrå” og
- 2) at han aldrig lod sandemændenes breve forfalske. „De breve, som hr. Anders lod skrive i samme sag, lod han læse inden alle 4 stokke, før de blev beseglet”.

Anders Jakobsens vidnesbyrd skulle herefter stå ved magt, indtil det kunne „rygges ved loven”, d.v.s. gendrives efter loven.

Hvad Anders Jakobsen benægtede ved ed, var han naturligvis blevet beskyldt for, og den omstændighed, at han måtte give „lov med nævnd i køn, som var med 24 mænd, som fogeden og herredsmænd fandt for rette”, som der står i tingsvidnet, understreger sagens alvor.

At give „lov” var at aflægge edeligt vidnesbyrd for tinget. Her skete det „med nævnd i køn”, d.v.s. med slægtninge som mededsmænd. Eden var den særlige form, der kendes i Jylland³⁷). Mededsmændene blev nemlig ikke valgt af den sværgende part, men af modparten, her „foged og herredsmænd”. De „fandt de 24 mænd for rette”, d.v.s. erklærede dem for rigtige eller valgte dem.

Anders Jakobsen har simpelthen måttet gennem en pinlig edsaflægelse med støtte fra slægten, før han fik fogeden og herredsmændene bragt til tavshed.

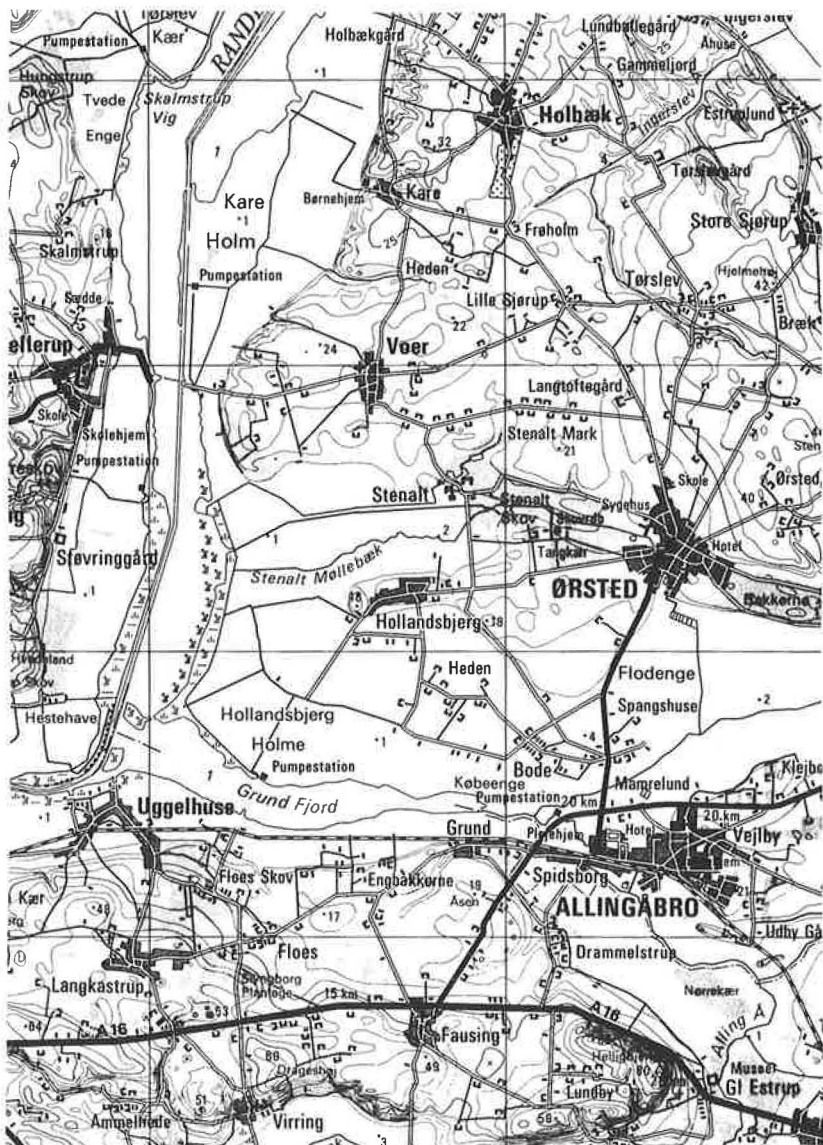
En godsejer måtte også værne om sin ret til skovene. I 1473 fik Anders Jakobsen et sognevidne i Als. Det fastslog, at der aldrig var nogen, der var blevet hindret i skovhugst, „hummelbrød” (humleplukning?) eller anden deres bjergning i den skov, der hed Als stokke³⁸). Ved en anden lejlighed førte han sag mod Oluf Glob om et enemærke, liggende i Rebild Skov. Sagen gik både over herredsting og landsting frem til kong Hans³⁹).

Sagerne viser, at godssamlerens problemer var mangfoldige. De nævnte lokaliteter kan desuden give nogle fikspunkter i Anders Jakobsens østhimmerlandske gods omkring Vorgård. Han forsvarede det med nidkærhed, nogle vil måske endda synes med alle midler.

f. To fejder om godset Stenalt.

Ved Stenalt samlede problemerne med godset sig i to store fejder, som Anders Jakobsen fik med sine naboer, den ene med nogle selvejerbønder i Voer, den anden med Lage Brok på Gl. Estrup. Fælles for trætterne er det, at de begge løb videre ind i det næste århundrede.

Striden med bønderne i Voer endte først i 1558, da hr. Anders' oldebarn, den da 26-årige Bjørn Andersen, fik dømt bønderne ved kongens retterting. Gangen i striden kendes i øvrigt gennem den dokumentation, som parterne ved den lejlighed fremlagde, og som refereres i dommen⁴⁰). Begivenhederne ser ud til at tage fart fra 1467. Det år var 5 selvejerbønder fra Voer på Voer enge, hvor de indvordede deres ejendomme, hvor de „ligger og falder” imellem Præstekær i øst og Gudensfjorden i vest, Hollandsbjerg bæk i syd og Kare bæk i nord. Samme år fik de et tingsvidne fra Rougsø herred, der sagde, at jorden havde ligget til Voer by i mere end „femsindstye” år, uden at nogen havde rejst krav derpå. Nu

Udsnit af Geodætisk Instituts Danmark-1:100.000-Topografisk Atlas, s. 17. Gengivet med instituttets tilladelse A 403/85. Copyright.

havde Anders Jakobsen af Stenalt imidlertid gjort lovhævd derpå „med magt og vælde”.

Den kritiske bemærkning om godsejeren var ikke bøndernes. Herredsfogeden i Rougsø herred Per Rudi nægtede nemlig samme år at tilkende Anders Jakobsen den lovhævd på Voer mark, som han begærede, og det gav han bønderne et tingsvidne på.

Anders Jakobsen lod sig ikke standse heraf. 1468 mødte han med Christian 1.s stadfæstelseshævd på sin lovhævd, „lydende på Stenalt og alt hendes rette tilliggelse”.

Det er i dag ikke muligt at fastslå de gamle markskel, der beskrives, men kongens stadfæstelseshævd må have tjent Anders Jakobsens interesser, for næste år forbød han bønderne i Voer at drive hans mark og bruge noget af det, han havde indvundet, uden hans samtykke. Det fik han et sognevidne på, at han havde ladet forkynde ved sognestævne.

Bønderne faldt imidlertid ikke til føje. De mødte i 1471 frem med stadfæstelse fra Viborg landsting på deres lovhævd af 1467.

Men Anders Jakobsen gik også videre. Samme år (1471) udstedte nogle præster, riddermændsmænd (adelige) og bønder et brev, hvori de erklærede, at de havde overværet tinget i Rougsø herred og havde hørt, at Anders Jakobsen „bød sig i rette” med bønderne i Voer. Fogeden Henne Galle ville imidlertid ikke dømme derom og heller ikke give Anders Jakobsen et tingsvidne på, at han havde tilbudt sig.

To år efter erklærede 4 riddermændsmænd, at herredsfogeden ikke ville „give beskrevet”, hvad der blev vidnet i Anders Jakobsens sag på Rougsø herredsting.

Endelig fik han i 1477 dom på Viborg landsting for, at Rougsø herredstings behandling af sagen var „med urette og mod loven”. Den stred mod et låsebrev fra Erik af Pommerns tid og Christian 1.s dombrev og skulle blive magtesløs og ikke komme Anders Jakobsen til skade i nogen måde.

Hermed synes sagen at være gået i ro i Anders Jakobsens tid. Det er imidlertid påfaldende, med hvilken udholdenhed bønderne satte sig op mod godsejeren, og det er bemærkelsesværdigt, at de fik så stærk støtte fra herredsfogeden. Det kunne tyde på, at bønderne har følt sig dybt krænket. Hvis de ikke var det, er det heller ikke muligt at forstå, at striden kunne blusse op i hvert slægtled gennem næsten 100 år.

I det sognevidne, som Anders Jakobsen fik i Voer i 1467, er der en bemærkning, der leder direkte over i striden med Lage Brok på Gl. Estrup. Anders Jakobsen havde forbudt bønderne at bruge noget af hans mark, „uden de ville have det i hans minde” (d.v.s. med hans tilladelse), men den betingelse ville bønderne ikke underkaste sig. De „sagde, at de turde ikke for hr. Lage og hans foged, thi han havde forbudt dem det”. I 1467 var Anders Jakobsens strid med Lage Brok netop i fuld gang.

Vi har vidnesbyrd om den allerede fra 1465, selv om det ikke direkte fremgår af det tingsvidne⁴¹⁾ fra Sdr. Hald herred, som Anders Jakobsen da fik, at Lage Brok var modparten. Heri fastslås det:

- 1) Farvandet fra Alling ås munding til Udsgårde fiskegård var fælles vand. Det havde det også været, da Otto og Stygge Nielsen Rosenkrantz ejede det gods i Vejlby, som nu var Anders Jakobsens, og hvoraf han påberåbte sig fri fiskeret.
- 2) 6 sognemænd havde konstateret, at nogen havde gjort ulovlig vej over Anders Jakobsens eng i Vejlby enge til Alling bro. Der var ingen alfarvej i nogen måde, fastsloges det.
- 3) Endelig lod Anders Jakobsen oplæse et tingsvidne fra Rougsø herred, der fastslog, at engen neden for Bode (lige nord for åmundingen) gik til midt i strømmen.

Det er tydeligt, at der var nogen, der krydsede Anders Jakobsens interesser, men det nævnes ikke, hvem det var. De næste 10 års begivenheder gør det imidlertid klart, at modparten var Lage Brok på Gl. Estrup. Hans store interesse var netop „fiskevand, skove og enge”⁴²⁾. I sept. 1466 var bisp Jens i Århus, 4 riddere og 8 væbnere samlet i Randers. Kong Christian 1., der var til stede sammen med sin hofmester Erik Ottosen Rosenkrantz, havde pålagt dem at dømme i en strid mellem Anders Jakobsen og Lage Brok. Anders Jakobsen mødte med 3 herredsnævn, der havde svoret årådstog (d.v.s. vidnesbyrd om overfald) over Lage Brok og hans svende Slet og Per Mortensen. Der er næppe grund til at betvivle, at Lage Brok og hans svende er faret hårdt frem. Lage Brok skulle have afløb for sin vrede over, at Anders Jakobsen var begyndt at anfægte, hvad hr. Lage anså for sit fiskevand. Hans metoder kendte man også. Dem havde Erik Ottosen Rosenkrantz, der var til stede, og især hans bønder omkring Bjørnholm lidt under i flere år⁴³⁾.

Men alligevel blev herredsmændenes vidnesbyrd erklæret for svoret „urettelig”. Forklaringen kan være, at sagen var god nok, men proceduren gal. Lage Brok fik i hvert fald dom for, at anklagen ikke burde komme ham og hans to svende til skade på deres ære og ret. Det fremhæves udtrykkeligt, at kongen og hofmesteren samtykkede i dommen, og at kongen hængte sit segl under brevet sammen med de 13 andre⁴⁴). Det lykkedes altså ikke for Anders Jakobsen at vinde den sag, han havde rejst, og det virker som et tak for sidst, når Lage Brok i 1467 mødte frem på Sdr. Hald herredsting og fik et tingsvidne på, at Anders Jakobsen har ladet „hugge med vold” i Tversig skov, som Lage Brok og hans forfædre har haft „ukært i 100 år”⁴⁵). Ugedagen derefter fik han fastslået det samme på Rougsø herredsting⁴⁶). Samme år kom bøndernes frygt til udtryk i Voer, som vi hørte det.

Så gik tiden til aug. 1475, men da fik Lage Broks foged på Gl. Estrup „beskeden svend Per Mortensen” særdeles travlt på sin herres vegne. Den 7. aug. mødte han på Sdr. Hald herredsting og fik et tingsvidne på, „at Udsgårde var bygget tværs over dybet fra det søndre land til det nørre land; og fra den førnævnte gård til Alling åmunding, det var frit enemærkevand til Estrup, og har det samme vand været ukært i 40 år til Estrup og mere”⁴⁷). Den 9. aug. gentog det samme sig på Essenbæk birketing og den 10. aug. på Rougsø herredsting⁴⁸). Den 21. aug. kunne Per Mortensen derefter møde igen på Sdr. Hald herredsting og få lovhævd i sagen. Efter lovhævdsbrevet⁴⁹) vidnede to „beskedne dannemænd”, at de som lovhøringer hørte og så, at fogeden på Lage Broks vegne havde gjort lovhævd med gode riddere og riddermændsmænd af Lage Broks egen slægt og byrd og med gode jordegne bønder selvtolvte. Da fogeden havde været på tinget med sagen 3 gange, og da herredsfogden og herredsmændene godkendte sagen, krævede Per Mortensen nu, at hvis nogen havde brev eller bevis herimod, skulle de fremkomme dermed. Det skete ikke, fastslår brevet, og Lage Brok fik det omstridte fiskevand erklæret for enemærkevand „ukært til Estrup i 40 år eller længere”. Det var netop der område, Anders Jakobsen 10 år før havde krævet fri adgang til, der nu blev tilkendt Lage Brok som enemærke. Hr. Anders havde tilsyneladende været tavs, hvis vi skal tro brevet, men det skal vi måske ikke.

Efter Lage Broks død udstedte herredsfogeden Per Udsen i 1507 et

tingsvidne, der røbede, at Lage Brok havde grebet ham på herredstinget og slæbt ham til Estrup mølle, hvor han havde tvunget ham til at sætte sit segl under lovhævden, skønt lensmanden havde forbudt han det⁵⁰). Det kan godt være, at Anders Jakobsen protesterede, men sagen gik ikke videre i hans tid, så vidt vi kan se. Anders Jakobsen var ikke af de blide, men over for Lage Brok måtte han give op.

I familien blev det imidlertid ikke glemt, som vi skal se.

g. Godsets omfang.

Trods forskellig modgang må Anders Jakobsen regnes til tidens store godssamlere. Da han var død i 1491, blev der skiftet mellem børnene. Anne Mus skal være død allerede i 1480⁵¹). Vi har desværre ikke overleveret det samlede skifte, men et brev fra okt. 1492⁵²) oplyser, hvad sønnen Bjørn Andersen fik. Foruden Stenalt arvede han 48 gårde og 6 boel. Brevet fortæller desuden, at der var 3 sønner og 4 døtre, der skulle have arv. Da en datter arvede halv lod i forhold til en broder, må godset have svaret til ca. 240 bøndergårde foruden hovedgårdene Vorgård og Stenalt. Det var efter tidens målestok omfattende besiddelser, selv om de ikke nåede samme størrelse som naboernes godser på Djursland. Ulsig har beregnet Erik Ottosen Rosenkrantz's til 6 hovedgårde og over 800 fæstegårde og Lage Broks til 6 hovedgårde og knap 550 fæstegårde. Naboen i Himmerland Jens Madsen Munk på Visborggård havde 3-4 hovedgårde og mindst 160 fæstegårde⁵³).

h. Andre interesser.

Men Anders Jakobsen var - som vi så - ikke blot optaget af sit timelige vel. I 1461 blev han og hans hustru fru Anne optaget i konventbrødrenes broderskab i Aalborg helligåndshus⁵⁴), og i 1466 gav han til samme en gård i Gunderup sydøst for Aalborg⁵⁵). Efter Anders Jakobsens død i 1491 lovede prior og konvent da også at holde gudstjeneste for begge ægtefæller⁵⁶), ja, to år efter „at holde gudstjeneste til evig tid for Anders Jakobsens sjæl”⁵⁷).

I 1467 „oplader” munkene i Randers kloster Anders Jakobsen og husfrue „et sted i vor nye kirke”, formentlig beregnet til gravplads. Her skulle der bygges kapel og alter og holdes 3 messer om ugen til evig tid, ligesom der hvert år i fastens begyndelse til evig tid skulle holdes „messe

og anden gudstjeneste” for ægteparret, deres forfædre og efterkommere. Ægtefællerne skulle forsyne stedet og alteret med alle ornamenter, og klosteret erkender, at det havde oppebåret „penge og fuldt værd” for stedet og de fremtidige gudstjenester⁵⁸). Efter Anders Jakobsens død erklærede også dette konvent, at man var pligtig til at holde „en evig daglig messe indtil dommen” for ægteparret og deres børns og forældres sjæle foruden 4 begængelser årligt⁵⁹).

Endelig havde både fru Annes forældre og senere Anders Jakobsen givet jord og eng til præstegården i Voer for messe og prædiken i kirken til evig tid⁶⁰).

I et par omtaler af Anders Jakobsen virker forfatterne imponerede af, at han var så gavmild over for kirker og klostre⁶¹). Det er rigtigt, at hans midler flød i rigeligt mål til gejstlige institutioner, men han skulle næsten altid have modydelse: messer og gudstjenester med forbøn for sin og slægtens sjæle, i Randers desuden gravplads. Et gavebrev til Øm kloster fra 1481 på en gård i Elsted nord for Århus er tilsyneladende uden betingelser, men vi kender ikke brevet, blot registratures knappe meddelelse^{61a}).

Gavmildhed har næppe ellers været et dominerende træk hos ham, og hans færden passer ikke rigtig med vore forestillinger om fromhed. Hans velvilje mod kirken bundede snarere i ængstelse. Erik Kjersgaard skriver⁶²) rammende, at han „det ene øjeblik var en hoven, hensynsløs jorddrot og det næste et elendigt menneske sønderknust af frygt for at miste sin sjæls salighed”.

i. Testamentet.

Frygten kommer til fuldt udtryk i det testamente⁶³), der tidligere er blevet nævnt, og som er blevet til i hans sidste dage i begyndelsen af jan. 1491, hvor han lå syg i Randers.

Heri begyndte Anders Jakobsen med at træffe afgørelse i nogle praktiske forhold, men snart meldte ængstelsen sig, og han svingede mellem håb og frygt.

Det forurologede ham således, at en lovhævd, han havde fået, kunne være gået nogen for nær, og han bad derfor sine arvinger drage omsorg for, at det ikke kom vedkommende til skade.

Derpå fandt han for en stund trøst ved, at Vorgård havde han i hvert

fald erhvervet sig på ærlig vis, men straks var ængstelsen der igen. Mon nogle af de breve, han havde på Stenalt og Vorgård, kunne „komme hans sjæl til skade”? Det måtte arvingerne undersøge og evt. ordne, „så det bliver dem og mig uden synd”.

Igen fandt han lidt trøst, nu ved at mindes, at han hvert år før påske havde 7 præster til at holde messe i sin sognekirke ved Vorgård. Arvingerne skal fortsætte gudstjenesterne „og da give hver præst hjem med sig 24 skilling, 1 pund smør og et stykke flæsk og holde dem på gården til kost på den tid”.

Den dårlige samvittighed plagede ham imidlertid stadig. Nu var det en trætte „med bispedømmet” om et kapel, der ængstede ham. Striden havde fået ham til at holde op med at yde tiende af avl og kvæg på både Stenalt og Vorgård. Arvingerne skulle derfor sørge for at få betalt tiende, og de skulle give efter i striden om kapellet.

Endelig kom han til at tænke på en af sin faders nu afdøde tjenere (fæstere), Anders Tygesen. Af ham havde han fået nogle vilde heste, som han vist aldrig fik betalt. Derfor skal „Warde” (Vorde?) kirke have et af hans bedste øg og St. Jørgensgården i Århus et gråblisset, utæmnet føl af samme øg. Da kirken skal have øget „for hans sjæl”, må der skulle læses messe for Anders Tygesen. Men Anders Jakobsen havde også købt en gård af ham i Svanfolk. Han er bange for, at den heller ikke blev betalt, og han beder arvingerne spørge sig for derom og „gøre betaling derfor, som de vil svare for Gud, at min arme sjæl ikke skal betale det”. Her sluttede testamentet, men det efterfølges af et P.S. Han kan ikke få fred.

Der var også noget gods i Svanfolk og Skibsted, som han havde givet til kirken. Det har han „haft i forsvar” og uberettiget nydt indtægterne af. Det samme gjaldt den gård i Skibsted, som han og hans forældre havde givet til Kongerslev kirke. Pengene, han havde fået ind, havde han brugt til øksne- og hestehandel, „så jeg frygter, at de var ikke alle retfærdeligen betalt”. Arvingerne skulle derfor „gøre ’retviselige’ gode gerninger deraf for min sjæl, som de vil svare mig for Gud. Amen”.

j. Gravplads.

Der var tilsyneladende intet, der kunne bringe den gamle Anders Jakobsen fred, uden døden. Da den kom, blev han begravet i Ørsted

kirke. Det var lidt besynderligt, da han i 1467 hos gråbrødrene i Randers kloster havde købt sig „et sted i vor ny kirke på den nørre side ved koret“, men forklaringen ligger måske i testamentets beretning om striden med bispedømmet om et kapel.

Erik Kjersgaard, der så træffende karakteriserer den døende Anders Jakobsen, mener⁶⁴), at det var bispem på Børglum, striden stod med, men det er en fejltagelse, der skyldes, at han sammenblander Voergård i Vendsyssel, Vorgård i Himmerland og landsbyen Voer ved Stenalt i Rougsø herred.

Det er meget sandsynligere, at striden gælder det kapel, der efter aftalen i 1467 skulle bygges ved klosteret i Randers⁶⁵). En sådan aftale kunne let give anledning til strid, hvori stiftets bisp i Århus kunne indblandes. Tjenden blev imidlertid tilbageholdt af både Stenalt og Vorgård, så både Århus- og Viborgbispem er blevet inddraget. Anders Jakobsen taler da også om sin strid med bispedømmet, ikke med bispem, som om striden er blevet mere almen. I 1483 havde han jo i øvrigt, som vi så det, udtalt sig mindre fordelagtigt om Viborgbispem og hans ålegård.

Striden har nok bevirket, at fru Anne Mus, da hun døde i 1480, ikke som det havde været hensigten, blev begravet i Randers kloster, men i Ørsted kirke, sognekirken ved hendes fædrene gods Stenalt. Nu bisattes også Anders Jakobsen der.

Som vi allerede har hørt, bekræftede munkene i Randers i 1491 deres forpligtelse til messer og begængelse, så striden må være blevet jævnet, som den døende ønskede det.

2. Arvingerne

a. Skiftet.

Anders Jakobsen pålagde flere gange i sin sidste vilje arvingerne, at de skulle sørge for dette eller hint. Hvem arvingerne var, kan vi se af det brev¹), hvori sønnen Bjørn Andersens andel i boet blev fastsat.

Skiftet fandt sted i Århus den 4. okt. 1492, og til stede var de tre sønner Jakob, Bjørn og Jep. De gifte døtre kunne ikke selv optræde ved skiftet.

Juridisk tilkom det deres mænd:

Otto Emmiksen til Refsø i Gram herred, g.m. Anne,

Herman Fleming til Bavelse, g.m. Sofie og

Niels Jensen Munk til Visborggård, g.m. Inger.

Datteren Margrete på Støvringgård, der o.1488 var blevet enke efter Axel Jepsen Thott, mødte derimod på egne vegne.

Arvedelingen vil vi senere vende tilbage til. Skiftet blev imidlertid gennemført, så alle var „kvit for alt ydermere skifte”, og de gav hverandre fuldt afkald på jordegods, bopenninge m.v.

Skiftet blev gennemført relativt hurtigt efter faderens død, og det ser ud til at være forløbet uden komplikationer. Også i andre spørgsmål møder vi et vist sammenhold i familien.

b. Ny strid med Lage Brok.

Det var således tilfældet i den sag, som Margrete på Støvringgård førte mod Lage Brok. Hun stævnedes ham for kongens retterting, som de mødte for i bispegården i Århus den 20. jan. 1492, hvor kong Hans var nærværende. Trætten gjaldt noget gods, som Margretes afdøde mand havde mageskiftet med Lage Brok, men desuden mange flere beskyldninger, som der står i sagen²).

Herom fremlagde fru Margrete et dombrev, der var udgivet af ærkebispens i Lund og flere andre rigsråder. Vi kender desværre ikke selve brevet, men kun referatet deraf. Vi kan se, at dommen må være faldet før maj 1487, og at Lage Brok i den blev pålagt at give Axel Jepsen, Margretes mand, et brev tilbage. I det havde han lovet at skaffe ham et pantebrev, som en Niels Jensen Galen engang havde fået af Axels fader. Pantebrevet lød på hovedgården Sjørup i Skåne, som Axel Jepsens farfader i sin tid havde haft³).

Selv om Lage Brok fremlagde mange breve i Århus, lød dommen dog på, at Margretes dombrev „bør ved magt at blive”, og at Lage Brok skulle udlevere pantebrevet, som han altså har haft eller har kunnet skaffe, til fru Margrete på hendes børns vegne inden 6 uger.

Hvis han gjorde det, skulle mageskiftet blive ved magt, og fru Margrete skulle betale Lage Brok, hvad han havde til gode efter mageskifteaftalen.

Hvis han ikke skaffede pantebrevet, skulle mageskiftet gå tilbage. Margrete skulle i så fald betale Lage Brok et beløb, som han havde brugt til indløsning af noget gods i Vendsyssel, der var indgået i mageskiftet, og som der altså må have været pant i.

Så snart dommen faldt, gjorde Lage Brok imidlertid opmærksom på, at han, efter at dommen i sin tid var faldet i København, havde fået et brev af Axel Jepsen. Han begærede, at han måtte få lejlighed til at fremlægge det. Da brevet var på Sjælland, bestemte retten, at brevet skulle fremlægges inden 6 uger.

Kongen fik brevet fra Lage Brok allerede den 12. febr. 1492, fremgår det af en kvittering⁴), han udstedte for at have modtaget det, og gennem et dombrev af 14. maj s.å.⁵) kan vi følge sagens videre forløb.

De 6 ugers frist udløb flæskelørdag (lørdag før fastelavn), og da fremlagde Lage Brok sit brev. Margrete benægtede, at seglet var Axel Jepsens, og at han skulle have været i København, da det blev udstedt der den 23. maj 1487. Brevet blev dog dømt ved magt, men fru Margretes børns lavværge fik mulighed for at gendrive det inden for 6 ugers frist. Parterne mødtes igen palmelørdag (14. april). Det var dog ikke børnenes farbroder Markvard Iversen til Mejlgård, der mødte som værge, men morbroderen Bjørn Andersen. Han hævdede, at brevet var „stunget” (gennemstukket som tegn på, at det var annulleret), og at Axel Jepsen ikke var i København „Vor Herres opfarelsesaften” 1487 (23. maj).

Kongen havde derefter taget sagen ind for sig selv og sit råd, og den 14. maj faldt afgørelsen. Den dag mødte alle de tre brødre sammen med deres søster for rettertinget på Københavns rådhus.

Først godkendtes det, at Bjørn Andersen måtte „værge og tale de børns bedste”. Dernæst fastsloges det, at Axel Jepsens brev skulle blive ved magt og Lage Brok beholde godset.

I det brev⁶), der var dukket op i sagen, og som er bevaret i original, erklærede Axel Jepsen, at han var blevet forliget med Lage Brok om noget gods. Lage Brok skulle bl.a. have 3 gårde i Vendsyssel og 1 gård i Gelstrup ved Nibe, og Axel Jepsen erklærede, at han havde fået et vederlag derfor, som ”jeg lader mig nøje med”.

Brevet sluttede med, at Axel Jepsen vedgik aftalen „for hver mands tiltale”, forpligtede sig til at holde Lage Brok uden skade m.h.t. godset og erklærede, at alle andre breve og skrifter om godset skulle være magtesløse.

Det ser ud til, at Lage Brok her har haft papirerne i orden, og familien Bjørn har utvivlsomt raset.

Det blev dog først efter Lage Broks død i 1503, at Bjørn Andersen rejste sag mod hans børn gennem deres lavværg. Bjørn Andersen beskyldte Brok for, at han „vældeligen” skulle have ladet nedhugge 300 oge i hans skov, og desuden have ladet 10 foler og 17 øksne drive i sæk.

Rettertinget bestemte, at børnenes værg kunne vedkende sig sagen og yde erstatningen, eller gå til det hjemlige ting. Her kunne han aflægge ed med mededsmænd om sagen og siden gennem de af tinget udpegede mænd kundgøre resultatet for rettertinget. Han gjorde formentlig det sidste, men sagens slutning er vist ikke kendt.

Rettertingets dom⁷⁾, der blev afsagt på Kalø den 22. april 1506, sluttede med, at „den forfølgning, Bjørn Andersen har gjort indtil denne dag på den trætte, som hans fader hr. Anders Jakobsen og hr. Lage Brok imellem var, da skulle nu alting dødt og magtesløs være”.

Begge de to oprindelige stridshaner var nu døde, så nu måtte den sag være ude, synes rettertinget at mene.

Året efter kom herredsfoged Per Udsens afsløring af Lage Broks metoder, men vi har vist ikke yderligere vidnesbyrd i sagen.

c. Værgemålet for Anne Axelsdatter.

I dommen af 14. maj 1492 lå imidlertid kimen til en ny lang strid. Den begyndte i spørgsmålet om værgemålet for Margretes børn. Hendes mand Axel Jepsen Thott var som nævnt død o. 1488, og selv om hun fik „et tingsvidne af Støvring herreds ting under datum 1490, lydende, at fornævnte fru Margrete sad med hendes faderløse børn og bjergede sig med ære og lige og forbedrede gård og gods som en ærlig god kvinde, at ingen kan hende andet på sige⁸⁾), så skulle hendes børn dog have en mandlig lavværg.

Efter loven var det farbroderen, Axel Jepsens halvbroder Markvard Iversen Skiernov på Mejlgård, der skulle påtage sig opgaven. Af dommen fremgår det imidlertid, at han ikke ville komme for at forsvare børnenes interesser mod Lage Brok, selv om han vidste, at der var rejst sag om deres gods, og det til trods for, at han havde vedkendt sig værgemålet og ikke senere havde frasagt sig det. Varetagelsen af børnenes interesser blev derfor givet videre til den næste efter byrd, morbroderen Bjørn Andersen.

Markvard Iversen må imidlertid stadig have ment, at han var født værg

for børnene, for Bjørn Andersen stævnedes ham for landstinget i Viborg. Vi kender ikke tidspunktet, da den bevarede afskrift af dombrevet⁹⁾ er uden år. Kildesamlingens placering af brevet under 1490 er i hvert fald gal, for dommen henviser til dommen af maj 1492.

For landstinget nedlagde Bjørn Andersen påstand om, at Markvard Iversen ikke var ”vederhæftig” (pålidelig, i stand til at gøre fyldest) for børnenes gods. Markvard Iversens modbemærkning, at han ville gøre sig vederhæftig med gode mænds „love” (tillidserklæring), blev straks imødegået af modparten, der fremlagde „rigens dom”. Resultatet blev, at landstinget fratog Markvard Iversen værgemålet. Det begrundedes med, at han ikke var i stand til af al sin evne at være værge for godset, og at han ikke var mødt, selv om han vidste, at der var rejst sag derom. Værgemålet blev derfor tildelt Bjørn Andersen.

Man kan forstå, at Margretes brødre har været forargede over, at Markvard Iversen dukkede sig og ikke trådte op mod Lage Brok, da det gjaldt. Det er måske lidt vanskeligere at forstå, at Bjørn Andersen direkte førte retssag for at opnå værgemålet, men der er nu nok en forklaring.

Der har hele tiden været tale om Margretes børn, men konkret hører vi kun om ét barn, en datter Anne. Hendes skæbne belyses i en dom fra 1576¹⁰⁾. Bjørn Andersen den yngre (sønnesøn af den ældre) havde da en strid med Markvard Iversens søstersøn, landsdommer Axel Juul til Villestrup. I sin yderste konsekvens angik sagen, som Juul tabte, ejendomsretten til Støvringgård.

Under sagen hævdede Axel Juul, at Anne Axelsdatter var „et vanvittigt menneske og usindigt”. Derfor havde hendes morbrødre Jakob og Bjørn Andersen trængt hende ind i Ring kloster. Deres interesse i at få pigen i kloster skulle være, at hun så blev betragtet som død for verden og ikke kunne tage arv. De kunne så „skifte hendes gods”. Axel Juul hævdede, at hun aldrig burde have været „indviet efter klostorskik”, men at morbrødrene burde have købt hende i kost i klosteret for hendes livstid for 100 gylden.

Kansleren Niels Kaas, der førte sagen på fætterens Bjørn Andersens vegne, benægtede, at Anne „skulle være et galt og vanvittigt menneske” og henviste til Århusbiskoppen Niels Clausens brev fra 1515. På det tidspunkt må spørgsmålet altså allerede have været fremme. Heri erklærede han, „at han nogle år tilforn havde været udi Ring kloster og der

indviet nogle gode jomfruer, iblandt hvilke var besynderlig en god jomfru, fornævnte jomfru Anne Axelsdatter, og at han gjorde et grangiveligt spørgsmål til hende, om det var med hendes fri vilje og samtykke, at hun skulle indvies udi samme kloster. Da svarede hun, at hun var aldeles ulokket og utvunget dertil, og at hun begærede med fri vilje og vidskab der at indvies, annammes og blive al sin livstid udi samme kloster, inden hvilket hun og har stadelig blevet, ej begærendes derud at komme, og at hun var indgivet med guld og penge som en anden god jomfru”.

Det er svært at afgøre, om Anne var „vanvittig” eller „afsindig”, så hun ikke på regulær vis kunne klostergives. Et enkelt vidnesbyrd gør det dog sandsynligt. Hendes moder gav i 1493 en gård i Hyllested i Sdr. Djurs herred til Mariager kloster „for hendes datters underholdning”^{10a}). Hvis pigen, der var enearving til Støvringgård, havde været sund og frisk, ville hun have været et godt parti. Moderen synes dog ikke at regne med den mulighed, men er snarere bange for, at hun end ikke kan klare sig selv, siden hun skaffer hende underholdning.

Det er nok heller ikke muligt at fastslå, om hun efter moderens død blev anbragt i Ring kloster med eller mod sin vilje. Men det er let at se, at morbrødrene kunne have en interesse i, at pigen kom i kloster. Det viste sig tydeligt, da hendes moder døde o. 1500, for så kom Annes arv til deling.

d. Arven efter Anne Axelsdatter.

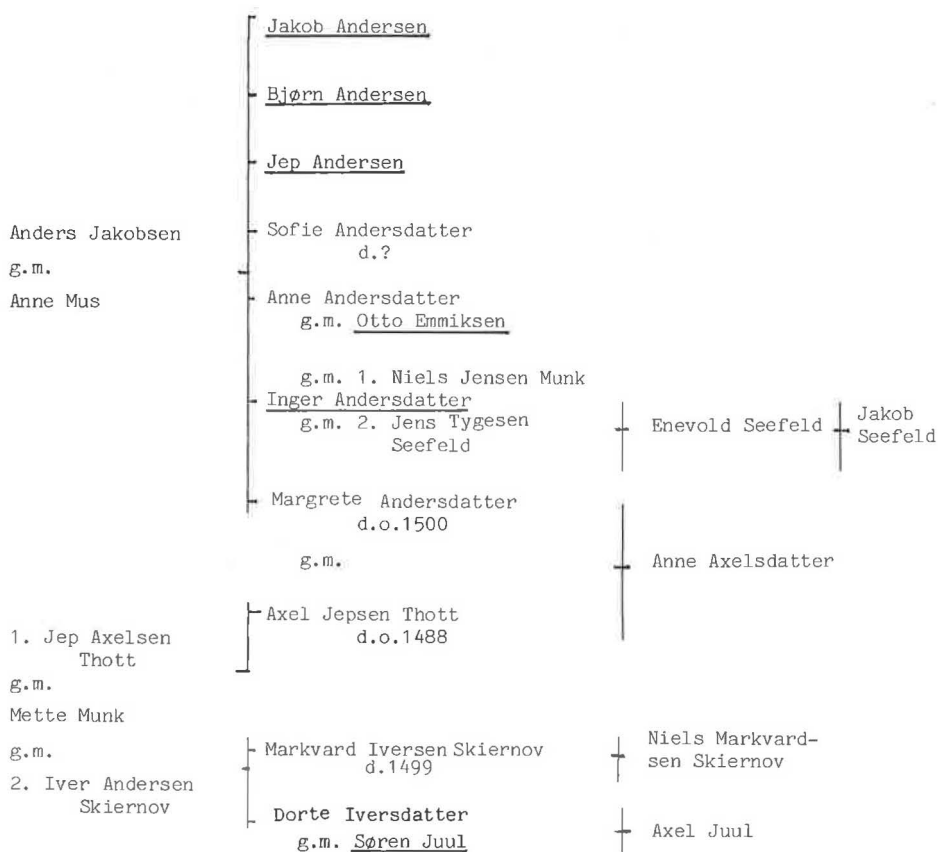
Skifteforretningen¹¹) fandt sted på Støvringgård den 24. nov. 1501 med den nu gamle Erik Ottosen Rosenkrantz til Bjørnholm, Tyge Jensen Seefeld af Dalsgård og Mads Jensen Viffert af Torstedlund som vidner. Vi vil igen vente med at se på arveparterne for i stedet for at vende opmærksomheden mod deltagerne i skiftet (se tavle 3).

Fra slægten Bjørn mødte igen, som ved skiftet efter Anders Jakobsen og hans hustru, de tre sønner Jakob, Bjørn og Jep. Sofie må være død barnløs i tiden siden da, for hendes mand Herman Fleming til Bavelse er gledet ud af kredsen. Derimod mødte igen Otto Emmiksen for sin hustru Anne. Niels Jensen Munk til Visborggård var derimod faldet på krigstøget mod Sverige i 1497, så hans enke Inger, der endnu ikke var blevet gift med Jens Tygesen Seefeld fra Dalsgård (hans fader var jo vidne ved skiftet), mødte på egne vegne.

Bemærkelsesværdigt er det, at fra Annes fædrene familie mødte kun Søren Juul af Hedegård, der var gift med fasteren Dorte Iversdatter. Ganske vist var Markvard Iversen, der havde været nærmest til værge-målet for Anne, død i 1499, men han havde en søn Niels. Han var ikke repræsenteret.

Table 3

Slægtstavle til belysning af skiftet 1501
efter Anne Axelsdatter

Deltagerne i skifteforretningen er understreget

Dommen fra 1576 kaster igen lys over forholdene. Under behandlingen af den sag, der da blev ført, henviste Axel Juul¹²⁾ til en dom fra 1546. Den viser, at arvesagen fra 1501 også i 1540-erne havde været fremme til behandling. I hans referat af den gamle dom lyder det, som om Niels Markvardsen, der som det siges „dertil er en farbrodersøn”, blev udelukket fra arv, fordi Anne havde fastre og morbrødre. Det har Axel Juul anset for så urimeligt, at han mente, han havde grund til at rejse sag om arven og tale med om retten til Støvringgård.

Men sådan så Niels Kaas ikke på dommen. Efter hans opfattelse berørte den slet ikke „de rette arvinger”, men konstaterede kun, at Niels Markvardsen var blevet fradømt såvel arv som værgemål. Markvard Iversen mistede altså ikke blot værgemålet, men også arveret efter Anne, da han blev dømt, og efter hans død fik det betydning for hans søn.

Set i den sammenhæng var værgemålssagen særdeles vigtig for familien Bjørn, og man forstår, hvorfor Bjørn Andersen forfulgte spørgsmålet ad rettens vej. Dels fik han gennem stillingen som lavværge retten til at øve indflydelse på jomfru Annes placering, der kunne komme til at fremskynde udløsningen af arven efter hende, dels blev en arving sat udenfor i en kommende arvesag.

Endnu en bemærkning i dommen fra 1576 kaster lys tilbage over skiftet i 1501. Jakob Seefeld på Visborggård havde gjort fælles sag med Axel Juul. Seefeld var ganske vist ikke blevet stævnet i sagen, men Axel Juul gjorde opmærksom på, at hans egen moder Dorte Iversdatter og Seefelds farmoder Inger Andersdatter var de eneste af deltagerne i skiftet, der overlevede jomfru Anne, og derfor alene skulle have arvet hende. Da Jakob Andersen først døde o. 1525, må jomfru Anne altså have levet endnu sidst i 1520-erne.

Niels Kaas afviste let indvendingen. Han henviste til skiftebrevene, hvor alle deltagerne, også Axel Juuls fader, havde erklæret, at de havde været til „et venligt skifte” og gav „fuldt afkald for al ydermere tiltale”. Interessant i vor sammenhæng er imidlertid hans bemærkning, at de skiftede „al jomfru Annes arv, ligesom hun allerede havde været død”. I skiftebrevene står der ikke direkte, at jomfru Anne levede, da skiftet fandt sted, men det ligger i teksten. De var til skifte efter Anne, „som er vor søsterdatter”. Da Bjørn’erne skiftede efter forældrene, var skiftet efter hr. Anders Jakobsen og fru Anne, „hvis sjæle Gud nåde”.

Annes placering i klosteret kom ikke familien Bjørn til skade - tværtimod. Den medførte, at arven efter hende blev udløst, mens morbrødrene endnu var i deres bedste alder, optaget af at lægge gods til gods.

3. Døtrene

Når vi vender os til de enkelte medlemmer af familiekredsen, er det påfaldende, så lidt underretning vi har om kvinderne. Det hænger selvfølgelig sammen med deres stilling i samfundet. De optrådte sjældent der, hvor man traf de afgørelser, der resulterede i dokumenter. Det blev derfor få oplysninger om dem, der gik videre til eftertiden.

En del af dem forsvandt som Anne Axelsdatter ind bag klosterets mure til en anonym tilværelse. Andre som Sofie og Anne Andersdatter levede i skyggen af deres mænd, hvis de ikke døde i barselsseng. Størst chance for at sætte sig spor havde en kvinde måske, hvis hun blev godt gift og derefter sad enke tilstrækkelig længe. Den sidste lod fik Margrete og Inger Andersdatter.

a. Margrete.

Margrete blev gift med Axel Jepsen Thott på Støvringgård, der ligger ved vestbredden af Randers fjord. Efter at Axel Jepsen var død, fik Margrete, som vi har hørt, et tingsvidne, der sagde, at hun sad med sine faderløse børn og forbedrede gård og gods. Det begrænsede materiale, vi har om hende, belyser netop hendes godsinteresser.

Vi møder hende i godsejerrollen allerede i 1489, og de interesser, hun da forsvarede, gjaldt gods, der lå så langt borte som i Hover 8-9 km øst for Hee i Vestjylland.

På Voldbjerg et par km syd for Hee sad dengang Elne Pedersdatter Skram, enke efter Erik Christensen Fasti. Familien på Voldbjerg havde gennem de sidste 25 år søgt at sikre sig deres jordegods, bl.a. Hover mølle. Da Erik Christensen var død, gik enken i 1486 til landstinget i Viborg og året efter til kong Hans på rettertinget i København. Her lod hun læse et tingsvidne på, at manden havde ladet tage lovhævd på godset, og hun fik dom for, at lovhævden bør „ved magt at blive”.

I marts 1489 fik fru Elne imidlertid pludselig travlt. Den 8. fik hun et sognevidne på Hee kirkegård, og den 12. et tingsvidne på Hing herreds-

ting. Begge vidner beskrev detaljeret, hvad der hørte til møllen. Grunden til travlheden var, at fru Margrete af Støvringgård havde stævnet et nævn, der havde udtalt sig om Hover mølle. Den 16. marts skulle parterne mødes for Ribebispen i Bølling kirke, og her fremførte fru Elne så, at møllen var hendes, og at den frist, hvormed der var blevet stævnet i sagen, i øvrigt var for kort. På et nyt møde i Lemvig kom fru Elnes søn Iver Eriksen Fasti i stedet for hende. Det viser sig, at striden angik, om „der har været gård” ved møllen og er det endnu, som folkene på Voldbjerg påstod, eller om det blot var et møllehus, som møllehuse plejer at være, som fru Margrete hævdede.

Formentlig havde hun nær møllen en fæstegård, hvis forhold forringedes, hvis møllen godkendtes som gård.

Bispen krævede nye synsvidner, da de mange fremlagde vidnesbyrd tilsyneladende overvældede ham, og vi kan følge sagens gang over sognestævner og herredsting frem til landstinget. Det fremgår heraf, at der til møllen var, hvad der hørte til en gård (salshus, fæhus, hestegård, kålgård o.s.v.) og til en mølle (mølledam m.v.). Jep Grøn på Rydbjerg sydøst for Ringkøbing erklærede endog, at han 2 gange havde oppebåret kongens skat af Hover mølle. Landsretten fastslog derfor, at møllen kunne fæstes ud som gård såvel som enhver anden gård¹).

Margrete opnåede altså ikke, hvad hun nok havde håbet. Det mest imponerende, og grunden til, at sagen belyses så fyldigt her, er imidlertid den rejsen og argumenteren, der er blevet præsteret i en sag som denne, der ikke engang ser ud til at have haft det store økonomiske omfang, og altså heller ikke førte til det ønskede resultat.

Striden med Lage Brok er tidligere blevet behandlet, ligesom spørgsmålet om værgemålet for datteren.

I 1499 havde hun endelig en strid med flere bønder i Kare på den anden side af Randers fjord om Kare holm. Her var det Margrete, der mødte med de fleste og bedste papirer, og ved rettertinget i Randers lød dommen på, „at fru Margrete på hendes barns vegne bør Kare holm at beholde”²). Hun opfattedes altså som forvalter af datterens arv. Desuden ses det, at der nu kun omtales ét barn. Havde der før været flere, må de andre være døde.

To år efter var Margrete død, og arven blev delt.

b. Inger.

Inger Andersdatter fra Vorgård blev gift med sønnen på nabogården Visborggård. Den ejedes i sidste halvdel af 1400-tallet af Jens Madsen Munk, der som vi hørte havde haft en strid med Anders Jakobsen på Vorgård i 1462. Men familierne må være kommet på talefod igen. Jens Madsen havde fem døtre og én søn Niels Jensen Munk, eller Munk Jensen, som han gerne kaldte sig³). Han blev gift med Inger Andersdatter og deltog i skiftet efter Anders Jakobsen som svigersøn⁴).

På det tidspunkt havde gamle Jens Madsen på Visborggård overladt gården til sønnen og selv taget ophold ved Mariager.

Munk Jensen og fru Inger havde fem sønner og en datter, da den store politik greb ind i familiens skæbne. I 1497 mistede kong Hans troen på, at de evindelige forhandlinger med svenskerne om unionens genoprettelse ville føre til noget. Han rykkede derfor op i Sverige med en stor hær, der gik mod Stockholm, og efter at Dalkarlene var blevet slået ved Rødebro, blev unionen genoprettet. Den holdt blot i 4 år. Munk Jensen var med i hæren, skal endog have ført hovedbanneret i kampen, men skal sammen med 14 andre være druknet kort tid derefter⁵). Fru Inger sad tilbage på Visborggård med 6 børn.

Da hendes svigerfader var død, kom det til skifte i Mariager i 1501⁶). To af Munk Jensens søstre var repræsenteret ved deres ægtefæller: Hans Lykke, der fik Havnø, og Niels Christensen Tornekrans fra Kyø. De tre andre søstre mødte „på egne vegne”. De var allerede enker⁷).

Ved skiftet fik fru Inger „på hendes børns vegne” Visborggård med Korup mølle og store dele af skovene og Lovnkær. I Sydøsthimmerland fik hun desuden følgende fæstegods.

Visborg sogn	16 gårde	9 boel
Skelund sogn	1 gård	1 boel
Solbjerg sogn	1 gård	
Als sogn	1 gård	1 boel
Bælum sogn	2 gårde	1 boel
	<hr/>	
	21 gårde	12 boel

I Sydvesthimmerland kom hertil:

Års sogn	5 gårde	2 boel
Haubro sogn	5 gårde	
Farsø sogn	2 gårde	
Louns sogn	2 gårde	
	14 gårde	2 boel

Syd for Mariager fjord fik hun endelig 2 gårde og 2 boel, der lå meget spredt placeret.

Ved skifteforretningen optrådte Jakob Andersen på Vorgård som lavværg for søsteren og hendes børn, og blandt vidnerne var igen Erik Ottosen Rosenkrantz, men også abbed Henrik (Christensen Tornekran) fra Vitskøl kloster, broder til fru Ingers svoger, og Tyge Jensen Seefeld af Dalsgård, hvis familie vi snart skal høre mere om.

Som man næsten kunne vente det, kom det til langvarige stridigheder om arven. Af et brev fra 1509 fremgår det, at bisperne fra Århus og Børglum med flere gode mænd skal have mæglet i en strid mellem Hans Lykke og fru Inger⁸). Striden løb imidlertid videre gennem generationer⁹).

Fru Inger på Visborggård arvede også selv gods. Sidst på året 1501 deltog hun i skiftet efter søsterdatteren Anne Axelsdatter, uden at vi kender hendes arvepart¹⁰). Og da hendes broder Jep skal være død uden arvinger i 1509, arvede hun Randrup efter ham¹¹).

Hendes børn besad imidlertid ikke den samme livskraft, som hun selv tilsyneladende ejede. Kun en af sønnerne skal være blevet gift, men døde snart efter uden arvinger. En anden søn levede endnu i 1527 og skal have deltaget i opstanden mod Christian 2., men han må være død som den sidste i søskendeflokken kort efter det nævnte år, for da arvede fru Inger Visborggård¹²).

På det tidspunkt havde hun i mange år været gift med en søn af Tyge Jensen Seefeld fra den nærliggende Dalsgård. Jens Tygesen hed hendes 2. mand. Han havde allerede den 21. juni 1509 på Hindsted herredsting gjort lovhævd på „Visborggård med al gårdens enemærke”. Han indvordede godset til sig og sine „havendes” børn. Det er nærliggende at slutte, at han allerede da var gift med Inger Andersdatter, og at de

„havendes” børn var hendes børn i ægteskabet med Munk Jensen. Selv havde Jens Tygesen jo ingen adkomst til Visborggård.

I 1503 havde Jakob Andersen på Vorgård gjort lovhævd¹³) på Visborggård „på hans søsters børns vegne”. Nu var det altså en anden, der forsvarede dem.

Først da Munk Jensens børn alle var døde og fru Inger arvede Visborggård, gik den, som tidligere Randrup, over til hendes 2. ægtefælle af slægten Seefeld. Familien på Dalsgård havde tidligere været beskedne godsejere, men nu rykkede de frem i rigdom og indflydelse. Det skete først og fremmest takket være det gods, som Inger Andersdatter bragte med sig ind i sit andet ægteskab.

Hun skal have overlevet sin anden mand, der døde i 1538¹⁴). Som vi hørte, levede hun længst af Anders Jakobsens børn. Både hun og ægtefællen nåede at opleve, at både Visborggård og Dalsgård gik op i luer under Grevens fejde¹⁵).

Anders Jakobsens døtre regnes til slægten Bjørn. De førte slægtens våbenskjold, men den generation, de efterlod sig, tilhørte ikke Bjørn’erne. Ingers efterkommere af andet ægteskab var Seefeld’er. Adelslægtet regnes efter mandslinjer. Slægten Bjørns videre skæbne må derfor søges hos Anders Jakobsens sønner.

4. Sønnerne

a. Jep.

Jep Andersen var den yngste af Anders Jakobsens sønner. Ofte kaldte han sig Jep Mus efter moderens slægt. Han er den af brødrene, vi er dårligst underrettet om.

En enkelt episode fra hans yngre dage er dog blevet overleveret. Det er sket gennem et brev, som enkedronning Dorotea i 1493 sendte til lensmanden Mourits Gyldenstjerne på Aalborghus. Bispen i Århus havde skrevet til hende, at hendes hofsinder Jep Andersen og Jachim Lykke i Randers kloster var kommet op at hugges og havde lemlæstet hinanden. Det var hende „høveligt” imod. Hun ønskede derfor, at det kunne komme „udi dag og stund” (til stilstand) mellem dem, indtil hendes kære søn kong Hans vendte hjem. Hun skrev til Gyldenstjerne og bad

ham tage sig af sagen, da han var en af dem, der skulle sørge for riget, mens kongen var uderejst¹).

Ellers kan vi konstatere, at han var med på rettertinget i København i maj 1492, da alle tre brødre søgte at forsvare Margrete og hendes barns interesser mod Lage Brok. Han deltog også i skifterne efter forældrene og efter Anne Axelsdatter, men han træder ikke tydeligt frem, og vi får intet at vide om hans arveparter.

Efter forældrene fik han imidlertid Randrup, som han senere skrev sig til. Det var næppe en hovedgård endnu, men kunne måske blive det, hvis man kunne lægge bøndergodset sammen. Problemet var blot, at Vor Frue kloster i Aalborg havde halvdelen af Randrup og ikke ville slippe det. Jep Mus må have været ivrig efter at få fat i godset, for i 1506 klagede klosteret over, „at halve Randrup i Skibsted sogn er dem vædeligen tagen fra”. Stridens slutning kender vi ikke. Jep Mus nåede måske ikke at få samlet Randrup, idet han skal være død i 1509²).

Men Jep havde også strid med broderen Jakob på Vorgård. I et brev fra 1499³) fortælles det, at der var beskikket sandemænd, som skulle komme og gøre „ret markskel imellem Svanfolk mark og Randrup mark”, d.v.s. mellem Jakobs og Jeps jordegods. „Men samme dag, som sandemændene skulle have gjort deres tog og ride derimellem, da var nogle af deres venner der til stede, som var hr. Erik Ottosen (Rosenkrantz) til Skierne, ridder, Tyge Jensen i Dalsgård med nogle flere deres venner”. Resultatet blev, at brødrene opgav sandemandstoget, gav de „gode mænd” fuldmagt til at „gøre dem et mindeligt skel” og således undgik videre proces.

I 1504 var der imidlertid igen problemer, idet Jep Andersen i Randrup ønskede gjort „ret markskel” omkring Bælum mark⁴). Der tales ikke om strid, Jakob Andersens navn nævnes ikke, men da der også er tale om skel til Vorgård, må der have været nogen tvivl herom, siden det skulle konstateres.

Jep Mus har ikke gjort sig stærkt gældende i det offentlige liv, hvis vi kan dømme efter det beskedne materiale, der er overleveret. Dels blev han nok ikke så gammel, dels havde han næppe nogen hovedgård og manglede den økonomiske styrke, der skulle til, for at gøre sig gældende. I dec. 1499 deltog han i Høllum herreds ting. Han tituleres her væbner. Den sag, han deltog i, var Tyge Jensens strid for at beholde Grevelund

med skov og mark⁵). Sagen kom året efter for en kreds af stormænd samlet i Vorning kirke (nord for Hammershøj) med Viborgbispens og Erik Ottosen Rosenkrantz i spidsen. Jakob og Bjørn var også blandt de udpegede dommere. Før man traf afgørelse i striden, der stod mellem Tyge Jensen og sandemænd fra Hindsted herred, supplerede dommerne sig med endnu en kreds af mænd, „som væbnere er”, bl.a. Jep⁶). Han havde jo i hvert fald kendskab til sagen fra lavere instans. Tyge Jensen beholdt i øvrigt Grevelund.

Derimod hører vi intet om, at Jep Andersen havde forleneringer eller andre offentlige hverv. Han bevidnede en overenskomst, der blev indgået i Helligåndsklosteret i Randers i 1505⁷), og i 1509 lovede prior og konventsbrødre samme sted at „lade holde gudstjeneste for ham⁸). I begge de sidste breve omtales han som Jep Andersen af Støvringgård. Forklaringen kan være, at han sammen med Jakob arvede gården ved skiftet efter Anne Axelsdatter i 1501. Det ville passe med, at Jakob Andersen senere havde den⁹). Jep Andersen døde uden livsarvinger og bidrog altså ikke til slægtens beståen. Jakob arvede nok hans del af Støvringgård, mens Inger fik Randrup.

b. Jakob.

Den ældste af brødrene, Jakob Andersen, har vi mange flere oplysninger om. Allerede i 1480 overværede den unge væbner Skovby herreds ting på Nordfyn¹⁰). I de følgende år var han hofsinde (gjorde hof-tjeneste) og lå i borgeleje (var indkvarteret) i Dalby kloster i Skåne i 1486 og på Antvorskov i 1492¹¹).

I 1484 må han være kommet i øjeblikkelig pengetrang, idet han i København lånte 20 rhinske gylden af faderens fætter Bjørn Johansen til Valby på Stevns. Han skulle betale pengene tilbage inden 8 dage efter påske. Ellers skulle han ride ind „i Odense i Fyn og aldrig derud igen”, før pengene var betalt eller Bjørn gav ham tilladelse til at rejse. Desuden forpligtede han sine arvinger til at betale gælden, hvis han skulle dø, før han selv fik betalt¹²).

Snart er han nok vendt hjem til Himmerland for at blive godsejer. Fra skiftet efter forældrene har vi ikke samlede oplysninger om Jakobs del, men han fik i hvert fald Vorgård, som han senere skrev sig til, bl.a. i

1495¹³). Han solgte da sin „øde jord liggende i Ystad by i Skåne norden for dårekisten”. Jorden her var en del af arven efter faderen.

Før år 1496 skal han være blevet gift med Margrete Poulsdatter. Med hende fik han en part i Tybjerggård 12-14 km nord for Næstved. Det er nok baggrunden for, at han den 24. aug. 1496 overværede det sjællandske landsting og blev anført som Jakob Andersen på Tybjerggård¹⁴).

Snart kom arven efter Anne Axelsdatter, og da broderen Jep døde uden livsarvinger, resulterede det som nævnt i, at Jakob Andersen blev ene-ejer af Støvringgård.

I 1512 skaffede han sig endelig en større andel i Tybjerggård, end han allerede havde. Gården var blevet stærkt delt ved et skifte i 1486¹⁵), hvor Anders Jakobsens svigerfader Poul Henriksen i Tybjerg havde arvet en del af den på sin hustru vegne. Den del havde Jakob Andersen fået ved sit ægteskab. Nu fik han lejlighed til at købe den del, som Jakob Jepsen Ravensbergs børn „kunne tilfalde i arv udi Tybjerggård”. Men vi har også vidnesbyrd om, at han har solgt jord. I 1509 tilskødede han Vrejlev kloster en gård i Sdr. Saltum i Vendsyssel, og i 1522 gav han Mariager kloster skøde på en gård der i byen¹⁶).

Som godssamler gik Jakob Andersen trolig i faderens fodspor. Han har tilsyneladende ikke ført så mange processer som faderen, men hans interesse i at få fastslået markskellenes forløb fornægtede sig ikke og angik ikke blot som i striden med broderen Jep de nære forhold omkring Vorgård, men viste sig også angående skel så langt derfra som mellem Tulsted mark og Asp mark øst for Skørping og omkring Øster Alling mark syd for Gl. Estrup. I 1501 var han ude for, at „sandemænd i Hellum herred sagde nej for det tog, som Jakob Andersen til Vorgård havde krævet dem til på Torup skov og mark”¹⁷).

Jakob Andersen vandt sig ved sin godssamling en position, der gav adgang til at deltage mere aktivt i den offentlige administration. I 1499 sad han i rettertinget i Viborg, da kong Hans godkendte, at Erik Ottosen Rosenkrantz måtte købe Kokholm i Svingelbjerg sogn¹⁸), en af de tre gårde, der senere indgik i Lerkenfeld.

Som nævnt var han i okt. 1500 meddommer i Vorning kirke i Tyge Jensen Seefelds sag, og i marts 1505 var han sammen med Børglum-bispen Niels Stygge m.fl. i Mariager med til at dømme i en strid mellem

Indtil 1505 ser det ud, som om hans virkefelt har været begrænset til Jylland. I maj nævnte år deltog han imidlertid i møder i København. Dels bevidnede han her nogle mageskifter, som Børglumbispen fik gennemført i Kær Herred med kongen og en selvejerbonde²⁰). Dels sad han Guds legems aften (21. maj) med i rettertinget på Københavns rådhus. Det større virkefelt forklares nok ved, at han var blevet medlem af rigsrådet, og om sommeren var han som råd med ved mødet i Kalmar²¹). Samme efterår var kong Hans i Viborg, og Jakob Andersen sad igen i rettertinget²²).

Vi skal ikke yderligere følge hans rigsrådsarbejde, der ikke har sat sig kraftige spor. Det skal blot nævnes, at han var med til at udstede Christian 2.s håndfæstning den 22. juli 1513²³) i København, men at vi intet hører om ham i forbindelse med Christian 2.s fordrivelse. Jakob Andersen er formentlig død mellem 1522 og 1525²⁴).

Mødet med kong Hans i Viborg i efteråret 1505 havde imidlertid sine pinlige faser. Det havde sammenhæng med, at Jakob Andersen også var blevet lensmand. I året 1500 deltog han som hovedsmand på Åstrup i Vennebjerg herreds ting. Under Åstrup len hørte også Jerslev herred. Året efter skal han også have været forlenet med Gaunø (klosteret), ligesom han fik Hellum herred, som hans fader også havde haft²⁵).

Den 22. okt. 1505 sad Jakob Andersen som nævnt i dommersædet i Viborg, men den 26. i samme måned måtte han selv træde frem for retten i Viborg bispegård. Her mødte nogle af kongens bønder fra Hellum herred og klagede „hårdeligen” over deres lensmand. En gammel registrant, der blev optegnet i 1578 over breve på Aalborg slot, viser i øvrigt, at der i 1505 også var kommet 2 klagebreve over Jakob Andersen fra nogle bønder i Fleskum herred²⁶).

De beskyldte ham for at have bygget på kronens og bøndernes jord, og til svig og skade for kronen havde han behandlet det som sin personlige ejendom. Deri lignede han i øvrigt sin fader, der „svigeligen havde ladet kronens og bøndernes jord sværge til Vorgårds enemærke”, tilføjede bønderne.

De klagede også over, at han havde ladet sig tilrebe jord fra kronens og bøndernes eje, og at han havde frataget kronen mange enge for selv at bruge dem til Vorgård.

Endelig havde han „stokket og blokket vore og kronens bønder, lov-

uforvunden”, d.v.s. han havde ladet bønderne sætte i gabestok og blok, uden at de var dømt.

Det var barske beskyldninger, og Jakob Andersen kunne ikke frigøre sig for anklagerne. Retten fastslog derfor:

- 1) at han skulle tilbagegive, hvad han uretmæssigt havde tilegnet sig af jord og eng,
- 2) at han måtte domfældes for sin ulydighed som lensmand. Han havde fordærvet og ødelagt kronens bønder og undersåtter med beskatninger og besværinger, og dertil havde han stokket og blokket bønderne,
- 3) at det endvidere var kommet frem, at kronens skove i hans len var blevet forhugget og ødelagt.

Kongen selv rejste da det spørgsmål over for rettertinget, om Jakob Andersen eller nogen anden lensmand, der sveg Danmarks krone på dens ejendom, og som uden dom stokkede og blokkede de undersåtter, som de netop selv havde fået til opgave at skaffe deres ret, ikke burde „derfor med rette lide og undgælde”.

Hertil svarede rettertinget, at Jakob Andersen burde miste alle sine len og betale kronen den lidte skade. Endvidere skulle det gå enhver lensmand, der handlede mod kronen, som han havde gjort, på samme måde.

Det var en barsk tilrettevisning at modtage. Han mistede ikke blot lenene og skulle betale erstatning. Han blev også hængt ud som et eksempel til skræk og advarsel, og samtidig blev faderens rygte følt ramponeret ved den omtale, han fik i dommen.

Desværre har vi ikke efterretning om, hvad de økonomiske konsekvenser for ham blev, men de var måske beskedne. Hans karriere blev i hvert fald ikke brudt. Snart sad han som lensmand i Anissegård (Holbo herred) i Nordsjælland²⁷), og fra 1516-20 havde han Nørlyng herred ved Viborg i forlening.

Fra hans tid som lensmand her har vi bevaret et brev fra ham, som ikke er uden interesse. Det er til kongen, Christian 2.

Rigsråden Niels Clementsen, der bl.a. havde haft Aalborghus i forlening, var død, og kongen havde beslaglagt hans omfattende gods. Det skulle efterfølgeren på Aalborghus, Ejler Bryske, i hovedsagen tage sig af.

I brevet anfører Jakob Andersen nu, at kongen havde givet befaling om, at Bryske skulle lade Jakob Andersen få de 4 gårde af det beslaglagte gods, som lå i Nørlyng herred, hvis de ikke hørte til den del af godset, som Niels Clementsens enke havde fået brev om, at hun måtte beholde. Det havde dog vist sig, at hun slet ikke ville have gårdene, fordi kannikerne i Viborg efter Niels Clementsens død havde taget engene, der hørte til dem.

Ejler Bryske og Jakob Andersen var senere mødtes i Viborg, men da havde Bryske nægtet at overlade gårdene til Jakob Andersen. Resultatet var derefter blevet, at kannikerne også havde taget gårdene og endog havde fæstet dem bort. Jakob Andersen påstår, at hvis han havde „haft gårdene i væрге, da skulle de hverken have taget engene eller gårdene”. Senere har han imidlertid overtaget dem på kongens vegne. Han oplyser, at Niels Clementsen har haft dem i væрге i 15 år, og at de er „bygget på rette kronens jord”. I alt har Jakob Andersen derefter 6 gårde og 2 boel i herredet.

Hvis kannikerne skulle komme til kongen om gårdene, mener Jakob Andersen, at de bør bevise, at de har adkomst til godset. Han finder ikke, at de blot skal have lov til at „tage eders nåde det fra”.

Selv vil han gerne vide, om han skal beholde gårdene „til så længe sagen kommer i rette”, eller om han „skal slippe dem igen”.

Det er næsten rørende at se, med hvilken omhu Jakob Andersen tager sig af kronens interesser, og hvor forsigtigt han spørger sig for m.h.t., hvad han skal foretage sig. Den gamle dom fra 1505 var endnu ikke glemt, da han den 26. sept. 1519 sad på Støvringgård og skrev til kongen, sin „Kiæreste nådige herre”²⁸).

Adelsårbogen hævder, at Jakob Andersen skal være blevet ridder i årene 1511 eller 1512, men det er næppe sandsynligt. I Christian 2.s håndfæstning fra 22. juli 1513 er han indplaceret i rækken af rigsråder. Han står som nr. 3 efter de verdslige råder, der er riddere, og må altså være væbner. Årene 1511-12 bød vist heller ikke kong Hans særlige lejligheder, hvor det var naturligt at lade slå nye riddere. Det er meget sandsynligere, at Jakob Andersen har fået ridderslaget ved Christian 2.s kroning i juni 1514, hvor uddelingen heraf indgik i festlighederne²⁹).

Synspunktet støttes i øvrigt af, at Jakob Andersen i en rettertingsdom fra København den 27. juli 1513 anføres først blandt de rigsråder, der

C IV 25

Jakob Andersens segl, bl.a. på håndfæstningen 22.7. 1513
Thiset: Danske adelige Sigiller C IV 25

ikke er riddere, mens en lignende dom fra 16. aug. 1515 placerer ham i rækken af riddere. Andre domme fra 12. marts og 5 nov. 1515 omtaler ham også som ridder³⁰). Heller ikke i dette forhold kom den gamle dom til at skade ham.

Da Jakob Andersen var død, fik hans søn Anders Jakobsen Vorgård, men han døde sidst i 1530-erne kort før sit bryllup. Han efterlod sig altså ikke arvinger, der kunne videreføre slægten Bjørn. Jakob Andersens enke levede endnu i 1551 på Støvringgård og forsvarede sine godsinteresser³¹). Efter hendes død kom godset til datteren Dorte Jakobsdatter, der var gift med Oluf Glob. Da hun også var barnløs, gik både Støvringgård og Vorgård efter hendes død over til slægten Kaas fra Tårupgård i Fjends herred. Forklaringen herpå finder vi i den sidste broder, Bjørn Andersens familieforhold.

c. Bjørn.

I Anders Jakobsens testamente er der en bemærkning om Niels's Maren i Horsens (sydvest for Lindenberg). Han vil gerne have frigjort hende fra et løfte, som hun gav ham for et år siden. Grunden er bl.a., at hun „fostrede min søn op, Bjørn”. Nærmere besked om, hvem konen var, og hvordan hendes omsorg for den lille Bjørn havde været, får vi desværre ikke.

Som så ofte i en tekst siger den måske mere om den, der skriver den, end om dem, der omtales. Den gamle mand, der mærker, hvor det bærer

hen, lader tankerne løbe langt tilbage til årene, da børnene var små. Ellers hører vi intet om Bjørn Andersens tidlige år. De første breve, der belyser hans færd, drejer sig om den støtte, han ydede søsteren Margrete på Støvringgård mod Lage Brok, og om sagen angående værgemålet for hendes barn.

Derimod er vi forholdsvis velunderrettet om det jordegods, han fik i arv, idet der er bevaret afskrifter af de breve, der fastslår hans andele ved skifterne.

Efter forældrene³²⁾ fik han hovedgården Stenalt og dertil følgende fæstegods:

Rougsø herred

Voer	11 gd 3 boel	
Lille Sjørup	3 gd 1 boel	
Hollandsbjerg	1 gd 1 boel	
Ørsted	6 gd	
Tørslev	2 gd	
Store Sjørup	<u>3 gd</u>	26 gd 5 boel

Sdr. Hald herred

Vester Alling	2 gd	
Gjesing (Eldrupgård)	1 gd	
Vejlby	4 gd	
Hvilsager (Dalsgård)	1 gd	
Pindstrup	2 gd	
Kastrup	1 gd	
Øster Alling	<u>4 gd 1 boel</u>	15 gd 1 boel

Hellum herred

2 gd

Sdr. Djurs herred

Horstved	1 gd	
Fuglslev	<u>2 gd</u>	3 gd

Hids herred

Kragelund	<u>2 gd</u>	<u>2 gd</u>
	I alt	48 gd 6 boel

Tyngdepunktet i bøndergodset til Stenalt lå i Rougsø herred og i Sdr. Hald herred lige syd derfor. De stadige arvedelinger af adelsgodset, der førte mange gårde ind i stadig nye godssammenhænge, bevirkede imidlertid, at de enkelte arveparter også kom til at indbefatte fjernere-liggende gods. Bjørn Andersen fik således et par gårde så langt borte som i Kragelund vest for Silkeborg.

Vi har også bevaret en afskrift af det skiftebrev³³), der oplyser om Bjørn Andersens andel i arven efter niecen Anne Axelsdatter. Desværre er det vanskeligt at fastslå både omfanget og placeringen af flere af den halve snes gårde, som han da fik udlagt, men det kan dog ses, at der var tale om gods både i Vennebjerg og Jerslev herreder i Vendsyssel, men også i Støvring og Sdr. Hald herreder, hvor det unægtelig lå meget mere bekvemt for Stenalt.

Bjørn Andersen blev gift med Anne Henriksdatter af slægten Friis til Haraldskær. Hendes fader Henrik Friis arvede Stolliggård ved Åbenrå, hvor slægten først kan spores, og han giftede sig til Odden ved Mygdal i Vendsyssel. Begge gårde fik datteren Anne Friis³⁴), men om Stolliggård måtte der føres proces mod biskop Jørgen Friis i Viborg og andre arvinger. Sagen blev først ført af Anne Friis' anden mand Ove Vincentsen Lunge. Af dommen i sagen³⁵) fremgår det, at Bjørn Andersen i sin tid havde været i besiddelse af godset i Sønderjylland, så begge de nævnte gårde må lægges til hans eget arvegods, når man vil skønne over hans samlede godsmængde. Eventuelle køb eller mageskifter kan vi ikke følge.

I hans godsforvaltning er der eksempler på, at han søgte at sikre sig sine skove, både „til hug og oldendrift“³⁶), men ellers er det påfaldende, som han gik i faderens fodspor. Det gjaldt fejden med Lage Brok, som vi allerede har behandlet, men han fortsatte også faderens strid med bønderne i Voer.

I 1494 mødte han en række af dem for kongens retterting. Han fik her dom for, at det gamle låsebrev fra kong Eriks tid skulle stå ved magt. Kongen forbød i konsekvens heraf alle at give sig af med „forskrevne gods efter hans låsebrevs lydelse, som han har evig tielse på“³⁷).

Men bønderne forholdt sig nu ikke tavse. I 1499 skaffede de sig et brev fra Eggert Vesteni (til Østergård lige syd for Langå) og Søren Juul i Hedegård, som vi har mødt. De havde været samlet med flere på den

omstridte jord i 1499. Den gamle dom³⁸) er lidt problematisk, da den ikke oplyser, hvem der har udpeget netop dem til dommere i sagen, men da Bjørn Andersen udeblev, erklærede de sammen med „uvillige” bønder, at bønderne i Voer måtte „bruge den jord, mark, eng og fægang, som de havde haft under deres brugelse af gammel tid”.

Dommen forekommer også lidt tvivlsom, da Eggert Vesteni nogle år før 1499 havde afhændet sin gård til Lage Broks søn, og derefter havde lejet den af ham³⁹). Søren Juul var, som vi har hørt det, svoger til Markvard Iversen på Mejlgård, som Bjørn Andersen havde fået frataget værgeomålet for Anne Axelsdatter. Man kan derfor have sin tvivl m.h.t. de to herrers uvildighed, men følgen af dommen blev, at sagen kunne rumle videre, og det gjorde den gennem det næste par slægtled.

Med sine betydelige godsbesiddelser og sin familiemæssige baggrund var det at vente, at Bjørn Andersen ville få offentlige hverv. Det ser også ud, som om han tidligt har opnået det. Allerede i dommen fra 1494⁴⁰) kaldes han „velbårne svend Bjørn Andersen, vor hovedsmand”. Det nævnes ikke, hvad hans forlening bestod af, men det var sandsynligvis Rougsø herred, som han også havde i 1506⁴¹). I okt. 1500 var han som nævnt med i kredsen af dommere, der i Vorning kirke dømte i Tyge Jensens sag om Grevelund mark og skov⁴²).

Kort tid efter hændte der imidlertid begivenheder, der kunne have fået de alvorligste konsekvenser for ham.

I 1501 var unionen gået i opløsning, idet svenskerne havde rejst sig mod kong Hans. Et krigstog mod Stockholm førte ikke til noget, og kongen og hæren måtte vende hjem.

Efter Povl Helgesens beretning⁴³), der er tidsmæssigt nær på begivenhederne, skete der derpå følgende: „... på selve de 10.000 martyrs dag i juni måned (den 22.) blev hr. Povl Laxmand, ridder og kong Hans hofmester, dræbt ved et svigefuldt overfald. Udøverne af denne store forbrydelse var Ebbe Strangesen og Bjørn Andersen, der efter at have fuldbyrdet så gruelig en gerning, i den grad anså det for en hæderlig dåd, at de stredes indbyrdes om, hvem der skulle anses for forbrydelsens sande udøver. Og endnu den dag i dag (og dette er skrevet år 1524 efter verdensforløselsen) er der ikke fulgt straf over så stor en forbrydelse, undtagen for så vidt begge døde en tidlig død”.

Povl Helgesens stærkt fordømmende skildring dvæler ved det besyn-

derlige i, at kongen først viste sorg over tabet af sin hofmester, men snart efter vendte sig med anklager mod den myrdede og beslaglagde alt hans gods samtidig med, at de to gerningsmænd gik fri for tiltale.

Begivenhederne optog tiden meget og satte sine spor i senere historikeres malende beskrivelser, men de tillader os desværre ikke at afgøre spørgsmålet om drabsmændenes motiv. Henry Bruun, der har undersøgt sagen nøje og redegjort for den i sin disputats, tør kun rekonstruere selve hændelserne⁴⁴).

På vej hjem fra slottet til sin gård i Østergade blev Povl Laxmand passet op af de to gerningsmænd, der sad og ventede på ham i Højbrostræde. Da Povl Laxmand viste sig, løb de ham i møde, Ebbe Strangesen stak sin dolk i brystet på ham, så han segnede om, og Bjørn Andersen „fulgte efter med et værge”. Med bemærkningen: „Du hedder Laxmand, løb nu udi vandet, som din art er”, skal de derpå have kastet ham ud over broens rækværk. I faldet ramte han en båd, og han overlevede ikke den voldsomme behandling.

Hvis vi befrier Povl Helgesens stærkt følelsesladede og agitatoriske skildring for alle de stemningsvækkende udenværker, er der ganske god overensstemmelse mellem hans skildring af handlingsforløbet og den moderne historikers rekonstruktion deraf.

Povl Helgesens bemærkninger om, at de to udøvere af ugerningen stredes om æren derfor, er dog en fordrejning af kendsgerningerne. Bjørn Andersen fik tværtimod sin sag for rettertinget i København i 1504⁴⁵). Her søgte han at blive rensset for beskyldningen for, at han havde deltaget i overfaldet og uærlig havde slået hr. Povl Laxmand, „den tid os elskelige Ebbe Strangesen slog ham ihjel her i byen”, som dommen, der jo er lagt kongen i munden, udtrykker det.

I dommen får vi Bjørn Andersens egen forklaring på begivenhederne. Strangesen og han, der havde været med på felttoget, fulgtes som staldbrødre på turen hjem fra Kalmar over land til København. Den pågældende dag spiste og drak de sammen. Da de senere gik over Højbro og mødte hofmesteren, begyndte Ebbe og Laxmand „straks at slå på hverandre”. Bjørn Andersen forklarede, at han gik imellem og ville hjælpe dem til gode (skille dem ad) så længe, at de huggede til ham lige så meget som til Ebbe, så han var nødt til at værge for sig. Bjørn Andersens spørgsmål til retten var derfor, om det skulle ramme ham på hans ære, når det forholdt sig sådan.

Kongen og rådet (6 bisper, abbed Henrik Tornekran, der nu var flyttet til Esrum, og 10 navngivne adelige råder) tog Bjørn Andersens forklaring for gode varer. Sagen skulle ikke medføre straf eller i nogen måde ramme ham på hans ære. Man fandt det endda „ærligere, at han blev til stede, end han havde løbet fra ham (E.S.?) den tid”.

Ingen benægtede, at Bjørn Andersen svang sværdet på Højbro den dag. Når sagen alligevel fik den udgang for ham, som den fik, skyldtes det uden tvivl en ændring i magtfordelingen i datidens Danmark. Kort efter mordet på Laxmand svingede kong Hans, der før havde støttet sig til adelige kredse i sin politik, over, så han nu søgte samarbejde med kirken, først og fremmest ærkebisp Birger Gunnensen i Lund. Henry Bruun har overbevisende argumenteret for, at hovedpersonerne i dramaet var „konge, ærkebiskop og rigshovmester”. Bjørn Andersen og Ebbe Strangesen var i det spil „rene statister”. Omsvinget betød, at Ebbe Strangesen „inden årets udgang optoges i rådet”⁴⁶). Derfor omtales han i dommen som „os elskelige”. Denne rehabilitering af Strangesen må have givet Bjørn Andersen følelsen af, at ansvaret for ugeringen nu kunne komme til at hvile på ham alene. Det kan være forklaringen på, at han søgte og fik oprejsning m.h.t. sagen.

Bjørn Andersens karriere blev altså ikke brudt. 1505 sad han med i rettertinget i København⁴⁷), i 1506 deltog han som „hovedsmand på Ravnsborg” i landstinget på Lolland⁴⁸), og han havde også slotslenet her på Nordlolland det følgende år⁴⁹).

Ridder blev han derimod ikke. I 1507 var han på Rougsø herreds ting og betegnede som væbner⁵⁰). Tronskiftet, der bragte broderen ridderlaget, nåede han ikke at opleve. Plads i rigsrådet fik han heller ikke. Familien Bjørn var næppe så stærkt placeret, at det kunne række til to pladser der.

Det sidste livstegn, vi har om Bjørn Andersen, giver endnu et vidnesbyrd om barskheden i det miljø, hvori han levede. Den 9. maj 1509 måtte han møde for rettertinget i Randers, hvor Peder Lykke, en søn af Hans Lykke på Havnø, tiltalte ham⁵¹). Beskyldningen gik ud på, at Bjørn Andersen havde en svend i sit brød, der voldtog en kvinde og siden slog hende ihjel. Svenden var derefter af sandemænd svoret fredløs, men Bjørn Andersen holdt svenden i sit brød, så den afdødes slægtninge ikke kunne vederfares deres ret. Peder Lykke mente derfor, at

Bjørn Andersen selv skulle udrede, hvad der skyldtes, da det skete, mens svenden var i hans tjeneste.

Bjørn Andersens undskyldende forklaring lød på, at svenden var i kongens tjeneste „nogen stund efter skaden skete”, og da han kom hjem, tog Bjørn det løfte af ham, at han skulle møde og stå til rette for sagen.

Dommen lød nu på, at Bjørn Andersen skulle føre svenden for kongen og rådet med det første i Viborg eller selv møde „at rette for sagen”.

Brevmaterialet oplyser ikke, om han kom til Viborg med svenden. I efteråret samme år var Bjørn Andersen i hvert fald død. Da fik hans „efterleverske” Anne Henriksdatter pant i gods i Rougsø herred for 300 mark dansk, som hun havde lånt Claus Strangesen til Nørholm⁵²). Han var en broder til Ebbe Strangesen, fællen fra Højbro, der var død 1507⁵³). Familierne havde tilsyneladende stadig kontakt med hinanden.

Bjørn Andersen må altså være død mellem maj og nov. 1509. Der er således ingen grund til den usikre angivelse af hans dødsår til „tidligst 1507”, som vi møder selv i de nyeste værker⁵⁴).

Bjørn Andersens datter Anne Bjørnsdatter blev gift med Niels Kaas på Tårupgård. Det var hendes sønner, der arvede Vorgård og Støvringgård, da Dorte Jakobsdatter døde uden arvinger.

Af hans sønner Anders (d. o. 1536) og Henrik (d. o. 1541) havde kun den første en arving, nemlig sønnen Bjørn Andersen den yngre, der ved sin død ejede både Stenalt, Bjørnsholm (før Vitskøl kloster) og Vaar.

Med hans to sønner Truid og Jakob uddøde mandslinjen af slægten Bjørn.

Som det blev antydnet allerede i artiklens undertitel, ville godssamlingen komme til at udgøre et væsentligt element i skildringen af adelslægten Bjørns medlemmer o. år 1500. Dertil er der flere grunde.

En af dem er, at meget af det overleverede materiale drejer sig om jordegods. Hvis man i de tider ville sikre sin ejendom, skaffede man sig brev på den og gemte det godt. Om de fleste andre foreteelser skrev man mindre, ligesom der var mindre tilskyndelse til at gemme notaterne derom gennem generationer.

Kildematerialet tegner altså et ensidigt billede af de mennesker, vi har mødt. Det er ikke muligt at give et afrundet portræt af dem. Flere af dem, især kvinderne, bliver af mangel på oplysninger reduceret til brikker i en slægtsmosaik.

Men godssamlingen blev også så dominerende, fordi jord var det, man investerede i, hvis man ville sikre sig materielt. Penge spillede endnu en beskeden rolle, og pengeøkonomien var slet ikke udviklet. Da den unge hofsinde Jakob Andersen var i bekneb, gik han til en slægtning og lånte rhinske gylden.

Jordens værdi var adelen derimod fortrolig med gennem brug af den i århundreder. Den gav årligt udbytte, dels gennem avl og besætning på hovedgården, dels som afgift af fæstejorden i form af naturalier, arbejde og måske lidt penge. Endelig kunne den sættes i pant, hvis man blev nødt til at skaffe penge i en betrængt situation. Godssamlingen var altså et væsentligt træk i tiden - så væsentligt, at det, som vi så det, smittede af på kildeoverleveringen.

Hvis vi endelig benytter stoffet som illustration til den almindelige udvikling o. 1500, giver det gode eksempler på den sociale spænding og uro, der var så karakteristisk for tiden. Også her spillede jorden en central rolle.

Det var den, de højadelige kivedes om sammen med bisperne. De sidstes faste medlemskab i rigsrådet medførte, at de ofte ledede de domstole, der skulle stille trætterne, men de søgte også selv at få del i den eftertragtede jord.

I dette spil kom lavadelen let i vanskeligheder. Ofte måtte de skille sig af med deres jord.

Bønderne følte sig også klemte. I nogle situationer var de helt i lommen på godsejeren eller hans foged og turde ikke handle efter egen indskyldelse. I andre situationer trådte de op mod godsejerne med en stædighed og styrke, der vækker undren.

Disse sociale spændinger varslede ændringer og omvæltninger. Det fornemmede den kreds af arvinger, der i begyndelsen af okt. 1492 var samlet i Århus næppe, ligesom de heller ikke vidste noget om, at Columbus netop i de samme dage nærmede sig den ny verden. Nu bagefter er det lettere at se, hvad spændigerne kunne bidrage til. Af søskendeflokken, der var samlet i Århus det efterår, blev det kun Inger Andersdatter, der kom til at opleve reformationen og Grevens fejde.

Kildesamlinger:

Danmarks Riges Breve 3. rk. 9 bd. (1982), 4. rk. 1. bd. (1984)	DRB
Danske Domme 1375-1662 1. bd. (1978)	DD
Danske Magazin 4. rk. 6. bd. (1886)	Da.Mag.
De ældste danske Arkivregistrarer 1-5 (1854-1910)	ÆA
Kancelliets Brevbøger 1. bd. (1885-86)	KB
Missiver fra Kongerne Christiern Is og Hans's Tid 1-2 (1912-14)	Miss.
Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis 1. rk. bd. 3 og 4 (1906-12)	Rep I
Samme 2. rk. bd. 1-9 (1928-39)	Rep II
Samlinger af Danske Kongers Haandfæstninger og lignende Acter (genoptryk 1974)	DHK
Skibykrøniken af Povl Helgesen v. A. Heise (genoptryk 1967)	Skibykr.
Udvalg af Gamle Danske Domme I-III (1842-45) udg. v. J. L. A. Kolderup-Rosenvinge	GDD

Litteratur, hvortil der henvises:

C. F. Allen: De tre nordiske Rigers Historie 1497-1536 I-V (1864-72)	Allen
Henry Bruun: Poul Laxmand og Birger Gunnersen (1959)	Bruun
Danmarks Adels Årbog 1887 (Bjørn), 1942 (Friis af Haraldskær)	DAÅ
Dansk biografisk Leksikon, 2. og 3. udg.	DbL
Danske Slotte og Herregårde (2. udg.) bd. 11 og 14	DSoH
Kr. Erslev: Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede (1879)	Erslev
Fra Himmerland og Kjær Herred 1981 s. 12-37	
J. Jeppesen Jensen: Dalsgaard Hovedgård	JJJ
Poul Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie 3. opl. (1965)	PJJ
Politikens Danmarkshistorie 5. bd. (1963)	Pol
Samlinger til Jydsk Historie og Topografi 2. rk. 1. bd. (1886)	Jy. Sam.
V. A. Secher og A. Thiset: Om Rigsraad Niels Clementsen til Avnsbjerg og hans Børn.	
V. Fribert: Hist. Efterretninger om Havnø og dens Ejere.	
Trap: Danmark bd VI (4. udg.)	Trap
Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen (1968)	Ulsig

Henvisninger:

I DRB, DD, Miss. og Rep I og II henvises der til brevenes/dommenes nummer. Alle andre henvisninger er til sider.

1. Anders Jakobsen.

¹⁾ DAÅ 1887 87ff. ²⁾ DRB 3. rk. 9 527. ³⁾ DRB 4. rk. 1 376. ⁴⁾ Rep I 7214, 7872, Rep II 1126. ⁵⁾ Rep II 4121. ⁶⁾ Rep II 3947. ⁷⁾ Rep II 4065, 4069. ⁸⁾ Rep II 5021. ⁹⁾ Rep II 5300, 5684. ¹⁰⁾ DKH 46ff. ¹¹⁾ Rep II 6010, 6074, 6137. ¹²⁾ Rep II 4125, 5189, 6439-41, 6431. ¹³⁾ Rep II 6870. ¹⁴⁾ Rep II 1571, 1630, 2617. ¹⁵⁾ Rep II 2698, DSoH 11 90. ¹⁶⁾ Rep II 3516. ¹⁷⁾ Rep II 3570. ¹⁸⁾ Rep II 3571. ¹⁹⁾ Ulsig 222. ²⁰⁾ Rep I 7872. ²¹⁾ Miss II 39. ²²⁾ Rep II bd. 9 s. 31-32. ²³⁾ Ulsig 401. ²⁴⁾ Rep II 7955. ²⁵⁾ Rep II 3631. ²⁶⁾ Rep II 3784. ²⁷⁾ DSoH 14 147f. ²⁸⁾ Rep II 1804. ²⁹⁾ Rep II 4890. ³⁰⁾ Rep II 2307. ^{30a)} ÆA V 684, 695, 723, 711, 728. ³¹⁾ Rep II 1766. ³²⁾ Rep II 3319, jvf. 2366, 2369. ³³⁾ Rep II 1532. ³⁴⁾ Rep II 5354-59. ³⁵⁾ Rep II 5932, 5939-41. ³⁶⁾ Rep II 6496. ³⁷⁾ PJJ 228. ³⁸⁾ Rep II 3324. ³⁹⁾ Rep II 12605-07. ⁴⁰⁾ GDD II 260ff. ⁴¹⁾ Rep II 1946. ⁴²⁾ Ulsig 221. ⁴³⁾ DbL² Lauge Brok. ⁴⁴⁾ Rep II 2150. ⁴⁵⁾ Rep II 2236. ⁴⁶⁾ Rep II 2241. ⁴⁷⁾ Rep II 3670. ⁴⁸⁾ Rep II 3673, 3676. ⁴⁹⁾ Rep II 3684. ⁵⁰⁾ DSoH 14 110. ⁵¹⁾ DSoH 14 148. ⁵²⁾ Rep II 7229. ⁵³⁾ Ulsig 291. ⁵⁴⁾ Rep II 1265. ⁵⁵⁾ Rep II 2133. ⁵⁶⁾ Rep II 6862. ⁵⁷⁾ Rep II 7338. ⁵⁸⁾ Rep II 2260. ⁵⁹⁾ Rep II 7044. ⁶⁰⁾ Rep II 3810. ⁶¹⁾ DAÅ 1887 90, DSoH 11 111. ^{61a)} ÆA I 271. ⁶²⁾ Pol 188. ⁶³⁾ Rep II 6870. ⁶⁴⁾ Pol 186. ⁶⁵⁾ Rep II 2260.

2. Arvingerne.

¹⁾ Rep II 7229. ²⁾ Rep II 7061. ³⁾ Rep II 6088. ⁴⁾ Rep II 7074. ⁵⁾ Rep II 7131. ⁶⁾ Rep II 6087. ⁷⁾ DD 44. ⁸⁾ Rep II 6813. ⁹⁾ Rep II 6811. ¹⁰⁾ GDD III 291. ^{10a)} ÆA V 697. ¹¹⁾ Rep II 9461. ¹²⁾ GDD III 296.

3. Døtrene.

¹⁾ Rep II 1691, 3448, 3457, 5979, 6176, 6451, 6456, 6458, 6466, 6468, 6469, 6470, 6471, 6606. ²⁾ Rep II 8766. ³⁾ Jy. Sam. 2. rk. I 252-53. ⁴⁾ Rep II 7229. ⁵⁾ Jy. Sam. 2. rk. I 272ff. ⁶⁾ Rep II 9401. ⁷⁾ Jy. Sam. 2. rk. I 252-53. ⁸⁾ Rep II 11290. ⁹⁾ Jy. Sam. 2. rk. I 315. ¹⁰⁾ Rep II 9461. ¹¹⁾ DSoH 11 80. ¹²⁾ DSoH 11 129. ¹³⁾ Rep II 9867. ¹⁴⁾ JJJ 14. ¹⁵⁾ DSoH 11 129.

4. Sønnerne.

¹⁾ Miss I 160. ²⁾ Rep II 8959. 10167, ÆA III 27. ³⁾ Rep II 8992. ⁴⁾ Rep II 10167. ⁵⁾ Rep II 8959. ⁶⁾ Rep II 9175. ⁷⁾ Rep II 10250. ⁸⁾ Rep II 11451. ⁹⁾ DSoH 11 219. ¹⁰⁾ Rep II 4637. ¹¹⁾ DAÅ 1887 90. ¹²⁾ Rep II 5419. ¹³⁾ Rep II 7955. ¹⁴⁾ Rep II 8209. ¹⁵⁾ Rep II 5950, Ulsig 267-271. ¹⁶⁾ Rep II 12361, ÆA II 40, V 655. ¹⁷⁾ Rep II 7487, 8401, ÆA II 282. ¹⁸⁾ Rep II 8765. ¹⁹⁾ Rep II 10338. ²⁰⁾ Rep II 10379. ²¹⁾ DAÅ 1887 90. ²²⁾ Rep II 10460. ²³⁾ DKH 56ff. ²⁴⁾ DAÅ 1887 90. ²⁵⁾ DAÅ 1887 90, Rep II 9070. ²⁶⁾ GDD II 32ff, ÆA III 75. ²⁷⁾ Erslev 78. ²⁸⁾ Erslev 46, Jy. Sam. 248f. ²⁹⁾ DKH 56, Allen II 148. ³⁰⁾ DD 49, 51, Jy. Sam. 291, 246. ³¹⁾ KB 101, 103. ³²⁾ Rep II 7229. ³³⁾ Rep II 9461. ³⁴⁾ DAÅ 1942 85, 87. ³⁵⁾ DD 58. ³⁶⁾ Rep II 10206, 10207. ³⁷⁾ Rep II 7584. ³⁸⁾ GDD II 264. ³⁹⁾ Trap 323. ⁴⁰⁾ Rep II 7584. ⁴¹⁾ DAÅ 1887 91. ⁴²⁾ Rep II 9175. ⁴³⁾ Skibykr. 40 f. ⁴⁴⁾ Bruun 86ff. ⁴⁵⁾ Da.Mag. 287f, Bruun 87, note 320. ⁴⁶⁾ Bruun 137, 91. ⁴⁷⁾ Rep II 10386. ⁴⁸⁾ Rep II 10644. ⁴⁹⁾ Rep II 10793. ⁵⁰⁾ Rep II 10847. ⁵¹⁾ DD 47. ⁵²⁾ Rep II 11404. ⁵³⁾ DbL² Strangesen. ⁵⁴⁾ DbL³ Bjørn Andersen den ældre, DD 1. bd. side 162.

En kvaksalver og hans patienter

Et bidrag til belysning af holdninger i enevældens sidste fase, med udgangspunkt i en kvaksalverisag i Østthimmerland i 1843.

Af Poul Verner Christiansen

I 1843 blev forhenværende kompagnikirurg Carl Heinrich Martin Boldt anklaget for kvaksalveri, fordi han uden at have autorisation som læge havde behandlet gårdejer Niels Poulsen Rise fra Svenstrup, som havde brækket det ene ben. Ifølge anmeldelsen fra den praktiserende læge, Zimmermann i Aalborg, havde Boldt under behandlingen begået fejl, som havde ført til komplikationer, der havde medført gårdejerens død. Hornum-Fleskum herreders politiret fandt ifølge dom af 3/4 1844 Boldt skyldig, og da han tidligere var blevet dømt for samme forseelse, idømtes han den skærpede straf for anden gang begået kvaksalveri. I „Forordningen ang. Straf for Qvaksalvere” af 5.9.1794 var herfor fastsat 6 måneders arbejde i forbedringshuset, men da Boldt var over 60 år gammel, fastsattes straffen til simpelt fængsel på sædvanlig fangekost i 120 dage. Dommen stadfæstedes først ved Viborg Landsøverret, dernæst ved Højesteret. Sagen blev refereret udførligt i det københavnske dagblad „Fædrelandet” (2.11.1844) med den udtrykkelige begrundelse, at „Lovgivningen angående kvaksalveri i den senere tid oftere har været genstand for offentlig omtale, navnlig i henseende til dens anvendelse ved domstolene”, og at denne sag var et væsentlig bidrag til forståelsen af nævnte lovgivning. „Aalborg Stiftstidende” gengav „Fædrelandets” artikel ordret den 7/11 1844.

Men det er ikke sagens juridiske side, der skal behandles i det følgende. Forud for domfældelsen gik lange forhør, ikke blot af tiltalte og den implicerede læge, men også af afdødes familie og slægt, og de forhørtes

svar er refereret i politiprotokoller, i et sprog, som selvfølgelig er juridisk formaliseret, men som dog indimellem giver en afglans af de afhørtes udtryks- og tænkesæt. Metoden går ud på at trænge igennem det juridiske filter og fremdrage især de ellers så tavse almuemenneskers ytringer med henblik på at erkende nogle grundholdninger hos dem. Herudover vil vi søge at give svar på spørgsmål som: Hvem var de i dette tilfælde implicerede bønder? Hvilken status havde de i deres nærsamfund? Hvordan var deres skolemæssige baggrund og dermed deres grad af oplysning? Hvordan dannedes deres syn på udøvere af lægegerning og andre øvrighedspersoner?

Kort efter at Niels Poulsen Rise var begyndt at gå i Gerding skole i 1794, udsendte kongen den allerede nævnte forordning ang. straf for kvaksalvere, hvori han i en landsfaderlig tone indledte med at advare almuen mod at lade sig behandle af de mange kvaksalvere, som „ere aldeles ukyndige i Lægekunsten”, idet følgen er, „at de, der ere saa eenfoldige, at de søge Hielp hos disse vankundige Personer, ikke sielden blive ulykkelige Offere for deres Godtroenhed, ved aldeles at tabe deres Sundhed og Førlighed for deres Livstid”.

Ingen kunne tænke, at den opvakte Niels, som ifølge skolens „flidsprotokol” kunne „læse nogenledes indenad”, endnu inden han var fyldt 6 år, skulle blive en af de „enfoldige” og „godtroende”, som endda skulle dø i utide ved at lade sig behandle af en kvaksalver.

Hvordan gik det til?

Lørdag den 20. maj 1843 om eftermiddagen mellem kl. 4 og 5 var gård-ejer Niels Rise på vej hjem fra Aalborg til Svenstrup med et læs tømmer. På Aalborgvejen mellem Skeelsgaard (Scheelsminde) og Skalborg gik vejen lidt nedad, og vognen med tømmeret løb på hestene, som blev løbske. Niels Rise sprang af læsset, men faldt så uheldigt, at vognens ene hjul gik over hans ene ben. Naboen Poul Slagter, som kørte lidt bagefter, så, at Niels Rise rejste sig op, men „straks snurrede omkring og faldt tilbage på vejen”. Niels Rise bad sin nabo om at hente en læge i Aalborg, og han bad udtrykkeligt om, at det blev Boldt. Niels Rise blev nu taget op af en mand fra Støvring, som agede ham hjem til gården i Nørre Svenstrup. Her indfandt Boldt sig kl. ca. 19 og undersøgte benet. Han så

„Elmelunds” stuehus, som det ser ud fra nord 1987.

da, at Niels Rises højre ben omtrent en håndsbredde oven for fodledet var knust. Niels Rise havde endnu strømpen på, hvilken Boldt „måtte klippe op, da den ikke på anden måde kunne aftrækkes, og nu stak bensplinterne af benbruddet igennem huden”. Boldt lagde bandage om og sagde, han ville komme igen med læge Zimmermann fra Aalborg. Næste dag hentede Niels Rises søn både Boldt og Zimmermann i Aalborg. Zimmermann så på benet, men Niels Rise lod klart forstå, at det var Boldt, han havde tillid til som læge. Det var derefter denne, der tilså patienten, forskrev medikamenter og åreladede ham to gange, indtil Niels Rises tilstand knap en uge efter uheldet var blevet så betænkelig, at han sendte bud efter læge Zimmermann. Denne kom til stede og konstaterede, at der var blærosen og koldbrand i benet, at dette burde sættes af, men at patienten var for svag til at kunne opereres. Næste dags aften døde Niels Rise.

Hvem var Niels Rise?

Han var, da ulykken skete, lige fyldt 55 år, var ejer af gården „Elmelund”, en af de største i Svenstrup. Han var i 1841 med højeste stemmetal blevet

valgt ind i sogneforstanderskabet (forløberen for sognerådet). Forinden havde han i mange år været medlem af skolekommissionen både i Svenstrup og i Gerding, hvor han havde haft en gård under grevskabet Lindenberg i fæste 1815-39.

Han havde modtaget en efter tidens forhold god skoleundervisning, idet han havde gået i Gerding skole, som hørte under det velordnede, for den tid avancerede lindenborgske skolevæsen, som den idealistiske lensgreve Ernst Heinrich von Schimmelmänn havde ladet indrette i 1780'erne. Alt tyder på, at Niels Rise repræsenterede den mest veloplyste del af bondestanden, hans økonomiske dispositioner var forsigtige og kloge (herunder hører også, at han forblev fæster under den langvarige krise efter statsbankerot og Napoleonskrige), han var netop i gang med en omfattende modernisering af sin gård i Svenstrup, han havde i mange år syslet med hesteavl - og havde altså herudover overskud til at tage sig af offentlige anliggender.

Hans kone, Cathrine Marie Olesdatter Winther, var ud af den veloplyste og velhavende Winther-slægt i Flamsted, hendes onkel, Gregers Winther, var landinspektør, hendes ældste broder var præst, og hun selv havde gået i den schimmelmännske skole i nabolandsbyen Håls.

Slægtsforhold.

Alle de i sagen implicerede af bondestand tilhørte samme slægtsgruppe. Dette kan enklest forklares ved, at Niels Rises kone og de i det følgende optrædende vidner Poul Larsen Winther og Niels Larsen Buus alle var børnebørn af Poul Pedersen Winther, som var født i Flamsted i 1711, og som døde sammesteds i 1794 som ejer af dette sted (2 gårde og en vandmølle). Ydermere forholdt det sig sådan, at alle de nævnte og Niels Rise selv hver især kunne føre deres anetavle tilbage til den samme kronbonde, Knud Jensen, som levede i det 17. århundrede i Horsens i Hellum herred (broder til herredsfoged Niels Jensen, Steen Steensen Blichers stamfader) og til nogle af de „Fleskum Herreds Selvejerbønder“, om hvilke Kr. Værnfelt skriver, at „mændene af disse slægter spillede en stor rolle på egnen og sad gerne inde med posterne som herredsfoged, herredsskriver eller som kongelig delefoged“.

I 1840'erne ejedes det meste af Svenstrup af medlemmer af denne

slægtsgruppe, og en slags overhoved for denne var den ældste, den 66-årige sognefoged i Svenstrup, Niels Larsen Buus.

Hvem var kvaksalveren?

Carl Heinrich Martin Boldt var født 1780 i Hamburg, „hvor han lærte farmaci, hvori han blev gjort til subjekt eller svend” (referat af forhør). Senere fungerede han som laborant på et apotek i Kiel, og vikarierede som apoteksbestyrer i Eckernförde. Efter at have været på længere sørejser som skibskirurg og efter at have været tvunget til at gøre tjeneste som militærkirurg i den franske armé, vendte han tilbage til hertugdømmerne som eskadronkirurg, og fik derefter ansættelse som kompagnikirurg ved 3. jydsk infanteriregiment i Aalborg. Da krigen var forbi i 1815, fik han beskæftigelse i den civile sundhedstjeneste i Aalborg, blev medhjælper for bl.a. stiftsfysikus Koefoed og var i lange perioder i slutningen af 1820'erne udkommanderet som læge for at behandle kolera-patienter i en række østhimmerlandske sogne. Da der heller ikke mere var brug for hans tjenester i indsatsen mod epidemier, levede han officielt dels af at give undervisning i musik, dels af at operere for ligtorne og dels som tandlæge i Aalborg. Men uofficielt var han blevet en meget søgt læge, både til behandling af brækkede lemmer og til indvortes sygdomme.

Om hans familiære og sociale forhold skal nævnes, at han var blevet gift i Aalborg i 1815 med jomfru Susanne Meyer, datter af musketér Johan Siegwald Meyer (senere skræddermester i Aalborg) og Ellen Pedersdatter. Boldts svigerfader var efter alt at dømme som han selv en indvandret militærperson, som efter Napoleonskrigene var forblevet i Aalborg for at udøve et civilt erhverv. Boldt fik 7 børn, som ved folketællingen i Aalborg 1840 (Østeraa Gaden nr. 461) var mellem 5 og 24 år gamle. Ifølge Aalborg bys skifteprotokol ejede han ved sin død 28/7 1854 intet. At dømme efter fadderne ved børnenes dåb omgikkes Boldts foruden konens familie især personer med tilknytning til militæret, men også distriktskirurg Westergaards, en apoteker, en købmand, handelsbetjente (kommis'er) og en glarmester.

Blandt bønderne i Østhimmerland var han formodentlig blevet kendt, dengang han virkede blandt dem under de alvorlige epidemier i slutningen af 1820'erne. Men hans ry rakte åbenbart videre, således måtte et

forhør i efteråret 1843 udsættes, fordi Boldt endnu ikke var vendt tilbage fra en rejse til Børglumkloster; om han var der i sin egenskab af musiklærer eller som helbreder, meldes der intet om.

Hvori bestod behandlingerne?

Der er intetsteds i sagen tale om mærkelige hjemmebryggede miksturer, strygninger eller besværgelser, men for en stor del om medikamenter og behandlinger, som svarede til dem, den praktiserende læge anvendte. Dette er ikke så mærkeligt, for i mange tilfælde rådførte han sig med en autoriseret læge, hvilket jo også var tilfældet ved behandlingen af Niels Rise. Heller ikke åreladningen, som han foretog på Niels Rise, lå læge Zimmermann fjern, idet denne på forhånd havde sagt, at den kunne bruges, hvis der kom feber. Man må her erindre, at de skelsættende opdagelser inden for medicinen først er blevet gjort fra 2. halvdel af det 19. århundrede.

Påfaldende er det, at Boldt, som havde mange års erfaring som militærkirurg, netop ikke anvendte kirurgien på sine patienter. Vi kender to tilfælde, hvor autoriserede læger ville amputere brækkede ben, men hvor Boldt afstod fra det (foruden Niels Rises tilfælde yderligere ét, som vil blive omtalt i det følgende). Den faglige indvending mod Boldt gik ud på, at han havde anlagt bandagen om Niels Rises ben for stramt, og at han havde fortsat behandlingen med de samme midler, efter at der var indtrådt en alvorlig forværring i patientens tilstand.

Hvem var den praktiserende læge?

Hermann Treschow Zimmermann, født 1812 i Gundslev i nærheden af Stubbekøbing, tog lægeeksamen 1840, nedsatte sig som praktiserende læge i Hals 1840, i Aalborg fra 1842. Han var altså på tidspunktet for de her refererede begivenheder kun 30 år gammel, nytilflyttet i Aalborg og formentlig ukendt blandt bønderne i oplandet.

„Vel var det, at dette ikke skete“!

Af afgørende betydning for at forstå Boldts renommé blandt bønderne er den beretning, som den 38-årige gårdejer Poul Larsen Winther af Flamsted afgav til Lindenborg politiprotokol i 1843. Han fortalte om, hvordan en hest i 1823 havde slået hans højre knæ itu, og i referatet hed-

der det så: „Han blev straks ført til Aalborg og indlogeret hos skrædder Wilkens, og forhenværende kompagnikirurg Boldt kaldet for at kurere benbruddet. Efter 10 ugers forløb var benet helbredt, så han kunne bruge det og rejse hjem. På tredjedagen efter at han var kommet til Aalborg, bragte Boldt distriktskirurg Westergaard med sig. De talte tysk, og derfor forstod Poul Larsen Winther ikke, hvad der blev sagt, men Westergaard rystede på hovedet, da han så benbruddet, formodentlig fordi det var meget farligt. Senere fortalte Boldt ham, at Westergaard havde stået på den mening, at benet burde amputeres. Vel var det, at dette ikke skete, thi benet er godt kureret, og han har senere hverken haft mén eller uro i samme”. Poul Larsen Winther må have talt med overbevisningens styrke, eftersom protokolføreren for et øjeblik glemmer sin kølige referatform og overtager den direkte tale: „Vel var det ...”! Poul Winther tilføjede, at hans husstand ikke siden havde benyttet Boldt som læge, eftersom de ikke havde haft brug for nogen, men, tilføjes der så i referatet, „ellers kan det nok være, at de på grund af hin heldige kur havde søgt ham igen”.

Hvad er vigtigere for en bonde end bevarelsen af førligheden? I historien ligger der næsten en advarsel mod disse autoriserede læger, som amputerer for et godt ord.

At Poul Winther kun var 18 år gammel, da han var ude for uheldet, var vel ikke uden betydning for det heldige forløb, men det blev ikke nævnt. Ingen tvivl om, at Poul Winther har givet den historie til bedste ved familiefester, f.eks. når han var til barnedåb hos sin svoger Niels Rise (ifølge kirkebogen for Gerding var det i hvert fald tilfældet i 1832 og 1834).

Boldt som huslæge hos Niels Rises.

Sikkert er det, at familien Rise konsekvent tilkaldte Boldt i tilfælde af tilskadekomst og sygdom, således i 1829, da en søn „ved at falde omkuld i kæret ved Gerding havde brukket den højre overarm”. Der nævnes endvidere tilfælde, hvor sønner er blevet sparket eller slæbt afsted af løbske heste, og hvor Boldt tilkaldes. Endvidere fremhæver Boldt i et forhør i 1843, at Niels Rise i nogen tid havde skrantet, „uden at Boldt vidste, hvori sygdommen bestod”, en formulering, som netop røber, at han havde befattet sig med tilfældet.

Niels Rises nabo og slægtning i Svenstrup, den allerede nævnte sognefoged Niels Larsen Buus var blevet behandlet for formodet tyfus.

I begge tilfælde modtog Boldt betaling i naturalier.

Alle de afhørte havde kun lovord til overs for Boldts behandlinger.

På denne baggrund er det måske forståeligt, at Niels Rise, da han lå med brækket ben på Aalborgvejen, straks forlangte at få Boldt hentet.

Da Boldt siger, at han er nødt til at tage en autoriseret læge med, siger Niels Rise modstræbende, at „hvis det er nødvendigt, må det gerne ske”. Men da læge Zimmermann så kommer med dagen efter ulykken, siger Niels Rise udtrykkeligt i lægens påhør, at det er Boldt, han har tillid til. Dette tog Zimmermann bogstaveligt, hvilket han selv understregede i et senere forhør, „og således anså han sig ikke for at have denne patient under kur, da han ellers ville have set til ham”.

Det er nærliggende at antage, at læge Zimmermann har følt sig fornærmet over Niels Rises udtalelse. I hvert fald følte Niels Rises kone, at Zimmermann kunne have grund til at være fornærmet, idet hun ved hans andet besøg indtrængende bad ham om at gøre, hvad der stod i hans magt for at redde hendes mand. En sådan bøn ville hun sikkert have anset for overflødig, hvis ikke hun havde haft skrupler over sin mands utvetydige mistillidserklæring ved det første besøg.

Den ellers så beherskede og fornuftige Niels Rises uoverlagte bemærkning kan kun forstås som resultatet af mange års opbygning af legenden Boldt, mirakelmanden, der klarede håbløse benbrud uden at amputere. Og når Niels Rise så tilmed så dem over for hinanden i sygestuen: den gamle erfarne Boldt og den unge ukendte Zimmermann. Scenen er fastholdt af naboen og slægtningen Niels Larsen Buus, som netop så over til Niels Rise den dag for at høre, hvordan det gik; han kiggede ind i sygestuen og så, at Zimmermann „stod ved enden af sengen, medens Boldt stod ved siden af denne” - en placering af de to, som rigtignok kan opfattes symbolsk!

Blev tilliden til Boldt svækket?

Efter anmeldelsen foretog politiet en afhøring af afdødes enke og børn. Det kom herunder frem, at Boldt i adskillige tilfælde gennem årene havde taget patienter i behandling, hvilket naturligvis var en yderligere belastning af Boldt. Men der er tydeligvis ikke tale om angiveri - de for-

tæller beredvilligt om disse tilfælde for at fremhæve, hvor god Boldt er som læge. Og da Boldts patienter efter tur bliver udspurgt, fremhæver de, hvor tilfredse de har været med behandlingen. Samtidig fremhæver de - også enken og den ældste søn - at Niels Rise i mange år havde været svagelig, havde klaget over smerter mellem mave og bryst, men dog fremdeles havde været i stand til at forrette al slags bondearbejde ude og inde. Det indtryk efterlades, at man havde affundet sig med, at Niels Rises liv nok ikke ville have været til at redde, uanset hvilken læge der havde stået for behandlingen. Legenden om Boldt levede formodentlig videre.

Enfoldig almue?

Majestætens billede af en enfoldig, godtroende almue, som giver sig aldeles ukyndige kvaksalvere i vold, således som det tegnedes i forordningen af 1794, synes ved nærmere øjesyn at være for - naivt. For det, der toner frem, er en gruppe bønder, som er knyttet tæt sammen af slægtsbånd, som ved stadigt indgifte gennem århundreder diskret har sikret sig mod spredning af besiddelse og lokal magtstilling - og som insisterer på at bedømme autoriteter efter disses praktiske resultater: en mand med titel, men uden opviselige resultater, regner man ikke rigtigt med. Man kunne endda fristes til at mene, at der lå en dyb selvbevidsthed og en farlig opsætsighed i Niels Rises afvisning af den kongeligt autoriserede læge og i tillidserklæringen til den, som systemet allerede éngang havde straffet for ulovlig lægegerning, men som havde bevaret slægtens tillid på grund af sine gode resultater.

Kildehenvisninger:

Kvaksalverisagens akter findes i Landsarkivet for Nørrejylland: Aalborg bys politiprotokol 1843, arkivnr. B 27-227, fol. 361 ff., 431-32, 440 B-444. Hornum og Fleskum herreders politiprotokol 1843, arkivnr. B 35 D-50, fol. 330-334, 340, 378-79. Lindenborg birks politiprotokol, arkivnr. B 41B-66, fol. 57B-58A. Viborg Landsoverrets arkiv, arkivnr. B 24A-532, sag nr. 147/44.

Vedr. Gerding skole henvises til Lindenborg godsarkiv (landsarkivet, G 147-378, Dokumenter vedr. Gerding skole).

Desuden er benyttet folketællingen 1840, Aalborg by.

På Statsbiblioteket i Århus er benyttet „Fædrelandet” af 2/11 1844 og „Aalborg Stiftstidende” af 7/11 1844.

Af den benyttede litteratur skal især nævnes:

Klaus Gjerding „Bidrag til Helligum Herreds Beskrivelse og Historie. Aalborg 1890 (spec. side 32 ff.).

Kr. Værnfelt „Fleskum Herreds Selvejerbønder“, i: Saml. til jydsk Historie og Topografi, 5. rk. V, 1941-42, s. 138 ff.

En udførlig redegørelse for Niels P. Rises og hans kones levned samt oversigter over deres slægter, udarbejdet 1986 af nærværende artikels forfatter, er tilgængelig på Landsarkivet for Nørrejylland, Lokalhistorisk arkiv i Aalborg samt Lokalhistorisk samling i Svenstrup.

Titlen lyder: „Niels Poulsen Rise og Cathrine Marie Olesdatter Winther. Beretning om en himmerlandsk bondefamilie i tidsrummet fra forordningen om stavnsbåndets løsning 1788 til Danmarks første grundlov 1849, med oversigter over parrets for- og efterslægt“.

Aalborgs Historie

Af Torben Witt

I 1942 udsendte Aalborg By en byhistorie forfattet af Peter Riismøller: Aalborg - Historie og Hverdag.

Anledningen var 600 året for Aalborg stadsret, udstedt af Valdemar Atterdag. En stadsret, der kun kendes i en senere afskrift, og hvis ægthed såvel som korrekte datering der fra tid til anden er sat spørgsmålstegn ved.

Denne diskussion skal ikke tages op her, eftersom stadsrettens datering såvel i 1942, som i 1992, hvor byen påny agter at fejre sit stadsretjubelæum, blot er en passende anledning til en markering af byens ælde. Aalborg er som bekendt langt ældre end de 650 år, man har planlagt at fejre med udgivelsen af en ny: Aalborgs Historie.

De følgende linier er en foromtale af denne ny byhistorie og en velkomst.

Aalborg har sine markante lokalhistorikere, der gennem årene har taget en lang række emner op til behandling, men kun et par gange har der været tilløb til egentlige byhistorier, hvor der blev set på helheden - på selve bydannelsen ved Østerås udløb i Limfjorden, på byens styre, trivsel, vantrivsel og vækst gennem århundrederne. Resultatet er, at når vi kommer til de store linier, må vi til stadighed forlade os på den indsats, der blev gjort af C. Klitgaard i 1913, da han forfattede sin Aalborg Handelsstands Historie, en bog der sine mange gode egenskaber ufortalt ikke er - og ikke var tænkt som - en egentlig byhistorie, men som har byhistorien med, fordi den ikke var at finde andre steder. Klitgaards standardværk, der blev genoptrykt 25 år senere, da Handelsstandsforeningen påny holdt jubilæum, var en vigtig kilde for de fremstillinger, som både P. C. Knudsen og senere Peter Riismøller gav af byens histo-

rie. Ikke fordi de ikke gerne ville gøre det bedre, men fordi en by som Aalborg har afsat så store mængder af dokumentation, at det praktisk talt er umuligt at forestille sig det gennemgået af enkeltmand indenfor en rimelig tid, og da slet ikke hvis den pågældende har tusind andre ting at gøre.

Det skal da derfor hilses velkommen, at magistraten i Aalborg har bedt Aalborg Universitetscenter, Aalborg Historiske Museum og Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg Kommune om at gå i samarbejde om udarbejdelse af en ny Aalborgs Historie.

Drøftelserne af et sådant værk startede sidst i 1985, på et tidspunkt hvor Aktieselskabet C. W. Obel var igang med at forberede sit 200 års jubilæum. Fra C. W. Obels side var der indgået aftale med Lokalhistorisk Arkiv om at udarbejde en Aalborgs industrihistorie til jubilæet. Det var derfor nærliggende at søge at koordinere de forskellige udgivelsesplaner, og C. W. Obel gik straks ind på ideen om at lade sin jubilæumsbog indgå i byhistorien.

Derved var en del af værkets disposition fastlagt forlods, og det blev nu planlagt, at værket i sin helhed skulle være i fem bind, hvoraf de tre første skulle dække perioden frem til 1814. Som bind fire skulle industrihistorien indgå, og endelig skulle bind fem behandle den almindelige udvikling i perioden efter 1814, som et parallelbind til industrihistorien. På denne måde vil Aalborgs Historie komme til at fremtræde som en kronologisk fremstilling, med et bind med særlig vægt på områdets hovederhverv gennem det sidste hundrede år: industrien.

Når dette læses er dette særlige bind, værkets bind fire udkommet. Byhistorien udkommer altså ikke i det, man kunne kalde den naturlige rækkefølge, men de enkelte bind kommer, efterhånden som det har været muligt at frigøre forfatterne til løsningen af deres del af opgaven. Det kommer til at betyde, at de følgende bind, der udkommer med et om året frem til 1991, dukker op med spring i kronologien.

I 1988 udkommer bind 2, der behandler perioden fra Grevens Fejde frem til gennemslaget af reformerne efter enevældens indførelse (1536-1680). Bindet bliver skrevet af Lars Tvede-Jensen og Gert Poulsen fra AUC.

I 1989 udkommer bind 5, der behandler perioden fra 1814 til 1970 med vægten lagt på den sociale, politiske og kulturelle udvikling. Dette bind

skrives af Jens Topholm fra Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg Kommune.

I 1990 udkommer bind 3, der tager fat, hvor bind to slap, og behandler historien frem til det tilbageslag, der blev Aalborg til del ved Norges afståelse efter Napoleonskrigene (1680-1814). Bindet bliver skrevet af Gert Poulsen og Per Bo Christensen fra AUC.

I 1991 udkommer bind 1, byens historie frem til 1536. Et bind der skal forene de rene arkæologiske iagttagelser med de tidligste skriftlige kilder. Bindet skrives af Erik Johansen og Jan Kock, begge fra Aalborg Historiske Museum.

Det samlede værk: Aalborgs Historie bliver således først færdigt i 1991, året før det jubilæum, der er valgt som anledning for udgivelsen.

Der bliver ved udarbejdelsen lagt vægt på at skrive en fremstilling, der er letlæselig, underholdende og vel illustreret. Alligevel uden at slække på de faglige krav, man nødvendigvis må stille til et sådant værk, der må forventes at blive et standardværk i mange år efter udgivelsen.

Der er fra Magistratens side gjort, hvad der er muligt, for at værket kan komme til at fremtræde i et smukt udstyr og til en meget billig pris for abonnenterne. De medvirkende institutioner sætter i øjeblikket alt ind på at leve op til de forventninger, vi ved, der stilles.

Litteratur om Himmerland og Kjær Herred 1986-87.

Ved bibliotekar Jeppe Hansen, Det Nordjyske Landsbibliotek.

Fortegnelsen omfatter litteratur, som er udkommet i 1986-87, suppleret med enkelte titler fra tidligere år.

Artikler i Fra Himmerland og Kjær Herred er ikke medtaget. Periodiske publikationer medtages kun første gang, de udkommer.

Det Nordjyske Landsbibliotek modtager gerne meddelelser om manglende titler.

Himmerland og Kjær Herred i almindelighed.

Andersen, Else: Nordjylland. Wøldike, 1987. 69 s., ill. (Opskrifter fra Før og Nu).

Andresen, Jørn T.: Regnbuens endestation. Provinsrødder og rockmusik 1958-86. Klim, 1986. 117 s., ill.

Bay, Jesper: Fiskeribiologiske undersøgelser i Hjarbæk Fjord og Lovns Bredning i perioden juni-september 1986. Viborg Amtskommune, 1986. 3 + 35 + 47 s., ill. (Vand- og Miljøvæsenets Rapport, 1986:60).

Bergh, Ole: Carlo Wognsen 1916-1979. Burmesters Bogtrykkeri, 1986. 90 s., ill.

Bråten, Jens: Tordenkalven. Himmerlands største original. Biografi, erindringer og krøniker om „Tordenkalven”. 2. oplag. Eget forlag, 1987. 72 s., ill.

Christensen, Lars Bo: Drænvandskvalitet fra pyrrholdige arealer. Miljøministeriet. Miljøstyrelsen (DBK), 1986. 54 s., ill. (Miljøprojekt, 78). (Med prøvetagninger fra Nordjylland).

Christensen, Ester: Når kræfterne samles. - om OK-aktiviteterne i Nordjylland 1985. Af Ester Christensen m.fl. Nordjysk Tillidsmandskollegium, 1986. 89 s., ill.

Cornett, Andreas P. og Margit Rätzer: Landkommuner i de jyske udkantsamter. En oversigt. Institut for Grænseregionsforskning, 1986. 48 s. (Arbejdsrapport, 36).

Farstrup, Mads Pedersen: Farstrup og Axelsons dagbøger fra det 16., 17. og 18. århundrede. Udgivet af Ignatius Becher. Fotografisk optryk. Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred, 1987. 335 s. (Org.: 1813).

Fris Jensen, Orla m.fl.: Rapport om jura, landbrugsøkonomi, fiskeriudbytte. Hjarbæk Fjord undersøgelser 1986-87. Viborg Amtskommune, 1986. 25 + 46 + 9 s., ill. (Vand- og Miljøvæsenets Rapport, 1986:63).

Gammelt Nyt. Lokalhistorie fra Sydøsthimmerland. 1987- . Årg. 1- . (2 nr. årligt).

- Halkær-Sønderup Å-systemet.* Fiskeribiologisk tilstand 1982. Nordjyllands Amtskommune. Teknisk Forvaltning. Amtsvandvæsenet, 1983. 89 s. + 4 kort. (Miljøprojekter i Nordjyllands Amtskommune, 1982:4).
- Hjarbæk Fjord undersøgelse 1986-87.* Viborg Amtskommune, Teknisk Forvaltning, Miljøkontoret, 1986. Bd. 1-3, ill. (1: Samlet redegørelse. 30 s. + 13 bilag. - 2: Hydrauliske undersøgelser. 85 s. + 53 tvl. - 3: Virksundddæmningen. Tekniske løsningsforslag. 39 s. + 8 tvl.). (Vand- og Miljøvæsenets Rapport, 1986:53 + 56 + 61).
- Horsholt Rasmussen, Preben:* Rapport fra en undersøgelse om langtidslediges indstilling til uddannelsestilbud og iværksættedydelse i Nordjyllands Amt. Institut for Uddannelse og Socialisering, 1985. 209 + 5 s.
- Horsholt Rasmussen, Preben:* Sammenfatning på undersøgelsen om uddannelsestilbud til langtidsledige i Nordjyllands Amt indenfor SID- og KAD-området. Institut for Uddannelse og Socialisering, 1985. 40 + 10 s.
- Hultengren, Eva og Lise B. Kofoed:* Plejernes psykiske arbejdsmiljø. Arbejdsmiljøfondet, 1987. 248 s., ill. (Arbejdsmiljøfondets Forskningsrapporter).
- Jørgensen, Torben:* Ynglefugleoptælling i Vejlerne 1986. Skov- og Naturstyrelsen. Miljøministeriet, 1987. 118 s., ill.
- Kristiansen, Lise M. m.fl.:* Epifytter på kunstigt substrat som metode til at afgrænse nærzonen omkring udløbet fra Attrup Rensningsanlæg i Limfjorden. Nordjyllands Amtskommune. Teknisk Forvaltning. Amtsvandvæsenet, 1986. 31 s., ill. (Miljørapport, 1986:5).
- Kæresten.* Børns meninger om kærlighed fra Nordjyllands Radios børneprogram Syvti. Red. af Frode Muldkjær. Schönberg, 1986. 63 s., ill.
- Leonhard, Simon B. og Viggo Mahler:* Bundfaunaen i Hjarbæk Fjord 1986. Viborg Amtskommune, 1986. 74 s. + 35 bilag, ill. (Vand- og Miljøvæsenets Rapport, 1986:58).
- Limfjordskomiteen:* Databehandling og vurdering af vandkvaliteten i Limfjorden 1974-1984. Udført af Vandkvalitetsinstituttet. 1986. Bd. 1-2 (Hovedrapport, 151 s. + Samlerrapport, 48 s.), ill. (LFK-Rapport, 32-33).
- Lindborg Å-systemet.* Fiskeribiologisk tilstand 1982. Nordjyllands Amtskommune. Teknisk Forvaltning. Amtsvandvæsenet, 1983. 91 s. + 5 kort. (Miljøprojekter i Nordjyllands Amtskommune, 1982:3).
- Løber, Kaj:* Forening for Boghaandværk. Nordisk Afdeling 1946-1986. Et historisk rids. Forening for Boghaandværk, 1986. 28 s., ill.
- Mahler, Viggo m.fl.:* Flyvende insekter ved Hjarbæk Fjord 1986. Viborg Amtskommune, 1987. 65 s., ill. + 8 bilag.
- Munk Nielsen, Ole:* Højvandsbeskyttelse ved Hjarbæk Fjord 1986. Viborg Amtskommune, 1986. 20 s., ill. + 15 bilag. (Vand- og Miljøvæsenets Rapport, 1986:62).
- Nielsen, Henrik:* Jobskabelsen i Nordjylland. Aalborg Universitetsforlag, 1986. 112 s. (Serie om Arbejdsmarkedsforhold, 12. Forskningsrapport).
- Den Nordjyske Jungletromme.* Regionalt nyhedsblad om ulandsaktiviteter og international solidaritet i Nordjylland. Internationalt Forum, 1987- . Årg. 1- . (6 nr. årligt).
- Nordtek* - et udviklingsprogram i støbeskeen. Af Chr. Bjerg m.fl. (Byplan, 1986, s. 122-131). (Indledningsartikler til 10 artikler om emnet).

- NORDEK* Forskningsprogrammet april 1986. 1986. 11 s.
- Nysum-True regionale råstofområde*: Sand, grus, sten. Nordjyllands Amtskommune. Amtarkitektkontoret, 1986. 51 s., ill. + 2 kort. (Råstofindvindingsplan. Rapport, 1).
- Ploug-Hansen, Jens*: Havørred i åen. Håndbog for lystfiskere. Skarv (DBK), 1986. 368 s., ill. (S. 38-119 om Nordjylland).
- Rapport vedrørende phyto- og zooplankton* i Hjarbæk fjord 1981, 1984, 1985 og april-juli 1986 samt Lovns Bredning-Virksund maj-juli 1986. Viborg Amtskommune, 1986. 73 s. + 3 bilag, ill. (Vand- og Miljøvesenets Rapport, 1986:57).
- Rasmussen, Egon*: Kapløbet om pengene er i fuld gang. (Arbejdsgiveren, 1987:4, s. 10-13). (Om Nordtek-projektet i Nordjyllands Amt).
- Rasmussen, Michael Bo*: Vegetationsundersøgelse i Hjarbæk Fjord og Lovns Bredning 1986. Viborg Amtskommune, 1986. 31 s., ill. (Vand- og Miljøvesenets rapport, 1986:59).
- Regional ulighed*. En undersøgelse af kommunal service, beskatning og udligning med særlig henblik på Vest- og Nordjylland. Redegørelse. Af Mogens Dilling-Hansen m.fl. Viborg Amtskommune, 1985. 69 s. + bilag (95 s.).
- Samlerapport-stoftransport Limfjorden 1984*. Limfjordskomiteen, 1986. 27 s., ill. + 5 tvl. (LFK-Rapport, 31).
- Sand Jensen, Kaj m.fl.*: Vurdering af miljøtilstanden i Hjarbæk Fjord og Lovns Bredning ved forskellige indgreb, Viborg Amtskommune, 1986. 96 s., ill. (Vand- og Miljøvesenets Rapport, 1986:54).
- Sørensen, Paul H.*: De gamle telefoncentraler i Nordjyske Distrikt. Jydsk Telefon, 1986. 44 s., ill.
- Vandkemi-belastning*. Hjarbæk Fjord-undersøgelser 1986-87. Viborg Amtskommune, 1986. 46 + 69 s., ill. (Vand- og Miljøvesenets Rapport, 1986:55).
- Villestrup Å-systemet*. Fiskeribiologisk tilstand 1982. Nordjyllands Amtskommune. Teknisk Forvaltning. Amtsvandvesenet, 1983. 73 s. + 3 kort. (Miljøprojekter i Nordjyllands Amtskommune, 1982:5).
- Wohlfahrt, Eske*: Fritidsfiskere på Limfjorden. (Kulturbevaring og dagligt liv. 1987, s. 131-135).
- Ålegræssets betydning for kysterosion*. Notat til Limfjordskomiteen. Limfjordskomiteen, 1986. 34 s., ill. (LFK-Rapport, 36).

Amtskommunale publikationer.

00. Byudvikling, bolig- og miljøforanstaltninger.

- Cueto, Michael*: Registrering af spærringer for fiskernes fri passage i de to vand-systemer Binderup Å og Halkær Å. Pilotprojekt. 1982. 28 s., ill.
- Fredningsplanlægning*. 1986. Bd. 5: Naturfredningslovens bygge- og beskyttelseslinier. 88 kort
- Recipientkvalitetsplan*. 1986. Bd. 1-2 (138 + 61 s.), ill.: 1. Kvalitetsplan for vandløb og søer. - 2. Kystvandene-Mariager Fjord, Kattegat, Skagerak.
- Regionalplanlægning* i Nordjyllands Amt. 1986. Bd. 16-17. 109 + 175 s., ill.

03. *Undervisning og kultur.*

Nordjyllands turisme. Nordjyllands Amtskommune/Aalborg Universitetscenter, 1986. Bd. 2: Turismen og den private sektor. 212 s. (Serie om Offentlig Planlægning, 5).

Statistik om det nordjyske arbejdsmarked. 1986- . Årg. 1- . (4 nr. årligt).

05. *Social- og sundhedsvæsen.*

Aflastning - et tilbud til børn og forældre. Manus: Nordjyllands Amtskommune v/ Niels Ole Lund. Socialstyrelsen (DBK), 1987. 91 s., ill. (Pædagogiske Arbejdstekster om Børn med Vidtgående Fysiske eller Psykiske Handicap. Grupperapport, 46).

Institutionsbelægning og øvrige aktiviteter indenfor social- og sundhedsområdet i 1985. 1986. 76 s., ill.

*Enkelte lokaliteter:**Bislev*

Wohlfart, Eske: Sunket i Sebbersund. (Skalk, 1986:6, s. 9-12). (Udgravning af fartøj fra ca. 1700).

Brovst

Brovst, Bjarne Nielsen: Drængeliv. En novellemosaik. Centrum (DBK), 1986. 96 s.

Durup

Pleje eller service? Ny ældrepolitik skabt af bred debat. Socialstyrelsen (DBK), 1986. 77 s., ill. (Uddannelse og Omstilling, 6).

Ejdrup

Skørbæk-Ejdrup Friskole 1915-1985. 1961-1986. Red.: Cecil Christensen. Skørbæk-Ejdrup Efterskole, 1986. 49 s., ill.

Farsø

Bugge Vegger, S.: Sparekassen Farsø 1950-1985. Sparekassen Farsø, 1987. 68 s., ill.

Farsø Kommune. Erhvervsudviklingscentret: Det er nu fremtiden skal sikres for træ- og møbelindustrien. 1986. 72 s., ill. + 9 bilag.

Hadsund

Sociale uroligheder. Politi og politik. Red. af Jørn Vestergaard. SocPol, 1986. 319 s., ill. (S. 20-26: Hope).

Skaanvad, Niels Chr.: Fra tavle og griffel til edb. Credence (Lorentz Niensens Boghandel), 1987. 149 s., ill.

Hals

Ravn, Anton: Hals-Egense Færgefart 25. marts 1961-25. marts 1986. Et historisk tilbageblik. 1986. 12 s., ill.

Hammer

Aalborg Kommune. Magistratens 2. Afdeling: Affaldsdepoter i Rærup. 1987. 8 s., ill. (Folder).

Hasseri

Thomsen, Martin: En vendelbodreng krydser sit spor. Oplevelser og rejseminder. For-
talt til Niels A. Eigenbroth. Eget forlag, 1986. 102 s., ill. (Bl.a. om hans liv i Skalborg).

Hobro

Funder, Lise: Dansk teaterbyggeri 1870-1910. Gad, 1987. 136 s., ill. (S. 96-99: Hobro
Teater).

Fyrkat guide. Vikingehuset Fyrkat, 1985? (Folder).

Hobro Nyt. 1987- . Årg. 1- . (52 nr. årligt).

Hobro Weekend. Hobro/Lørdag. 1987- . Årg. 1- . (52 nr. årligt).

Morell Jørgensen, H. og Jøgen Tøttrup: Det begyndte med brændevin. Falkenbergs
Maskinfabrik fra mekaniker Jørgensen til Faltec. en bog om industrialismens ud-
vikling i en dansk købstad. Faltec, 1987. 79 s., ill. + 1 tvl.

Morell Jørgensen, H.: Hobro Søndre skole 1882-1982. 1982. 19 s., ill.

Hvorup

Stationsbyens Hvorupgaard fra o. 1850 til vore dage. Sundby-Hvorup Sognehistoriske
Forening og Arkiv, 1986. 58 s., ill. (Temahæfte, 1).

Klim

Slægten fra Klim Odde. Bonde af Thy. Thomas Christian Jakobsen, 1796-1860, ejer af
Kærlykke i Odde i Klim Sogn, og hans hustru Anna Jensdatter, 1805-1872 - deres efter-
kommere og forfædre. Slægtsarkivet, 1986. 332 s., ill. + 5 tvl.

Lindholm

Christensen, Kurt: Bybolig og bymiljø. Idekonkurrence udg. af Bolig-, Kultur- og
Miljøministeriet. 1986. 71 s., ill. (S. 30-41: Thistedvejmrådet i Aalborg Kommune).
En ugle gør ingen sommer. Af Lone Grønbæk m.fl. Danmarks Biblioteksskole. Aal-
borgafdelingen, 1986. 114 s., ill. (Hovedopgave om „Krudtugle“-projektbiblioteket i
Strubjerg).

Mou

Sørensen, Willy: Fugletrækket ved Muldbjerger 1982, -83 og -84. En rapport. Dansk
Ornitologisk Forening, 1986. 32., ill.

Nibe

Bros, Hanne: Nibe i knibe. (Danske Kommuner, 1986:20, s. 12-14). (Interview med
Helge Bundgaard Nielsen om Nibe Sygehus' nedlæggelse).

Nibe måleprogram. DEFU, 1985-86. Bd. 1-4, ill. (1: Effekt, tab og energiproduktion. 32
s. - 2: Kalibreringer. 1985. 35 s. - 3: Rotorbelastninger. Målinger på mølle A og mølle B,
Nibe. 1985. 107 s. - 4: Udmattelsesmålinger. 1986. 43 s.).

Nørre Kongerslev

Borgerforeningen N.K.B. 1937-1987. 50 års jubilæum. Red.: Jonna Thomsen. Nørre
Kongerslev Borgerforening, 1987. 47 s., ill.

Nørresundby

Petresch-Christensen, Chr.: Nørresundbys historie. Med bidrag til egnens historie.
Fotografisk optryk. Feder-Kristensen, 1986. Bd. 1-2 (388 + 389 s.), ill. (Org.: 1921-1924).
Sundby-Hvorup Før og Nu. Indholdsoversigt, oversigt ordnet efter emner og person- og
sagregister 1958-67. Sundby-Hvorup Sognehistoriske Forening og Arkiv, 1987. 54 s.
(Temahefte, 1987:2).

Nøvling

Råstofkortlægning i Aalborg Kommune. Nøvling. Nordjyllands Amtskommune. Teknisk Forvaltning. Amsarkitektkontoret, 1986. 33 a., + 25 tvl. (Råstofkortlægningens Fase 2. Sand/grus/Sten, rapport, 9).

Schöneberg, Linda: Alternativ undervisning 7. klasse. Aalborg Kommunale Skolevæsen, Gistrup Skole, 1986. 63 s., ill.

Overlade

En slægt fra Borregaard i Bjørnsholm Sogn (Slet Herred). Om Jan Christian Christensen, født 1818, og hustru, deres forfædre og efterkommere. Nordisk Slægtsforskning, 1986. 276 s., ill.

Sejlfjord

Carlslund, Alice m.fl.: Samtidsorientering = fremtidsorientering. 10. klasse 1985-1986, Toftøjskolen, Storvorde, Sejlfjord Kommune. Toftøjskolen, 1986. 88 s., ill.

Langgaard, Jens: Pyramideenergi - en kritisk undersøgelse. Borgen, 1987. 198 s., ill. (Heri bl.a. kritik af Sejlfjord-Pyramiden).

Nielsen, Jens N. og Marianne Rasmussen: Sejlfjord. En jernalderlandsby ved Limfjorden. Aalborg Historiske Museum, 1986. 52 s., ill.

Skørping

Bien. Rebild 1912-1987. Red.: Albert Jakobsen. 1987. 24 s., ill. (Temanummer til 75 års-jubilæet).

Qvistorff, Helge V.: En Rebild saga. 4. juli fester i Danmark gennem 75 år. Jysk Lokalhistorisk Forlag, 1987. 144 s., ill.

Sociale uroligheder. Politi og politik. Red. af Jørn Vestergaard. SocPol, 1986. 319 s., ill. (S. 277-286: Rebild).

Store Arden

Arden: Kommuneplan 1984-91 Arden Kommune. Arden Kommune, 1984. 102 s., ill. + 9 kort.

Palsdottir, Herdis: Kombineret produktion af fisk og planter. Rapport til Teknologirådet. Dansk Akvakultur Institut, 1986. 30 s., ill. (S. 18-28: Projekt i Arden. - Prod. af ål og potteplanter).

Støvring

Støvring Husflidsforening 1887-1987. 1987. 22 s., ill.

Villadsen, Flemming & Hans K. Jensen: En analyse omhandlende informationsniveauet i Støvring Kommune. AUC. Kand. Samf., 1987. 61 s. + 8 bilag.

Svenstrup

Bak, Jørgen: Det løb sammen. AKAFA, 1986. 91 s., ill. (40 års mejeri-jubilæumskrift).

Østergaard Jensen, Søren: Ejerlaugsstyrede fællesarealer i blandede åben-lave og tæt-lave boligområder. En evaluering af Bopladsen og Offerlundens, Svenstrup. Aalborg Kommune. Planlægningssekretariatet, 1986. 116 s., ill. + 4 bilag.

Sønder Tranders

Emner fra datalære integreret i fagene matematik og historie, Gug Skole. 1986. Bd. 2: På 6. klassetrin. 1985 86. 21 s., ill.

Øland

En rigsdagsmand fra Øland - og hans slægt. Om Lars Jensen, født 1819, og hustru, deres forfædre og efterkommere. Nordisk Slægtsforskning, 1986. 288 s., ill.

Øster Hornum

Godthåb Idrætsforening gennem 50 år. Godthåb Idrætsforening, 1986. 39 s., ill.

Åby

Asp-Poulsen, Henning: Lotte stikker af. Gyldendal, 1987. 86 s., ill. (Børneroman).

Råstofkortlægning i Aabybro Kommune. Røngård. Nordjyllands Amtskommune. Teknisk Forvaltning. Amtsarkitektkontoret, 1986. 19 s., ill. + 38 tvl. (Råstofkortplanlægningens Fase 2. Sand/Grus/Sten, Rapport, 13).

Aalborg

Andersen, Finn B. m.fl.: Undersøgelse af tungmetalforholdene i Limfjorden ved Aalborg Værft. Nordjyllands Amtskommune. Teknisk Forvaltning. Amtsvandvæsenet, 1985. 30 s., ill. (Miljøprojekt, 1985:3).

Arildsen, Kaj: Landstrygeren. Novelle. Danmarks Kommunistiske Parti. Vestbyens Afdeling, Nordjysk Distrikt, 1986. 32 s., ill.

Bang Nielsen, Helene: Aalborg Havn. (Arkitekten, 1987:2-3, s. 52-53).

Bender, Henning: Aalborgs industrielle udvikling fra 1735 til 1940. 1787-26. juni-1987. C. W. Obel Aktieselskab, 1987. 518 s., ill.

Berthelsen, Ole: Geologi i Aalborgområder. Råstoffer, fundering, vandindvinding. Danmarks Geologiske Undersøgelse (C. A. Reitzel), 1987. 99 s., ill. + 2 kort.

Boligforbedring på nye vilkår. Et forsøg i Aalborg. Byggeriets Udviklingsråd (DBK), 1987. 32 s., ill.

Broberg, Kaj: Gabadela Jazzband og andre jazzfolk i Aalborg gennem mere end femogtyve år. Munin, 1986. 64 s., ill.

Buch, Ane: Storbyerhverv. Kuvøse eller kirkegård? En undersøgelse af små og mellemstore virksomheders vilkår og muligheder i 3 områder i København og i Aalborg. Byggeriets Udviklingsråd (DBK), 1986. 32 s., ill. (BUR Rapport).

Christensen, Jørgen A. og Ewan Sørensen: Mobil udstilling om Aalborg Værft. Aalborg Kommune. Skoleforvaltningen, 1987. 6 s. (Projekt Notat. Udskoling. EF-Projekt i Aalborg og Hvidovre, 1987:20).

Christiansen, Esther m.fl.: Arbejderliv i Aalborg. En billedbog. Fællesorganisationen i Aalborg, 1986. 120 s., ill.

Danmarks Naturfredningsforening: Til medlemmer i Aalborg Kommune. 1986. 4 s., ill.

Din by. Aalborg. City Magasinerne, 1986- . Årg. 1- . (4 nr. årligt).

EF-Projektet i Aalborg Kommune. Skolekonsulenterne: Udskoling, orientering om projektet. 1984-85. Bd. 1-3 (8 + 17 + 16 s.), ill.

El.klub Dansk Eternit 1961 25 år 1986. 1986. 20 s., ill.

25 års kraftpræstationer. Jubilæumsskrift udarbejdet i anledning af I/S Nordkrafts 25 års jubilæum 23. oktober 1986. Nordkraft, 1986. 44 s., ill.

5. maj Parken Aalborg. Aalborg Kommune, 1986. 18s. + 1 tvl. (Med navnefortegnelse over de Aalborg-borgere, der faldt i 2. verdenskrig).

- From, Lene m.fl.*: Erhvervspraktik. Forsøg med udvikling af en praksis. Aalborg Kommune. Skoleforvaltningen, 1986. 10 s. (Projekt Notat, Udkolning, EF-Projekt i Aalborg og Hvidovre, 1986:19).
- Funder, Lise*: Dansk teaterbyggeri 1870-1910. Gad, 1987. 136 s., ill. (S. 62-68: Aalborg Teater).
- Hassing Povlsen, Knud*: Skolesagen i Aalborg. Byrådsflertal vil lukke seks skoler. (Skole og Samfund, 1987:4, s. 26-29).
- Husets Lyrikcafé 1987*. Husets Lyrikcafé, 1987. 25 s.
- Jubilæumsskrift for Aalborg Roklub*. 1886-1986, 100 år. Red.: Henrik Jensen m.fl. Aalborg Roklub, 1986. 99 s., ill.
- Karnøe, Kai*: Søhaner. Vendsyssel (DBK), 1986. 157 s. (Hist. roman om Skipper Clement).
- Knudsen, Birgit*: Hverdag, besættelse og befrielse, Aalborg 1940-1945. Midtjysk Forlag, 1986. 200 s., ill.
- Knudsen, Herman & Jens Lind*: Rationalisering og relationer på virksomheden. Erfaringer med teknologiske ændringer i vedligeholdelsesarbejdet på Aalborg Portland. Aalborg Universitetsforlag, 1987. 151 s., ill. (Serie om Teknologi og Samfund, 2). (Rapport/ATA-Projektet, 6).
- Kock, Jan*: Glas og mennesker. Brikker til historien om Glasværket i Aalborg. Selskabet for Aalborgs Historie/Aalborg Historiske Museum, 1986 207 s., ill. (Aalborg-Bogen, 1986).
- Kræftisiko og dødelighed* blandt ansatte på en asbestcementfabrik i Danmark. Af Edith Raffn m.fl. Cancerregisterer (Fxp), 1987. 139 s. + 20 tvl.
- Larsen, Richard*: Det gik alligevel. Erindringsroman. Kulturbøger, 1986. 144 s., ill. (2. del af: Var jeg end en tåbe).
- Lokalavisen Vejgaard*. 1986. Årg. 1, nr. 33-35. (Det udkomne).
- Maskinfabrikken Norden-Aalborg*: Tilbageblik i NORDENs historie, samlet i anledning af F. L. Smidth & Co A/S' 100 års jubilæum 2. januar 1982. Red.: Knud V. Jensen. 1982. 31 s., ill.
- Møller, Sophus*: Jyllandsrejsen. 1986. (S. 43-50: Aalborg!) (Rejsedagbog 1855).
- Neergaard Jacobsen, Bo m.fl.*: Undersøgelse af spildevandspåvirkningen af Limfjorden i området omkring Aalborg Rensningsanlæg Vest. Nordjyllands Amtskommune. Teknisk Forvaltning. Amtsvandvæsenet, 1985. 77 2., ill. (Miljøprojekt, 1985:5).
- Obligatorisk data lære* Gug Skole, Gistrup Skole. På 6. klassetrin 1985-86, Gug Skole. Aalborg Kommunale Skolevæsen, 1986. 31 s., ill.
- Olesen, Svend B.*: Budolfi. Aalborg Domkirke. Budolfi Sogns Menighedsråd, 1986. 46 s., ill.
- Plads for vækst*. Om oprydning, prioritering og flerfaglighed som baggrund for socialt arbejde i miljøet. Manus: Aalborg Kommune. Distriktskontor Vest. Socialstyrelsen (DBK), 1987. 120 s., ill. (Uddannelse og Omstilling, 8).
- Rasmussen, Gustav*: Med morter og pistil fra 1940 til november 1986. Aalborg Løve Apotek, 1986. 17 s., ill.
- Rikke og Peter Lind*. red.: Irene Clemensen, SIFA's Idrætshistorieudvalg. Budolfi Tryk. 1986? 24 s., ill.

Samuelson, Eivind: Tak for de 100 år. AaB, 1985. 79 s., ill.

Sofiendalskolen 1911-1986. Sofiendalskolen, 1986. 28 s., ill.

Sørensen, Ove: Future. Ungdomscentret midt i en brydningstid. Aalborg Kommune, Ungdomsrådgivningen, 1985. 22 s., ill.

3. Sct. Georgs Gilde-Aalborg. 1946-30. august-1986. red. udv.: Thorkild Mauritzen m.fl. 1986. 40 s., ill.

Udskoling. EF-projekt Aalborg og Hvidovre. Hvidovre Kommune. Skole- og Fritidsforvaltningen, 1987. Bd. 3 (Årsrapport 85-86). 21 s., ill.

Wagner, Lis: Den tatoverede kvinde. Sesam, 1987. 162 s. (Ungdomsroman, der dels foregår i Libyen og dels på Aalborg Politistation).

Venskabsbånd mellem Danmark og udlandet. Ny udg. Aalborg Kommune. Venskabsbysekretariatet, 1986. 32 s., ill.

Aalborg Kommune: Gæsteinformation Vestre Bådehavn, Skudehavnen og Marina Fjordparken. Aalborg Turistforening, 1986. 15 s., ill.

Års

Hasselgren, Egon: Gendarmslaget på Aars Kro 1. marts 1887. Vesthimmerlands Museum, 1987. 47 s., ill. (Småskrifter, 1).

Aalborg. Kommunale publikationer.

2. Magistrat: Teknisk Forvaltning

Forslag til regulativ for kommunevandløb. Hølbæk nr. 446. 1986. 6 + 5 s., ill. + 4 kort.

Opgravningsregulativ for ledningsarbejde m.v. i vejarealer. 1986. 7 + 8 s., ill.

Aalborg Kommuneplan. 1986. Bd. 1-4, ill. (1: Hovedstrukturplan. 111 s. - 2-4: Rammer for lokalplaner, 1-3 (157 + 175 + 65 s.)).

3. Magistrat: Social- og Sundhedsforvaltningen

Vejledning til indretning af ældrevenlige boliger. 1985. 11 s.

5. Magistrat: Forsyningsvirksomhederne

Aalborg Varmeforsyning: Fjernvarme. 1986. Bd. 1-2 (1: Regulativ. 24 s. - 2: Tekniske bestemmelser. 12 s.).

Aalborg Universitetscenter

Winding Jensen, Kirsten: Universitetsansatte. Stillingsstrukturen virker mod hensigten. (DJØF-Bladet, 1986:15, s. 18-19). (Int. med Birgitte Gregersen og Mogens Ove Madsen).

Meddelelserfrastyrelse og redaktion.

27. februar 1987 indtraf den dag, da Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred fyldte 75 år. Styrelsen havde vedtaget, at dette jubilæum skulle fejres „med Maneer“. Derfor modtog alle medlemmerne som jubilæumsgave Farstrup og Axelsons Dagbøger fra det 16., 17. og 18. århundrede. Bogen var trykt i Aalborg 1813, udgivet af Ignatius Becher i Ranum. Selve dagen fejredes med reception på Aalborg Historiske Museum, hvor formanden kunne byde velkommen til en stor forsamling. Efter at mange talere havde haft ordet, og mange gaver var blevet overdraget, udnævnte formanden konsulent J. Jeppesen Jensen, vicedadsbibliotekar Johs. Evald Tang Kristensen og overlærer Svend B. Olesen til æresmedlemmer „som påskønnelse af vel udført arbejde i selskabets tjeneste i mange år“. Om aftenen samledes styrelsen med pårørende hos formanden til middag.

1987 afholdtes som tidligere 2 udflugter. På den store sommertur søndag 14. juni kørte vi først til Gammel Estrup på Djursland. Her delte vi os i to hold og havde således god plads under omvisningen i Herregårdsmuseet, mens det andet hold besøgte Landbrugsmuseets udstillinger i de nyindrettede lokaler. Efter ombytning af holdene samledes man cafeteriaet - en af herregårdens gamle avlsbygninger - til frokosten. Derefter kørtes til Ørsted Kirke i øsende regnvej. Her gennemgik formanden kirkens historie og dvælede især ved de fornemme romanske relieffer af Horder, den eneste billedhugger, vi kender navn på, fra middelalderen. Eftermiddagskaffen fik vi på Hotel Ørsted Kro, og så gik turen hjemad, forbi Stenalt, over Udbyhøj færge, Hadsund, forbi Vorgård, som seminarielektor Karl Nielsen orienterede om i bussen, tilbage til Aalborg.

Den lille sommertur fandt sted lørdag 12. september og gik til Mariager. Efter rundgang i kirken og foredrag af seminarielektor Karl Nielsen kørte man i øsende regn til Hotel Postgården, hvor et overdådigt kaffebord stod parat, og begejstringen herover steg endnu højere, da man fik at vide, at - takket være en gave til vort 75 års jubilæum fra Schøllins Bogtrykkeri - fik man det hele til halv pris. En gave, der blev stærkt påskønnet. Derefter afholdtes generalforsamlingen med postmester Arne Kolle, Hals, som dirigent. Da formanden var forhindret i at være til stede (studietur til Bretagne), aflagde næstformanden, viceskoleinspektør Gunnar Rebstrup, beretningen for det forløbne år, kassereren, sparekassedirektør S. Bugge Vegger, forelagde regnskabet for 1986. Begge dele godkendtes enstemmigt. Ved valgene genvalgte rektor Kaj Løber, seminarielektor Karl Nielsen og overlærer Svend B. Olesen til styrelsen, og lektor Karl Madsen og revisor Arne Pedersen som revisorer. Til sidst foretoges lodtrækning om bøger, skænket af Viggo Madsens Boghandel, Aalborg.

Styrelsen har senere konstitueret sig med rektor Kaj Løber som formand, viceskoleinspektør Gunnar Rebstrup som næstformand og sekretær sparekassedirektør S. Bugge Vegger som kasserer. Udgivelsen af denne årbog er varetaget af redaktionsudvalget, oberstløjtnant J. E. Nielsen, seminarielektor Karl Nielsen, overlærer Svend B. Olesen, formanden og næstformanden.

Medlemmerne gøres opmærksom på, at kassereren har et lager af gamle årbøger. De sælges for kr. 50 pr. stk. Hvis man skulle være interesseret i at afhænde gamle årgange, hører kassereren gerne herom.

Historisk Samfunds ledelse.

Rektor Kaj Løber, formand
 Viceskoleinspektør Gunnar Rebstrup, næstformand og sekretær.
 Sparekassedirektør S. Bugge Vegger, Farsø, kasserer.
 Museumsinspektør Birthe Friis, Hobro.
 Fru A. Møller Knudsen, Aalborg.
 Amtskontorchef Carl Aage Larsen, Nørresundby.
 Fru Valborg Larsen, Sulsted, Vestbjerg.
 Oberstløjtnant J. E. Nielsen, Nørresundby.
 Seminarielektor Karl Nielsen, Ranum.
 Overlærer Svend B. Olesen, Aalborg.
 Museumsdirektør Torben Witt, Aalborg.

Forretnings- og redaktionsudvalg.

Kaj Løber, Birke Allé 3 D, 9200 Aalborg SV, tlf. 08 18 02 06.
 J. E. Nielsen, Fr. Rygaardsvej 10, 9400 Nørresundby, tlf. 08 17 25 72.
 Karl Nielsen, Næsbyvej 7, 9681 Ranum, tlf. 08 67 61 47.
 Svend B. Olesen, Nr. Trandersvej 69, 9000 Aalborg, tlf. 08 12 59 72.
 Gunnar Rebstrup, Birke Allé 8, 9200 Aalborg Sv, tlf. 08 18 14 76.
 S. Bugge Vegger, Gunderupvej 116, 9640 Farsø, tlf. 08 63 62 01.
 postgirokonto 3 04 57 30.

Artikler og andet materiale vedrørende årbogen bedes sendt til formanden, Birke Allé 3 D, 9200 Aalborg SV.

Historisk Samfund har i det forløbne år - ligesom tidligere - modtaget tilskud fra staten, kommuner, institutioner, banker og sparekasser. For den interesse, der herved vises vort arbejde, bringer vi en hjertelig tak.

Kaj Løber.

Sammendrag af regnskabet

1/1 1986 - 31/12 1986

INDTÆGTER:

Tilskud fra Dansk Hist. Fællesforening 6.000 + 4.500	10.500,00	
Tilskud fra div. kommuner	8.200,00	
Tilskud fra pengeinstitutter 4.000 + 7.000	11.000,00	
Legater:		
Obels fam. legat, Sulsted-Aistrup Spareks. legat 6.000 + 1.000 ..	7.000,00	36.700,00
Indgået kontingent	rest, årbog 1985: 47.579,00	
	à conto årbog 1986: 5.760,00	53.339,00
Indtægter ved udflugterne (entre, billet)	4.927,50	
Salg af årbøger (ældre årgange)	2.111,00	
Indvundne renter af postgiro og sparekassekonto	271,23	
		97.348,73
Kassebeholdning ved årets begyndelse		21.621,48
Balance		<u>118.970,21</u>

UDGIFTER:

Trykkeriudgifter:	rest, årbog 1985: 30.541,60	
	à conto årbog 1986: 50.000,00	80.541,60
Portoudg.: udsendelse af årbøger. medd. om foredrag,		
rykkere	11.506,10	
Tryksager: kuverter, brevkort	1.556,66	
Kontorartikler m.v.	560,75	94.165,11
Udflugterne: leje af bus, entre	4.515,00	
Kontingent: Samv. Lokallhistoriske Foreninger	3.000,00	
Andel i udgift ved foredragsrække i samarbejde med andre foreninger	3.600,00	
Indkøbt årbøger af ældre årgange	3.275,00	
Tilbagebetalt lån hos Dansk Hist. Fællesforening	3.000,00	
rente for 1 år	180,00	
fragår indest. på ophævet bankbog	÷1.895,63	1.284,37
		109.839,48
Kassebeholdning ved årets slutning (giro + sparekasse)		9.130,73
Balance		<u>118.970,21</u>

Status pr. 31/12 1986

AKTIVER:

Lager af ældre årbøger	27.000,00
Kontingentrestance (årbog 1986 udsendt 19/12 1986)	75.000,00
Kassebeholdning, ultimo december	9.130,00
	<u>111.130,00</u>

PASSIVER:

Restæld til bogtrykker (vedr. årbog 1986)	47.400,00
Balance (formue)	63.730,00
	<u>111.130,00</u>

Farsø, Januar 1987
S. Bugge Vegger/kasserer

Undertegnede revisorer har d.d. revideret regnskabet for tiden 1/1 1986-31/12 1986 og gennemgået bilagene samt kontoudtog for indtægter og udgifter samt konstateret at saldo for postgirokonto og sparekassekonto stemmer overens med regnskabet.

Aalborg, den 4. august 1987
Arne Pedersen K. Madsen

INDHOLD

<i>Nogle bidrag til Klokketøbergades og klokketøberiets historie i Aalborg.</i>	
Af konsulent J. Jeppesen Jensen, Aalborg	5
<i>Støvring Vandmølle.</i> Af ingeniør Hans Gjedsted, Støvring	41
<i>Kirke og Fogedgaard.</i>	
Af universitetslektor lic.jur. Sv. Gram Jensen, Hvidovre	85
<i>Anders Jakobsen (Bjørn) til Vorgaard og Stenalt og hans børn.</i>	
Af universitetslektor Karl Nielsen, Ranum	99
<i>En kvaksalver og hans patienter.</i>	
Af rektor Poul Verner Christiansen, Langkær Gymnasium, Tilst	149
<i>Aalborgs Historie.</i> Af museumsdirektør Torben Witt, Aalborg	159
<i>Litteratur om Himmerland og Kjær Herred 1986-1987.</i>	
Ved bibliotekar Jeppe Hansen, Det Nordjyske Landsbibliotek	163
<i>Meddelelser fra styrelse og redaktion</i>	173
<i>Sammendrag af regnskabet 1/1 1986 - 31/12 1986</i>	176

Udsnit af kort, hvortil Geodætisk Institut har ophavsret, er gengivet med instituttets tilladelse (A 403/85).

186926854 Nordjyske Landsbibliotek